

รายงานผลการดำเนินงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

โครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไท
จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทยและชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ได้รับจัดสรรงบประมาณดำเนินโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ประจำปีงบประมาณ 2554

รายงานผลการดำเนินงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

โครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไท
จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทยและชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

หัวหน้าโครงการ

ดร. สิทธิชัย สมานชาติ

ผู้ร่วมโครงการ

รศ.ดร.ธาดา สุทธิธรรม, รศ.วิจิต คลังบุญครอง, นายคุณ จันทวงศ์,
นายปราโมทย์ จรุงทวีเวทย์และนางสาวนภารัตน์ หารจันทร์

ได้รับจัดสรรงบประมาณดำเนินโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ประจำปีงบประมาณ 2554

บทคัดย่อ

ผู้ดำเนินการ: ดร.สิทธิชัย สมานชาติ

สถาบัน: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ กลุ่มน้ำโขง ชาวภูไท ชาวมะกอง

โครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตกลุ่มน้ำโขงของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย และชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านสิ่งทอในเขตกลุ่มน้ำโขง เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชุมชนในเขตกลุ่มน้ำโขง โดยมีกระบวนการที่รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอและมีการเผยแพร่นิทรรศการ ทำให้เกิดการเรียนรู้และรักษาไว้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลก

ในการดำเนินการได้ใช้หลักการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ การศึกษาวิจัยทางศิลปะสิ่งทอและหลักการเก็บข้อมูลเชิงมานุษยวิทยา โดยสามารถรวบรวมข้อมูลสิ่งทอของชาวภูไทได้ 6 ชนิดคือ ผ้าขี้ทิว ผ้าขี้มัดหมี่ ผ้าแพรวาขิด ผ้าตุ้ม ผ้าเขิน ผ้าโสร่ง และข้อมูลสิ่งทอของชาวมะกอง 3 ชนิดคือ ผ้าขี้จก ผ้าขี้มูก ผ้าขี้หมี่

โครงการนั้นนอกจากจะเป็นการศึกษาวิจัย ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการบูรณาการกับการสร้างฐานข้อมูลในการเรียนการสอนของแขนงวิชาออกแบบสิ่งทอและแฟชั่นเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอของท้องถิ่นต่อไปในอนาคตอีกด้วย ซึ่งมีผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติการลงพื้นที่รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ทั้งของชาวภูไท ในจังหวัดมุกดาหาร และของชาวภูไทและชาวมะกองใน สปป.ลาว นอกจากนี้ยังมีการบูรณาการการจัดนิทรรศการเข้ากับโครงการสัมมนานานาชาติ และผู้เข้าชมนิทรรศการเกินกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญตาราง	ง
สารบัญภาพ	จ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ	1
1.3 หน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการ	2
1.4 ผู้ดำเนินการโครงการ	2
1.5 ทฤษฎี สมมติฐาน และหรือกรอบแนวความคิดของการทำโครงการ	2
1.6 วิธีการดำเนินโครงการและสถานที่ทำการเก็บข้อมูล	3
1.7 แผนงานการดำเนินโครงการ	4
1.8 ขอบเขตของการดำเนินโครงการ	5
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5

บทที่ 2 ประวัติความเป็นมา

2.1 ข้อมูลพื้นฐาน จังหวัดมุกดาหาร	6
2.2 ข้อมูลพื้นฐาน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	10
2.3 ประวัติความเป็นมาของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหารและ สปป.ลาว	12
2.4 ประวัติชาวมะกอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	20

บทที่ 3 กระบวนการผลิตและอุปกรณ์การทอผ้า

3.1 เส้นใยและสีย้อม	27
3.2 เครื่องทอผ้าและอุปกรณ์	34
3.3 เทคนิคการทอผ้า	44

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 การออกแบบลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวภูไทและชาวมะกอง	
4.1 ลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวภูไท	54
4.2 ลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวมะกอง	60
 บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล	
5.1 ความสอดคล้องกับมาตรการ	67
5.2 ความสอดคล้องกับนโยบาย	67
5.3 ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ	67
5.4 ตัวบ่งชี้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม	68
 บรรณานุกรม	69
ภาคผนวก	74

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1-1 แผนการดำเนินโครงการ	4
ตารางที่ 2-1 แสดงเขตการปกครองและพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร	9

สารบัญภาพ (ต่อ)

หน้า

ภาพที่ 2-18 การสร้างบ้านเรือนไม้ มีได้ถุนสูงเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรม เช่น การดำข้าว (ซ้าย) การทอผ้า (ขวา) บ้านวังบ่วงใต้ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	23
ภาพที่ 2-19 “กะโตก” เครื่องจักสานของชาวมะกอง หรือที่รู้จักกันในภาษาอีสานว่า “พาข้าว” หรือภาคเหนือเรียกว่า “ขันโตก”	24
ภาพที่ 2-20 การแต่งกายพื้นบ้านของชาวมะกอง สวมเสื้อ “อาเยอะ” บ้านชะกิพิน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	25
ภาพที่ 2-21 การแต่งกายพื้นบ้านของชาวมะกอง สวมเสื้อ “อาเยอะ” ทอผ้ายกมุก บ้านมันจี แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	25
ภาพที่ 2-22 การแต่งกายพื้นบ้านของชาวมะกองที่ยังคงยังคงรักษาวัฒนธรรมการนุ่งขึ้นไว้ได้ บ้านวังบ่วงเหนือ (ซ้าย) บ้านวังบ่วงกลาง (ขวา) เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	26
ภาพที่ 3-1 การฝึ่งปุยฝ้าย ตากแดด บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	28
ภาพที่ 3-2 การ “อ้วฝ้าย” หรือการคัดแยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	29
ภาพที่ 3-3 กงปั่นฝ้ายชาวผู้ไทย บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	30
ภาพที่ 3-4 อักฝ้าย ชาวภูไท/ผู้ไทย (ซ้าย) บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาวและอักฝ้ายชาวมะกอง (ขวา) บ้านหนองกบ เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	32
ภาพที่ 3-5 ต้นส้อม บ้านโพนไทร เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) และต้นคราม บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)	33
ภาพที่ 3-6 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวภูไท เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	35
ภาพที่ 3-7 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	35
ภาพที่ 3-8 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวภูไท บ้านโพนไทร เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	36

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 3-9 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวมะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	36
ภาพที่ 3-10 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวมะกอง บ้านวังปวงเหนือ เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	37
ภาพที่ 3-11 เครื่องทอผ้าใช้ไม้ไผ่ แบบชาตั่ง ชาวมะกอง บ้านวังปวงกลาง เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	37
ภาพที่ 3-12 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวมะกอง บ้านวังปวงกลาง เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	38
ภาพที่ 3-13 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวมะกอง บ้านวังปวงใต้ เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	38
ภาพที่ 3-14 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวมะกอง บ้านอาดอน เมืองเซโปน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	39
ภาพที่ 3-15 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	40
ภาพที่ 3-16 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด (ล่าง) และแบบ 2 หลอด (บน) ชาวภูไท บ้านโพนไทร เมืองเซโปน เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	40
ภาพที่ 3-17 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	41
ภาพที่ 3-18 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านวังปวงเหนือ เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	41
ภาพที่ 3-19 กระสวยแบบเรือ 2 หลอด ชาวมะกอง บ้านวังปวงเหนือ เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	42
ภาพที่ 3-20 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านวังปวงกลาง เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	42
ภาพที่ 3-21 หลอดฝ้าย บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงพะหวันเขต สปป.ลาว	42

สารบัญภาพ (ต่อ)

หน้า

ภาพที่ 3-22 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด (ซ้าย) และแบบ 2 หลอด (ขวา) ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงใต้ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	43
ภาพที่ 3-23 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านหนองกบ เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	43
ภาพที่ 3-24 "ตั้งกอง" (ตะกอง) ชาวมะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	44
ภาพที่ 3-25 การทอผ้าเทคนิค "มัดหมี่" ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงกลางเมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	45
ภาพที่ 3-26 การทอผ้าเทคนิค "มัดหมี่" ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	45
ภาพที่ 3-27 หญิงชาวมะกองถือขึ้นหมี่ บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	46
ภาพที่ 3-28 ผ้าจกชาวมะกอง ใช้ไหมหลากสีสันจากบนพื้นฝ้ายสีดำ	47
ภาพที่ 3-29 การทอผ้าเทคนิค "จก" ชาวผู้ไทย เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	47
ภาพที่ 3-30 การทอผ้าแพรขิด ชาวมะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	48
ภาพที่ 3-31 ตัวอย่างผ้าตุ้ม เทคนิคขิด ลายตาไก่ของชาวภูไท สปป.ลาว	48
ภาพที่ 3-32 การทอขึ้นมุก มะกอง บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	49
ภาพที่ 3-33 การทอผ้ามุกแก้ว มะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	49
ภาพที่ 3-34 การทอผ้า เทคนิค "ยกมูข" ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	50
ภาพที่ 3-35 การทอผ้ามุก มะกอง บ้านอาดอน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	50
ภาพที่ 3-36 การทอผ้ามุกแปด มะกอง บ้านอาดอน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	51
ภาพที่ 3-37 ผ้าโสร่ง เทคนิคควบเส้น ชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย	51
ภาพที่ 3-38 การทอผ้าแพร ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงใต้ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) และผ้าขาวม้า ชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)	52
ภาพที่ 3-39 การทอผ้าแยง ผู้ไทย บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	53
ภาพที่ 3-40 การทอหัวขึ้น มะกอง บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	53

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4-1 ยายมอนแก้ว ช่างทอผ้าอาวสุ ชาวภูไท บ้านคำพอก อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร นุ่งซิ่นทิว พาดผ้าแพรวาขิด	54
ภาพที่ 4-2 หมี่ลายตุ้ม (ซ้าย) และหมี่ลายขอนาคไต้เซอ (ขวา) บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	55
ภาพที่ 4-3 ผ้าซิ่นหมี่คั่น ของชาวภูไท บ้านโพนไพร เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	55
ภาพที่ 4-4 ผ้าซิ่นหมี่ลวดย้อมฮ่อม ของชาวภูไท บ้านโพนไพร เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	56
ภาพที่ 4-5 ผ้าแพรวาขิด จังหวัดมุกดาหารใช้เป็นผ้าสไบที่ใช้พาดเบี่ยงไหล่ไปงานบุญสำคัญๆ และในอดีตใช้เป็นผ้าสไบเจ้าสาว	57
ภาพที่ 4-6 ผ้าตุ้ม โบราณของชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	58
ภาพที่ 4-7 ผ้าตุ้ม ขิดลายดอกกระโบน เชิงลายหัน บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	58
ภาพที่ 4-8 ผ้าเข็น บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	59
ภาพที่ 4-9 ผ้าโสร่ง หางกระรอกบ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	59
ภาพที่ 4-10 นางอายม บ้านชะกิพิน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) "ผ้าซิ่นจก" ของชาวมะกอง ศึกษาจากตัวอย่างผ้าโบราณในคลังสะสม ส่วนบุคคล (ขวา)	60
ภาพที่ 4- 11 "ผ้าซิ่นจก" ของชาวมะกอง ศึกษาจากตัวอย่างผ้าโบราณในคลังสะสม ส่วนบุคคล	61
ภาพที่ 4-12 ผ้าซิ่นจก นางอากม บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) และผ้าซิ่นจก บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)	61
ภาพที่ 4-13 ผ้าซิ่นจก บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) และผ้าซิ่นจกลวดลายขนาดใหญ่ บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)	62
ภาพที่ 4-14 ผ้าซิ่นจก บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว	62

สารบัญภาพ (ต่อ)

หน้า

ภาพที่ 4-15 หญิงชาวมะกองนุ่ง “ผ้าซิ่นมุก” บ้านอาไถน้อย เมืองเซโปน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว (ซ้าย)และ ผ้าซิ่นมุก บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว (ขวา)	63
ภาพที่ 4-16 ยายแยงถือผ้าซิ่นมุก บ้านชะกิพิน เมืองเซโปน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว (ซ้าย) และผ้าซิ่นมุก บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว (ขวา)	64
ภาพที่ 4-17 ผ้าซิ่นมุก บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว	64
ภาพที่ 4-18 ลูกสะไภ้ครอบครัวชาวมะกอง เชื้อสายชาวกูไท ทอซิ่นหมี่ (ซ้าย) และ ผ้าซิ่นหมี่ บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว (ขวา)	65
ภาพที่ 4-19 ซิ่นหมี่โบราณ สีม่วง ตันตระกูลชาวมะกอง บ้านวังบ่วงเหนือ (ซ้าย) และ ผ้าซิ่น หมี่สีเขียว บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว (ขวา)	66
ภาพที่ 4-20 หญิงชาวมะกองถือผ้าซิ่นหมี่ตีนจก บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงพะเยาน้อย(ซ้าย) และผ้าซิ่นหมี่สีคราม บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงพะเยาน้อย สปป.ลาว (ขวา)	66

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลัก ในภูมิภาคอินโดจีน อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม หนึ่งในมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาที่เราสามารถเห็นได้โดดเด่นในกลุ่มแม่น้ำโขงคือภูมิปัญญาในการทอผ้า การออกแบบลวดลาย การจัดองค์ประกอบสีสันทัน เทคนิคการทอองค์ความรู้ในการย้อมสี ซึ่งแต่ละกลุ่มชนจะมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว มีคุณค่าสูงทางวัฒนธรรม เป็นอวัจนภาษาแสดงถึงที่มาของกลุ่มชน

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นใน สปป. ลาว เราสามารถสังเกตเห็นว่าวิถีชีวิตและการแต่งกายของผู้คนในกลุ่มน้ำโขงเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แม้กระทั่งกับชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีมรดกสิ่งทอที่งดงามอย่างเช่น ชาวภูไท-มะกอง ที่มีทำเลที่ตั้งในแขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อสิบปีก่อนเรายังสามารถเห็นผู้คนแต่งกายตามแบบดั้งเดิมของชนเผ่า แต่ปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงมาใช้เสื้อผ้าสำเร็จรูปในท้องตลาด ช่างทอที่ยังคงสืบทอดการทอผ้าล้วนสูงอายุ จึงจำเป็นต้องรับศึกษาและเก็บข้อมูลอย่างเร่งด่วนก่อนช่างทออาวุโสเหล่านี้จะจากโลกนี้ไป เพื่อสร้างฐานข้อมูลทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในภูมิภาคนี้

นอกจากนี้เรายังพบว่าตัวอย่างผ้าโบราณของชาวภูไท-มะกองแบบเอกลักษณ์ดั้งเดิมนั้น ส่วนใหญ่ถูกซื้อขายออกจากพื้นที่โดยนักสะสมและนักวิชาการต่างประเทศ โชคดีว่าผ้าส่วนหนึ่งได้เก็บรักษาไว้ในคลังสะสมส่วนบุคคลในประเทศไทย ที่จังหวัดเชียงใหม่และกรุงเทพฯ การสร้างฐานองค์ความรู้เรื่องลวดลายผ้า จึงจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากการเดินทางไปศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบ อีกทั้งเพื่อนำข้อมูลมาบูรณาการกับหลักสูตรการเรียนการสอนด้านสิ่งทอและแฟชั่น ข้อมูลประเด็นต่างๆเหล่านี้ ล้วนเป็นเรื่องที่ยังไม่มีการศึกษารวบรวมผ้าทอของชาวภูไท-มะกองมาก่อน จึงเห็นความจำเป็นควรค่าแก่การสำรวจและศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่จะใช้ต่อยอดในการวิจัยภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ และเป็นฐานข้อมูลศิลปวัฒนธรรมของอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในการเป็นศูนย์กลางความรู้ของอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ในเขตกลุ่มแม่น้ำโขง ของชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว และหลักฐานผ้าโบราณของชาวภูไท-มะกอง ในประเทศไทย
2. เพื่อรวบรวมเป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง
3. เพื่อเป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านการพัฒนาชุมชน

1.3 หน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการ

คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

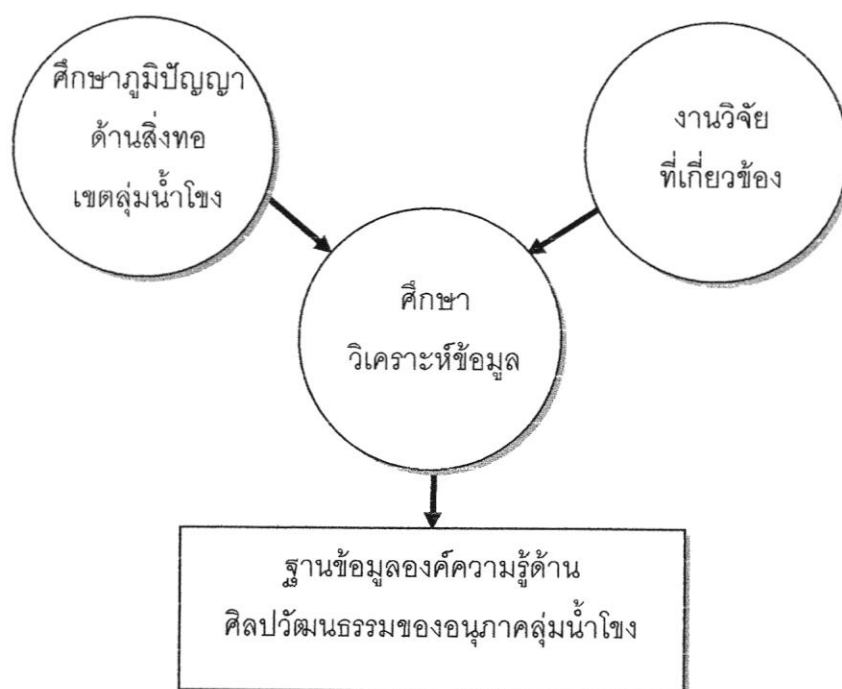
1.4 ผู้ดำเนินการโครงการ

หัวหน้าโครงการ ดร.สิทธิชัย สมนชาติ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เลขที่ 85 ถนนสถลมารค เทศบาลตำบลเมืองศรีไค อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34190 โทรศัพท์ (045) 353743 โทรสาร (045) 353740

ผู้ร่วมโครงการ รศ.วิจิต คลังบุญครอง, นายธาดรี เมืองแก้ว, นายอิสรา ทองทิพย์, นายกฤษดา นุสันรัมย์, นางสาวสุวิษา ผิวทองและนางสาวนภารัตน์ หารจันทร์

1.5 ทฤษฎี สมมติฐาน และหรือกรอบแนวความคิดของการทำโครงการ

เป็นการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง ของชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว และหลักฐานผ้าโบราณของชาวภูไท-มะกอง ในประเทศไทย เพื่อรวบรวมเป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของอนุภาคลุ่มน้ำโขงและเป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านการพัฒนาชุมชน

ภาพที่ 1-1 แผนภูมิแนวความคิดของการทำโครงการ

1.6 วิธีการดำเนินโครงการและสถานที่ทำการเก็บข้อมูล

โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เรื่อง “การสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย และชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตการทำโครงการ

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.1.1 ประวัติความเป็นมาของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหารและ สปป.ลาว และประวัติชาวมะกอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

1.1.2 กระบวนการผลิตและอุปกรณ์การทอผ้า

1.1.3 การออกแบบลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวภูไทและชาวมะกอง

1.2 ระยะเวลาการทำโครงการ

ใช้ระยะเวลาการดำเนินโครงการ 12 เดือน เริ่มทำการวิจัยเมื่อ ตุลาคม 2553 ถึงกันยายน 2554

1.3 วิธีการศึกษา

การศึกษาโครงการครั้งนี้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ

1.4 พื้นที่ทำการศึกษา

เป็นการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง ของชาวภูไท-มะกอง โดยมีพื้นที่ ที่ดำเนินโครงการ คือ แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- ช่างทอและช่างย้อม ในพื้นที่แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

2. วิธีดำเนินโครงการ

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้างและศึกษาสังเกตแบบมีส่วนร่วม ใช้สังเกตองค์ความรู้เรื่อง กระบวนการผลิต เทคนิค/วิธีการทอ การย้อมสี

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสำรวจภาคสนามเป็นสำคัญโดยอาศัยเครื่องมือบันทึกข้อมูลโดยแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ภาพถ่าย เก็บหลักฐานขั้นตอนการทอผ้า อุปกรณ์การทอ และตัวอย่างผ้า โดยมีวิธีการดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

2.2.1 ศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร

2.2.2 ประสานงานเพื่อไปเก็บข้อมูลส่วนราชการ (เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงแผนที่และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง) และสัมภาษณ์ช่างทอผ้าอาวุโสในชุมชน/ นักสะสมผ้าโบราณ/ ปราชญ์/ ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งทอในลุ่มน้ำโขง

2.2.3 ออกแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ซึ่งจะครอบคลุมข้อมูลการสัมภาษณ์ช่างทอผ้าอาวุโสในชุมชน/ นักสะสมผ้าโบราณ/ ปราชญ์/ ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งทอในลุ่มน้ำโขงแบบเจาะจง และ

ประชาชนในท้องถิ่นแบบไม่เจาะจง แต่มีเกณฑ์คัดเลือกให้เป็นตัวแทนของผู้มีความรู้ด้านสิ่งทอและที่เกี่ยวข้อง

2.2.4 การสำรวจภาคสนามใน 2 หลัก (ชุมชนในประเทศไทย และชุมชนใน สปป.ลาว)

2.3 การจัดทำข้อมูล

ผู้ดำเนินโครงการนำเอกสารงานวิจัย รวมทั้งข้อมูลจากแบบบันทึก แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต มาทำการสังเคราะห์ วิเคราะห์และเขียนอภิปรายผลที่ได้

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ในด้านกระบวนการผลิต เทคนิค/วิธีการทอ การย้อมสี

สถานที่ทำการเก็บข้อมูล

สำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง ของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร และชาวมะกอง โดยมีพื้นที่ ที่ทำการเก็บข้อมูล คือ แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

1.7 แผนงานการดำเนินโครงการ

ระยะเวลา 12 เดือน เริ่มดำเนินโครงการเมื่อ ตุลาคม 2553 ถึงกันยายน 2554 โดยมีแผนการดำเนินงานดังนี้

ตารางที่ 1-1 แผนการดำเนินโครงการ

	2553					2554						
กิจกรรม	ไตรมาสที่ 1		ไตรมาสที่ 2			ไตรมาสที่ 3			ไตรมาสที่ 4			
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
กิจกรรม/วิธีการ												
1. ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร แผนที่ และวางแผนการ สำรวจ	↔											
2. ดำเนินการสำรวจ ภาคสนามในชุมชน เป้าหมาย	↔		↔			↔			↔			
3. จัดทำรายงาน บทความ ทางวิชาการ นิทรรศการ และสัมมนาวิชาการเพื่อ เผยแพร่ความรู้	↔											

ปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินโครงการที่มีอยู่

- องค์ความรู้ด้านสิ่งทอ ของดำเนินโครงการที่มีอยู่เดิม
- อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ช่วยการดำเนินโครงการในด้านต่างๆ
- พาหนะในการใช้สำรวจภาคสนาม

1.8 ขอบเขตของการดำเนินโครงการ

- ขอบเขตด้านเนื้อหา จะครอบคลุมเรื่องประวัติความเป็นมาของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร และ สปป.ลาวและประวัติชาวมะกอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว, ด้านกระบวนการผลิตและอุปกรณ์การทอผ้าและการออกแบบลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวภูไทและชาวมะกอง
- ขอบเขตด้านพื้นที่ชุมชน จะคัดเลือกชุมชนที่มีการสืบสานการทอผ้า ในแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.9.1 ประชาชนมีได้รับความรู้ และตระหนักถึงภูมิปัญญาด้านสิ่งทอและรักษาวัฒนธรรมเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน
- 1.9.2 ได้ข้อมูลเพื่อเป็นฐานความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 1.9.3 มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีมีจำนวนผลงานด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการวิจัยที่ได้รับการเผยแพร่เพิ่มขึ้น

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมา

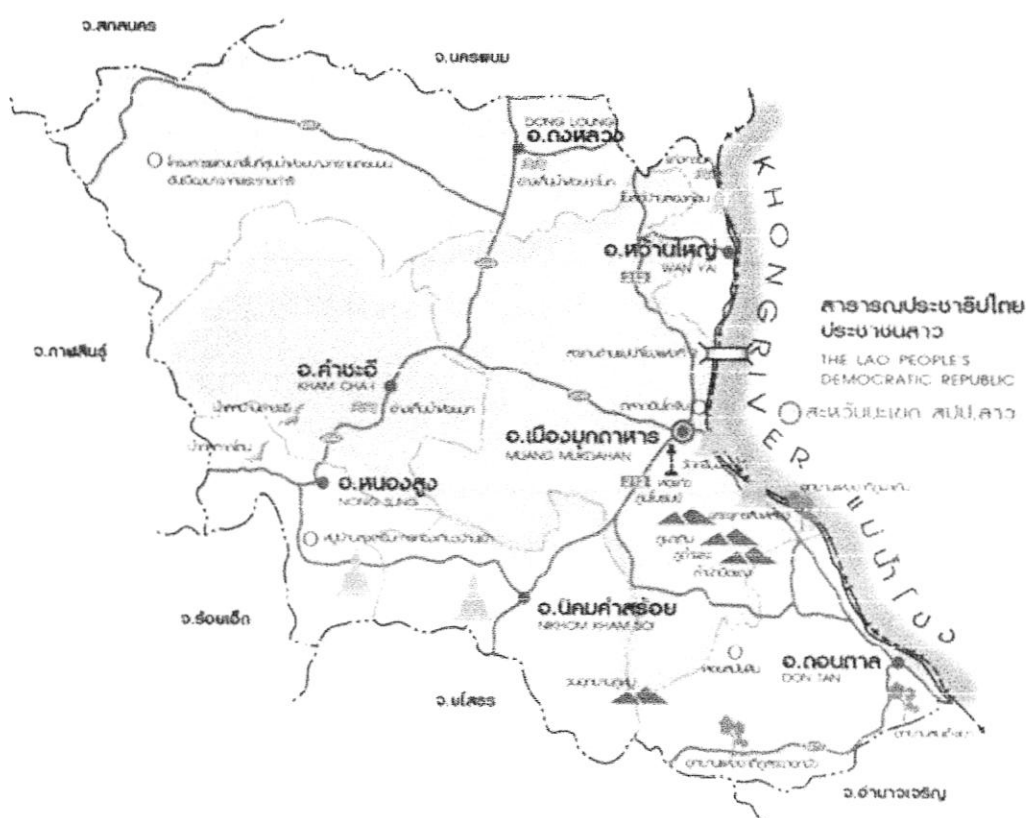
2.1 ข้อมูลพื้นฐาน จังหวัดมุกดาหาร

2.1.1 ประวัติความเป็นมา

เจ้าจันทร์สุริยวงศ์และพรรคพวก ได้ตั้งอยู่ที่บ้านหลวงโพนสิม ใกล้พระธาตุอิงฮังทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ดินแดนลาว) ต่อมาอีกหลายสิบปี จนได้ถึงแก่กรรม เจ้าจันทร์ทิกนรี ผู้เป็นบุตร ได้เป็นหัวหน้าปกครองต่อมา จนถึง พ.ศ. 2310 ได้มีนายพรานคนหนึ่งข้ามโขงมาทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงปากห้วยบังมุก ได้พบเมืองร้าง วัดร้างและพบต้นตาล 7 ยอดอยู่ริมฝั่งโขง เห็นว่าเป็นทำเลที่อุดมสมบูรณ์กว่าดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อีกทั้งในแม่น้ำโขงตรงปากห้วยบังมุกมีปลาชุมชุมอีกด้วย จึงกลับไปรายงานให้เจ้าจันทร์ทิกนรีหัวหน้าทราบ เจ้าจันทร์ทิกนรีได้พาพรรคพวกข้ามโขงมาตุ๊กก็เห็นว่าคงเป็นที่ตั้งเมืองโบราณมาก่อน และเป็นทำเลที่อุดมสมบูรณ์กว่าทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง จึงได้พากันอพยพจากบ้านหลวงโพนสิมมาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ตรงปากห้วยบังมุก เมื่อ เริ่มதாகทางหักร้างพงเพื่อตั้งเมืองขึ้นใหม่ ได้พบพระพุทธรูป 2 องค์อยู่ใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งโขงพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ส่วนพระพุทธรูปองค์เล็กเป็นพระพุทธรูปโลหะหล่อด้วยเหล็กเนื้อดี จึงได้พร้อมกันสร้างวัดขึ้นใหม่ในบริเวณวัดร้างริมฝั่งโขง และขนานนามวัดที่สร้างขึ้นใหม่นี้ว่า วัดศรีมุงคุณ (ศรีมงคล) และได้ก่อสร้างกุฏิวิหารขึ้น ในบริเวณวัดพร้อมกับได้อัญเชิญพระพุทธรูปทั้งสององค์ที่อยู่ใต้ต้นโพธิ์ริม ฝั่งโขงขึ้นไปประดิษฐาน บนพระวิหารของวัด ต่อมาปรากฏว่าพระพุทธรูปโลหะ (องค์เล็ก) เกิดปาฏิหาริย์กลับลงไปประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์ที่ตั้งเดิมอีกถึง 3-4 ครั้ง ในที่สุดพระพุทธรูปองค์เล็กนั้นก็ค่อยๆ จมหายลงไปได้ดิน คงเห็นแต่ยอดพระเกศโผล่ขึ้นมาให้เห็นอยู่ใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งโขง จึงได้พร้อมกันสร้างแท่นสักการะบูชาครอบไว้ ในบริเวณนั้น และขนานนามพระพุทธรูปองค์นั้นว่า พระหลุบเหล็ก ปัจจุบันบริเวณที่พระหลุบเหล็กจมดินได้ถูกกระแสน้ำเซาะตลิ่งโขงพังลงไปหมด แล้ว (คงเหลือแต่แท่นสักการะบูชาที่ยกเข้ามาเก็บรักษาไว้หน้าพระวิหารของวัดศรี มงคลได้ในปัจจุบัน) ส่วน พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่ก่ออิฐถือปูนและได้อัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานอยู่บนพระ วิหารของวัดศรีมุงคุณ ชาวเมืองได้ขนานนามว่า "พระเจ้าองค์หลวง" เป็นพระประธานของวัดศรีมุงคุณ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนนามเป็น วัดศรีมงคลใต้ ตลอดมาจนถึงปัจจุบันเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองตลอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อ ครั้งตั้งเมืองขึ้นใหม่ในเวลากลางคืน ได้มีผู้พบเห็นแก้วดวงหนึ่งสีสดใสเปล่งปลั่งแปลงเป็นประกายแวววาวเสด็จ(ลอย) ออกจากต้นตาล 7 ยอดริมฝั่งโขง ล่องลอยไปตามลำน้ำโขงแทบทุกคืน จวบจนใกล้รุ่งสว่างแก้วดวงนั้นจึงเสด็จ(ลอย) กลับมาที่ต้นตาล 7 ยอด เจ้าจันทร์ทิกนรีจึงได้ขนานนามแก้วคูณิมิตดวงนี้ว่า แก้วมุกดาหาร เพราะตั้งเมืองขึ้นริมฝั่งโขงตรงปากห้วยบังมุก อีกทั้งยังมีผู้พบเห็นไข่มุก อยู่ในหอยกาบ(หอย กี่) ในลำน้ำโขงอีกด้วย เจ้าจันทร์ทิกนรีจึงให้ขนานนามเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ว่า เมืองมุกดาหาร ตั้งแต่เดือน 4

ปีขุน จุลศักราช 1132 (พ.ศ.2313) อาณาเขตเมืองมุกดาหารครอบคลุมทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงจนจรดแดนญวน (รวมเขตของแขวงสุวรรณเขตของดินแดนลาวด้วย) ครั้น ถึงสมัยกรุงธนบุรีเมื่อพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แผ่แสนยานุภาพขึ้นมาถึงแถบลุ่มแม่น้ำโขง จนถึง พ.ศ. 2321 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกฯ และเจ้าพระยาจักรียกกองทัพขึ้นมาตามลำน้ำโขง เพื่อปราบปรามและรวบรวมหัวเมืองใหญ่น้อยในสองฝั่งแม่น้ำโขงให้รวมอยู่ในข้า ขอบเขตอาณาของกรุงธนบุรี และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ เจ้าจันทกนิรี เป็น พระยาจันทร์ศรีสุราชอุปราชามันธาตุราช เจ้าเมืองมุกดาหารคนแรกและได้พระราชทานนามเมืองว่า เมืองมุกดาหาร

2.1.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

ภาพที่ 2-1 แผนที่จังหวัดมุกดาหาร

(ที่มา: <http://www.rawud.ob.tc/image%20%2024.htm>, 2553)

จังหวัดมุกดาหาร ตั้งอยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งกั้นพรมแดน ตั้งอยู่เส้นรุ้งที่ 16-17 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 104-105 องศาตะวันออก มีพื้นที่ทั้งหมด 4,339.83 ตร.กม. หรือ 2,712,394 ไร่ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ระยะทาง 642 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอนาแก อำเภอนาคูพนม จังหวัดนครพนม และอำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ อำเภอขามเฒ่า จังหวัดอำนาจเจริญ และอำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งกันพรมแดน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเขาวง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

2.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ทิศเหนือและทิศใต้ของ จังหวัดมุกดาหาร เป็นที่ราบสูง ทางทิศตะวันตกมีเทือกเขาภูพาน มีลักษณะเป็นป่าไม้บางแห่งเป็นป่าทึบ ส่วนทิศตะวันออกเป็นที่ราบสลับป่าไม้ และมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกันพรมแดนระหว่างไทยกับ สาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความยาวประมาณ ประมาณ 72 กม. มีพื้นที่ราบร้อยละ 20 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด ทรัพยากรธรรมชาติ มีความอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 831,988 ไร่(1,456.69 ตร.กม.) คิดเป็นร้อยละ 30.67 ของจังหวัด

2.1.4 ฤดูกาล

สภาพภูมิอากาศจังหวัดมุกดาหาร แบ่งออกได้ 3 ฤดูกาล ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ - กลางเดือนพฤษภาคม มีความแปรปรวนของกระแสอากาศสูงอุณหภูมิแดดจ้า อากาศแห้ง อาจมีพายุฤดูร้อนบ้าง

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม - กลางเดือนตุลาคม มักมีฝนตกทั้งช่วงในตอนปลายฤดูจะได้รับอิทธิพลจากพายุโซนร้อนในทะเลจีนใต้ ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 1,500 มิลลิเมตร/ปี

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม - กลางเดือนกุมภาพันธ์ ช่วงนี้จะมีมวลอากาศเย็นจากทะเลจีนใต้แผ่ลงมาปกคลุมและมีมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือปกคลุม จึงทำให้มีอากาศหนาวเย็น

2.1.5 การเดินทาง

รถยนต์

จังหวัด มุกดาหารอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 642 กิโลเมตร ใช้เส้นทางกรุงเทพฯ - นครราชสีมา - บ้านไผ่ - มหาสารคาม - ร้อยเอ็ด - โพนทอง - คำชะอี - มุกดาหาร หรือเส้นทางกรุงเทพฯ - นครราชสีมา (ทางหลวงหมายเลข 2) เลี้ยวขวาเข้าเส้นทางหมายเลข 207 ที่บ้านวัดผ่าน ประทาย พุทไธสง พักขมิณภูมิพิสัย (ทางหลวงหมายเลข 202) เกษตรวิสัย สุวรรณภูมิ ยโสธร แยกเข้ามาทางหลวงหมายเลข 2169 ผ่านทรายมูล กุดชุม เลิงนกทา แยกซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 212 ผ่านอำเภอนิคมน้ำคำร้อยสู่มุกดาหาร

รถโดยสารประจำทาง

บริษัท ขนส่ง จำกัด มีบริการเดินรถจากสถานีขนส่งสายตะวันออกเชิงเหิน ถนนกำแพงเพชร 2 นอกจากนี้ยังมีรถโดยสารประจำทาง เชื่อมระหว่างจังหวัดมุกดาหารและอื่นๆ ในภาคอีสาน อาทิ จังหวัดขอนแก่น อุบลราชธานี นครพนม สกลนคร อุดรธานี และมหาสารคาม กำหนดเวลาและรายละเอียดสอบถามได้ที่ สถานีขนส่งจังหวัดมุกดาหาร

รถไฟ

มี รถด่วน รถเร็ว และรถด่วนพิเศษสปรินเตอร์ กรุงเทพฯ-อุบลราชธานี ทุกวัน จากนั้นต่อรถโดยสารไปยังจังหวัดมุกดาหาร ระยะทางประมาณ 167 กิโลเมตร วันละ 3 เที่ยว รายละเอียดเพิ่มเติมสอบถามได้ที่หน่วยบริการเดินทาง การรถไฟแห่งประเทศไทย

เครื่องบิน

ยัง ไม่มีบริการเที่ยวบินไปจังหวัดมุกดาหารโดยตรง มีเฉพาะจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดอุบลราชธานี / จังหวัดอุดรธานี / จังหวัดนครพนม / จังหวัดขอนแก่น / จังหวัดสกลนคร

2.1.6 การเมืองการปกครอง

จังหวัดมุกดาหารแบ่งเขตการปกครองเป็น 7 อำเภอ 52 ตำบล 526 หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 10 แห่ง

ตารางที่ 2-1 แสดงเขตการปกครองและพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร

อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	พื้นที่
เมืองมุกดาหาร	12	149	1,235
นิคมคำสร้อย	9	88	646
ดอนตาล	7	63	511
ดงหลวง	7	79	377
คำชะอี	6	60	1,076
หว้านใหญ่	5	43	84
หนองสูง	6	44	410
รวม	52	526	4,339

ที่มา: กรมการปกครอง, 2552

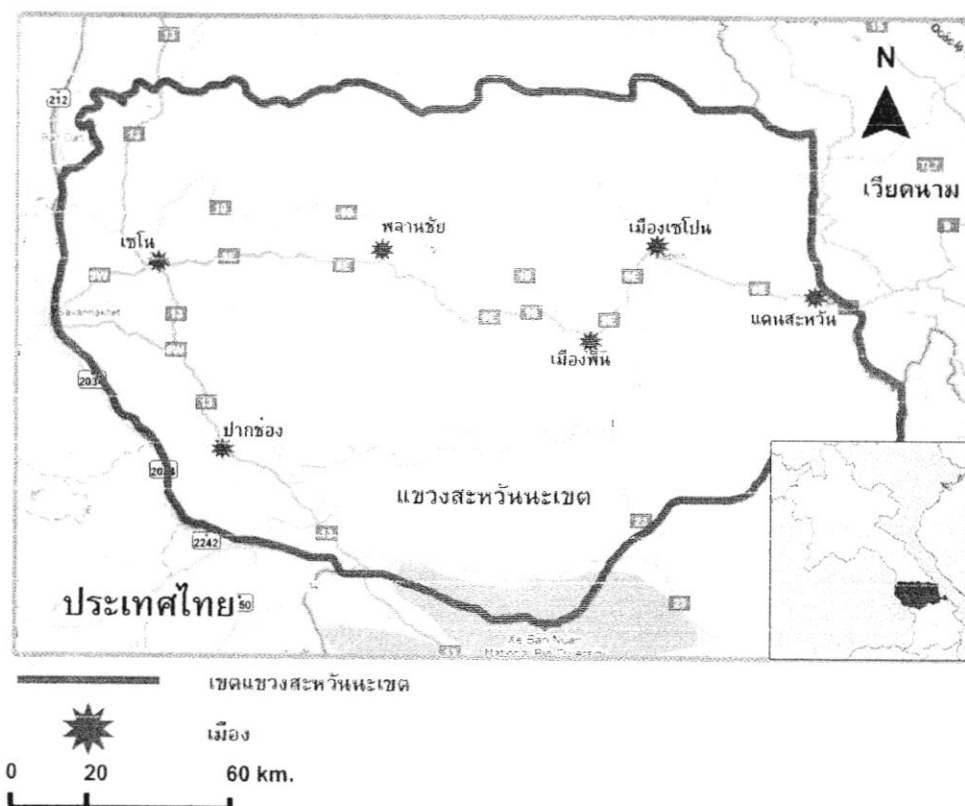
2.2 ข้อมูลพื้นฐาน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

2.2.1 ประวัติความเป็นมา

แขวงสะหวันเขต เป็นเมืองหลวงของแขวง ชื่อตามทางการคือเมืองคันทบูลี แต่คนส่วนใหญ่เรียกกันว่า เมืองสะหวันเขต หรือ สะหวันเจียๆ ประวัติศาสตร์เมืองสะหวันเขตเริ่มในสมัยขอมเรืองอำนาจ เมืองนี้มีชื่อว่า “สุวรรณะพุมประเทศ” เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ พ.ศ. 2120 ท้าวหลวงและนางลิมได้อพยพผู้คนจากภาคเหนือลงมาตั้งหมู่บ้านชื่อว่า หวงโพนเมืองลิม (ห่างจากตัวเมืองปัจจุบัน 18 กิโลเมตร) ครั้นถึง พ.ศ. 2185 ท้าวลิมพะสีบุตรชายได้พาชาวบ้านหลายสิบครอบครัว แยกออกไปตั้งเมืองใหม่ในเขตสะหวันเขตปัจจุบัน เรียกกันว่า บ้านท่าแร่ เพราะมีแร่ธาตุและทองคำอยู่มาก จนถึง พ.ศ. 2462 เมื่อฝรั่งเศสได้ครองลาว ก็ตั้งสำนักงานผู้ว่าราชการแผ่นดินประจำแขวงที่ท่าแร่ และตั้งชื่อใหม่เป็นสะหวันเขตแต่นั้นมา

จากเมืองสะหวันเขตมีทางหลวงหมายเลข 9 ตัดตรงไปยังชายแดนเวียดนามที่ลาวบาว ถนนสายนี้ช่วยให้การค้าระหว่างไทยกับเวียดนามเป็นไปโดยสะดวก ดังนั้นในโครงการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 2 จังหวัดมุกดาหาร-เมืองสะหวันเขต จึงมีแผนสร้างทางต่อจากชายแดนของลาวไปยังเมืองดองฮาและดานังในเวียดนาม นอกจากเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพการขนส่งสินค้าแล้ว ยังเป็นเส้นทางออกสู่ทะเลสายแรกของลาว

2.2.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

ภาพที่ 2-2 แผนที่แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เป็นเมืองระดับสองของประเทศทางด้านเศรษฐกิจ มีเนื้อที่ 22,080 ตร.กม. และพลเมืองประมาณ 656,000 คนมีชายแดนติดกับ แขวงคำม่วน, แขวงสาละวัน ประเทศเวียดนาม และประเทศไทย เป็นเขตหนึ่งที่ถูกมั่งคั่ง ไปด้วย ศิลปะวัฒนธรรม จุดพิเศษของ แขวงนี้ทางด้าน ศิลปะวัฒนธรรม มีโบราณสถานที่เก่าแก่ ประมาณ เจ็ดศตวรรษ และใหม่ประมาณ สองศตวรรษ ตั้งอยู่ภาคกลางของ สปป. ลาว ห่างจากนครหลวงเวียงจันทน์ 480 กม. และมีอาณาเขต ติดกับแขวงและจังหวัดต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดกับแขวงคำม่วน

ทิศตะวันออก ติดกับจังหวัดกว๋างจิและกว๋างบินของเวียดนาม

ทิศใต้ ติดกับแขวงสาละวัน

ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดมุกดาหาร นครพนม อำนาจเจริญและ อุบลราชธานีของไทย โดยมี แม่น้ำโขงเป็นเขตแดน

2.2.3 ลักษณะภูมิประเทศ

เนื้อที่ 21,774 ตารางกิโลเมตร (ประมาณ 13.6 ล้านไร่) เป็นที่ราบร้อยละ 58.5% เนินเขาและ ภูเขาร้อยละ 41.5%

2.2.4 การเดินทาง

ทางบก จากจังหวัดมุกดาหาร ผ่านสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 2 แล้วให้นั่งรถสองแถว หรือรถสามล้อมาด้านตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดมุกดาหาร จากนั้นให้มาติดต่อทำหนังสือเดินทางและซื้อตั๋วเรือข้ามแม่น้ำโขงที่นี่ โดยใช้เวลาประมาณ 25 นาที ก็จะถึงเมืองแขวงสะหวันเขตหรือมาโดยรถโดยสารประจำทาง ที่หมอชิต 2 มีรถโดยสารไปจังหวัดมุกดาหารทุกวัน เมื่อมาถึงสถานีขนส่ง แล้วให้นั่งรถสองแถวหรือรถสามล้อมาด้านตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดมุกดาหาร จากนั้นให้มาติดต่อทำหนังสือเดินทางและซื้อตั๋วเรือข้ามแม่น้ำโขงที่นี่ ก็จะถึงเมืองแขวงสะหวันเขต

ทางบก เป็น จุดเชื่อมต่อของถนนสายหลัก 2 สาย คือถนนหมายเลข 13 ซึ่งเชื่อมภาคเหนือกับ ภาคใต้ของลาว และถนนหมายเลข 9 ซึ่งเชื่อมต่อกับถนนหมายเลข 13 ออกไปทางชายแดนด้าน ตะวันออก เชื่อมต่อไปยังจังหวัดกว๋างจิ เวียดนามของเวียดนาม

ทางอากาศ มี สนามบินภายในและระหว่างประเทศ 1 แห่งในเมืองไกสอน พมวิหาน โดยมี เที่ยวบินไป-กลับระหว่างสะหวันเขต-กรุงเทพฯ ทุกวันพุธ ศุกร์และอาทิตย์ อัตราค่าบัตรโดยสารไป-กลับ 186 เหรียญสหรัฐ (ราคา ณ เดือนมกราคม 2552)

2.2.5 การเมืองการปกครอง

มีประชากรอาศัยมากที่สุดถึง 824,662 คน ประมาณ 15 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งประเทศ ส่วนใหญ่เป็นชาวลาวลุ่ม ไทดำ กะเลิง กะตัง ลาเว้ ปาโก ส่วน เป็นแขวงที่มีพื้นที่กว้างใหญ่เป็นอันดับ 2 ของ สปป.ลาว รองจากเมืองหลวงคำแพงพระนครเวียงจันทน์ สะหวันเขตตั้งอยู่ห่างจากเมืองท่าแขก แขวงคำม่วน มาทางทิศใต้ประมาณ 80 กิโลเมตร อยู่ทางทิศเหนือของแขวงสาละวัน โดยมีแม่น้ำโขง เป็นพรมแดนธรรมชาติ

การแบ่งเขตการปกครอง แบ่งเป็น 15 เมือง ได้แก่ ไกลซอนพมวิหาน อุทุมพอน อาดสะพังทอง ฟิน เซโปน วิลละบูลี สองคอน นอง จำพอน ท่าปางทอง ชนบูลี ไชบูลี อาดสะพอน ไชพูทอง และ พะลานไซ

2.3 ประวัติความเป็นมาของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหารและ สปป.ลาว

“ภูไทหรือผู้ไทย” เป็นชื่อที่เรียกงานกลุ่มชนหนึ่งในชาติพันธุ์เผ่าไท คำว่า “ผู้ไทย” แต่ชาวบ้านจะเรียกตัวเองว่า “ภูไท” ใช้ตามในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเขียนไว้ ชาวภูไทในประเทศไทย ปัจจุบันส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคอีสาน อาทิ จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดนครพนม จังหวัดสกลนคร จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

การเคลื่อนย้ายของชาวผู้ไทยจากถิ่นฐานเดิมมาสู่ประเทศไทย ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวผู้ไทย เดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยและแคว้นสิบสองปันนา (ดินแดนส่วนเหนือของลาวและเวียดนามซึ่งติดต่อกับส่วนใต้ของประเทศจีน) บริเวณเมืองแกงหรือเดียนเบียนฟูของประเทศเวียดนามในปัจจุบัน ชาวผู้ไทยแบ่งออกเป็น 2 พวกคือ

1. ผู้ไทยดำ นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ อาศัยอยู่ใน 8 เมือง
2. ผู้ไทยขาว นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาว อาศัยอยู่ใน 4 เมือง

รวมทั้งอาณาจักรเป็น 12 เมือง เรียกว่า “สิบสองจุไทย” หรือ “สิบสองเจ้าไทย” พลเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนสิบสองจุไทยถูกเรียกรวมว่า “ชาวผู้ไทย” (สุรจิตต์ จันทรสาขา, 2530 : 68)

ดินแดนสิบสองจุไทที่ว่าเป็นถิ่นกำเนิดของชาวผู้ไทยนั้น คือดินแดนตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ซึ่งธีรภาพ โลหิตกุล (2544:80) เขียนไว้ว่า:

“ก่อนหน้าที่ชาวเวียดนามจะเรียกถิ่นฐานของชาวไทดำ ว่า “เดียนเบียนฟู” “เมืองชายแดน” นั้น ชาวไทดำเรียกชื่อถิ่นฐานของพวกเขาเองว่า “เมืองแกง” ตามความเชื่อดั้งเดิมว่า เป็นเมืองของเทพยดานามว่า “พญาแถนหรือแกง”

ทั้งนี้สอดคล้องกับพงศาวดารล้านช้างของชาวลาว ซึ่งถือเป็นชนเผ่าตระกูลภาษาไทอีกเผ่าหนึ่ง ระบุว่าบรรพบุรุษของพวกเขาชื่อ “ขุนบูลม” หรือ ขุนบรม เทวดาที่พญาแถนส่งลงมาดูแลโลกมนุษย์ให้ร่มเย็น เป็นสุข โดยมาครองเมืองแกง ต่อจากขุนลอคำ

พงศาวดารยังระบุอีกว่า ขุนบรมมีโอรส 7 พระองค์ ซึ่งเมื่อเติบโตใหญ่ก็ส่งไปตั้งอาณาจักรใหม่ 7 แห่ง คือ องค์ที่ 1 ขุนลอ ส่งไปก่อตั้งอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง องค์ที่ 2 ขุนยี่ผาลาน ส่งไปก่อตั้งอาณาจักรสิบสองปันนา องค์ที่ 3 ขุนสามจุล่ง ส่งไปสร้างบ้านแปงเมือง ณ ดินแดนหัวพันห้าทั้งหก (ปัจจุบันคือ แขวงพันของลาว) องค์ที่ 4 ขุนโสมง ส่งไปสร้างเมืองโยนก ซึ่งต่อมาเป็นอาณาจักรล้านช้างเชียงใหม่ องค์ที่ 5 ขุนจั่วอิน ส่งไปสร้างเมืองอโยธยา องค์ที่ 6 ขุนลกกลม ไปสร้างเมืองรามัญ สันนิษฐานว่าต่อมาเป็นเมืองหงสาวดีในพม่า และองค์ที่ 7 ขุนเจ็ดเจือง ไปสร้างเมืองพวนหรือเชียงขวาง ซึ่งอยู่ในลาวปัจจุบัน

บางหลักฐานกล่าวว่า ชาวผู้ไทยมีภูมิถิ่นอาศัยอยู่ในแคว้นมณฑลเสฉวนตอนหน้าทางใต้ของประเทศจีนมีชาวผู้ไทยขาวและชาวผู้ไทยดำ เมืองไล เมืองสอง เมืองแฉ่ง โดยมีหัวหน้า ชื่อท้าวกล้า ได้นำครอบครัวชาวผู้ไทยประมาณหมื่นคนอพยพเข้าสู่ดินแดนประเทศลาว

มีหลักฐานกล่าวว่าในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (เจ้าองค์หล่อ) แห่งนครเวียงจันทน์ได้มีหัวหน้าชาวผู้ไทย นามว่า “พระศรีวรราช” ได้มีความดี ความชอบได้ช่วยปราบกบฏในนครเวียงจันทน์จนสงบ จึงได้รับพระราชทานพระราชธิดาชื่อ “เจ้านางซ่อฟ้า” ให้เป็นภรรยา ในกาลต่อมาจึงได้แต่งตั้งให้บุตรอันเกิดจากพระศรีวรราชหัวหน้าชาวผู้ไทยและเจ้านางซ่อฟ้ารวม 4 คน แยกย้ายกันไปปกครองหัวเมืองชาวผู้ไทยคือ เมืองสบอ็ก เมืองเชียงค้อ เมืองวัง เมืองตะโปน (เซโปน) สำหรับเมืองวังและเมืองตะโปนเป็นเมืองของชาวผู้ไทยที่ตั้งขึ้นใหม่ทางตอนใต้ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ (ปัจจุบันอยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาวติดชายแดนญวน) ต่อมาชาวผู้ไทยจากเมืองวังและเมืองตะโปนได้แยกย้ายออกไปตั้งเป็นเมืองต่างๆ ขึ้นอีกได้แก่ เมืองพิน เมืองนอง เมืองพ่อง เมืองพลาน เมืองเชียงฮ่ม เมืองผ้าบัง เมืองคำฮ่อคำเขียว เป็นต้น

การอพยพของชาวผู้ไทยเข้าสู่ประเทศไทยเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นผลจากปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมืองเวียงจันทน์ การปราบกบฏในครั้งนั้นได้กวาดต้อนครอบครัวชาวผู้ไทยที่ เมืองวัง เมืองคำเกิด เมืองคำม่วนให้ ซ้ำมแม่น้ำโขงมาอยู่ฝั่งไทย โดยโปรดให้ตั้งบ้านเรือนทำมาหากินในท้องถิ่นต่างๆ อาทิ เมืองเรณูนคร เมืองคำชะอี เมืองหนองสูง เมืองกุตุลิม นารายณ์ ฯลฯ

ปัจจุบันชาวผู้ไทย ได้เข้ามาตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มๆ กระจายอยู่ในหลายอำเภอในจังหวัดภาคอีสานได้แก่ ที่อำเภอเรณูนคร นาแก ธาตุพนม ศรีสงคราม จังหวัดนครพนม, อำเภอสหัสขันธ์ กุฉินารายณ์ เขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์, อำเภอคำชะอี หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร, อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร, อำเภอนาคู จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ยังอาจพบในบางตำบลในจังหวัดอุบลราชธานี อุตรดิตถ์ และจังหวัดเลย (บ้านนาป่าหนาด) ชาวผู้ไทยนับว่าเป็นชนเผ่าไทกลุ่มใหญ่รองจากชาวไทยลาว และยังสามารถรักษาเอกลักษณ์วิถีชีวิตของชนเผ่าตนเองได้ดี จึงเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเยี่ยมชมเยือนได้แก่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม มีเสื้อผ้าที่เย็บตัดจากชาวบ้านและหัตถกรรมครัวเรือนวางขาย, อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีบ้านชาวผู้ไทยหลงเหลืออยู่, บ้านโพธิ์ อำเภอกุฉินารายณ์

นารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ขึ้นชื่อเรื่องผ้าทอแพรวที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทย, บ้านนาหอ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม และบ้านจำปานาโพธิ์ทอง อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร เป็นต้น (ธาดา สุทธิธรรม, 2549:48)

ชาวผู้ไทยใช้ภาษาในตระกูลภาษาไท หรือไต ภาษาผู้ไทยมีเพียงภาษาพูดเท่านั้นไม่มีตัวหนังสือเป็นของตนเอง การที่ชาวผู้ไทยไม่มีตัวอักษรใช้มีตำนานเล่าว่า ในสมัยดึกดำบรรพ์พระยาแดงได้ประกาศให้ชนชาติต่างๆ ได้รับเอาตัวหนังสือไปใช้ เจ้าเมืองชาวผู้ไทยได้จารึกตัวอักษรลงบนหนังวัวตากแห้ง ครั้นฝนตกหนังวัวเปียก เจ้าเมืองจึงนำหนังวัวไปผึ่งแดดและถูกสุนัขคาบไปชาวผู้ไทยจึงไม่มีตัวหนังสือใช้

ภาษาพูดชาวผู้ไทยมีคำหลากหลายที่ใช้สื่อความหมายกัน คำนำหน้าชื่อในภาษาผู้ไทยก็บ่งบอกถึงเพศ เช่น คำว่า “ท้าว” เป็นคำสุภาพที่ใช้เรียกผู้ชาย คำว่า “นาง” เป็นคำสุภาพที่ใช้เรียกผู้หญิงทั้งที่แต่งงานแล้วและยังไม่แต่งงาน และกรณีนี้ที่คุ้นเคย กันก็จะใช้คำว่า “บัก” เรียกผู้ชาย และใช้คำว่า “อี” เรียกผู้หญิง เป็นต้น (วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, 2520 : 16-20)

ธวัช ปุณโณทก(2532:41) เขียนว่า ชาวผู้ไทย หากแบ่งตามลักษณะเครื่องแต่งกายตามพิธีการ อาจจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวไทดำ, ไทแดง(ไทลาย), และไทขาว ซึ่งในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 5 จะเรียก 2 กลุ่มที่มาอยู่ในประเทศไทยว่า ไททรงดำ, ไททรงขาว (ทรง คือ ไช้ ที่แปลว่ากางเกง) ดังเช่น ผู้ไทยดำ(ไททรงดำ) ที่อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งถูกเรียกว่า “ลาวโซ่ง” และชาวผู้ไทยที่อยู่ในจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสาน

ธวัช ปุณโณทก (2553:41-46) ยังได้กล่าวถึงลักษณะทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยอีกดังนี้ : “ในพิธีกรรมชาวผู้ไทยจะมีชุดประจำเผ่า เช่น ผู้ไทยดำ นิยมใช้สีดำเป็นพื้น มีสีแดงสลับเป็นลายตกแต่ง ไทขาวนิยมใช้สีขาวในงานพิธีมีสีแดงสลับตกแต่ง ส่วนไทลายนิยมใช้สีแดงสลับดำ เป็นชุดประจำเผ่า เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงชุดแต่งกายของไทดำ ผู้ชายใส่กางเกงเสมอเข้า เรียกว่า “ช่วงก้อม” (กางเกงสั้น) เสื้อคอกลมผ่าอก ติดเม็ดกระดุมทำด้วยเงินค้อนข้างถี่ แขนเสื้อทรงกระบอกยาวเลยศอก เรียกว่า เสื้อก้อม (เสื้อสั้น) ถ้าเป็นชุดพิธีการจริงๆ จะใช้ชุดอี(ยาว) คือ กางเกงขายาวเรียกว่า ช่วงอี เสื้อยาวคลุมตะโพกจนเกือบถึงเข่า มีลวดลายตกแต่งปักด้วยสี ประดิษฐ์เฉพาะตนเอง เรียกว่า เสื้ออี (เสื้อยาว)

การแต่งกายของหญิงผู้ไทยนั้น นุ่งผ้าชิ้นสีดำ นุ่งเงินคราม ขลิบแดงเชิงขึ้น เสื้อแขนกระบอกผ่าอก ติดกระดุมเงินถี่ๆ เรียกว่า เสื้อก้อม หากชุดพิธีการจะใส่เสื้ออี ยาวคลุมจนเกือบถึงเข่า ประดับประดาด้วยเงินตามฐานะ และขลิบสีแดง การนุ่งผ้าชิ้นของไทดำจะใช้มุมผ้าทางซ้ายและขวามาทบกัน แล้วคาดเข็มขัด ตรงกลางจะแหวกเป็นฉากเดินสะดวกดี หญิงสาวห่มผ้าสีทับเสื้อ เรียกว่า “ผ้าเปี้ยว” มีสามจีจะห่มสไบดำ

การไว้ผมสมัยอดีตชายผู้ไทยไว้ผมยาวเกล้ามวยสูงป้านไปด้านหลังซ้ายมือเล็กน้อย ผู้หญิงวัยสาว จะเกล้าผมมวยสอดไว้กลางศีรษะ ถ้าแก่จะเกล้ามวยต่ำเรียก “ปิ่นเกล้า”

ภาพที่ 2-3 การแต่งกายของหญิงชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

อาหาร ชาวภูไทรับประทานข้าวเหนียว อาหารประจำคือ เครื่องจิ้ม กับผักเท่าที่หาได้ ส่วนอาหาร พิเศษนั้นเช่นเดียวกับอาหารอีสานทั่วไป

วัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชาวภูไท/ผู้ไทย มีวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่าย อยู่ร่วมกันในหมู่บ้านด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ นับถือเคารพรักกันเหมือนพี่น้องมีความโอบอ้อมอารีเป็นสังคมที่อบอุ่น สามัคคีปรองดองกัน มีความซื่อสัตย์สุจริตและจริงใจต่อกัน การพึ่งพากันในสังคมจึงไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน

ชาวภูไท/ผู้ไทยจะนับถือผีบรรพบุรุษควบคู่กันไปกับการนับถือพระพุทธศาสนาอย่างประสานกลมกลืน ในปัจจุบันยังคงมีพิธี “เหยา” หรือพิธีทรงเจ้าของชาวภูไท การเหยามีหลายอย่าง อาทิเหยาเรียกขวัญ เหยารักษาผู้ป่วย เหยาแก้บน เหยาเลี้ยงผี เป็นต้น ความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษทำให้ชาวภูไท/ผู้ไทยเกรงกลัวบาปกรรม มันทำแต่ความดี วิถีชีวิตของชุมชน จึงเต็มไปด้วยความสงบสุข การจัดสัดส่วนชีวิตต่อการนับถือพระพุทธศาสนาชาวภูไท/ผู้ไทย ก็แบ่งสัดส่วนชีวิตออกเป็น “ส่วนทำกิน” และ “ส่วนทำทาน” โดยจะจัดสรรเวลาไว้อย่างประสานกลมกลืน เป็นวิถีชีวิตที่มองเห็นคุณค่าของจิตใจ

ภาพที่ 2-4 พิธีเหยา การทรงเจ้าของชาวภูไท

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 2-5 พิธีบายศรีสู่ขวัญของชาวภูไท

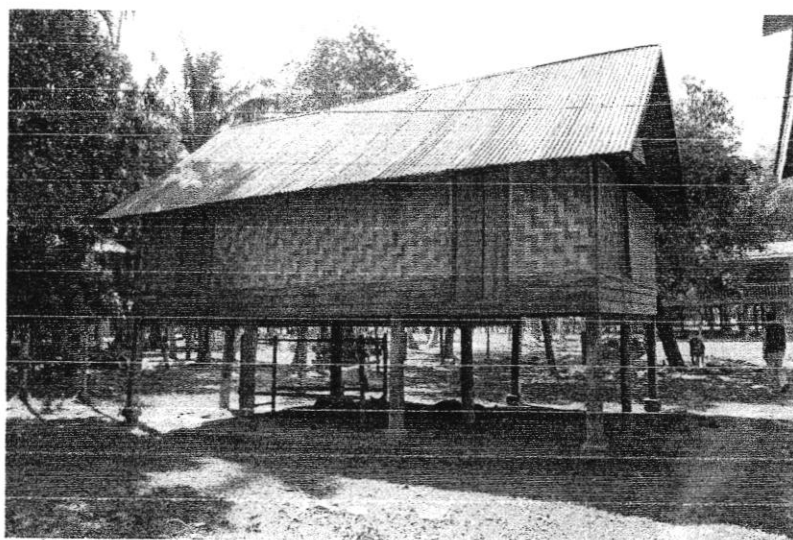
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

การเล่น ประเพณี ชาวภูไท/ผู้ไทย มีนาฏศิลป์การฟ้อนที่ประกอบวงแคน ใส่เล็บรำรำลีลาอ่อนช้อย จังหวะเนิบกว่ากลุ่มไทลาว เรียกว่า “ฟ้อนภูไท” มีประเพณีต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองประทับใจ คือ จัดบายศรีสู่ขวัญ เลี้ยงอาหาร ชีข้างคู่ (ดูคู่ชู้ชายหญิง) นั่นคือเหล้าหมักแบบท้องถิ่นดื่มกันทั้งไหโดยใช้หลอดไม้ขางดูดน้ำเหล้าจากไห”

รูปแบบบ้านเรือนของชาวภูไท/ผู้ไทย เป็นบ้านเรือนไม่มีใต้ถุนและหลังคาสูงชาวภูไทเรียกบ้านว่า “เฮือน” คนที่มีฐานะดั้งเดิมจะปลูกบ้านด้วยไม้หลังใหญ่หลังคามุงด้วยแผ่นไม้ คนที่ฐานะไม่ดีนักก็ใช้แฝกมุงหลังคา ฝาบ้านเป็นไม้ไผ่สานขัด บริเวณหน้าบ้านของชาวภูไท/ผู้ไทย ทุกหลังคาเรือนจะมี อู่ น้ำกิน (หม้อน้ำดื่ม) ตั้งอยู่หน้าบ้านใครเดินผ่านมาสามารถตักน้ำดื่มได้ตลอดเวลา ยิ่งชาวของชาวภูไท/ผู้ไทย สร้างด้วยไม่มีใต้ถุนหลังคามุงด้วยแผ่นไม้เช่นเดียวกันบ้านเรือนโดยจะปลูกแยกไว้ใกล้กับตัวบ้าน

ภาพที่ 2-6 เอือนผูกชาวภูไท เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 2-7 เอือนชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 2-8 ยุงข้าวรูปแบบดั้งเดิมของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2541

ชาวภูไท/ผู้ไทย ในอดีตส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ยังชีพด้วยการทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลัก ตั้งแต่ต้นฤดูฝนจนถึงฤดูหนาว ยามว่างชาวภูไททั้งชายหญิงจะช่วยกันเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวันในวิถีชีวิตดังกล่าวที่ว่า “ยามว่างจากนาผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน”

ภาพที่ 2-9 การทอผ้าจาก ของหญิงชาวภูไท เมืองเขปโน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

การทอผ้าของชาวภูไท/ผู้ไทย นั้นมีกรรมวิธีคล้ายคลึงกันกับชาวไทยในภาคอีสานกลุ่มอื่นๆ คือมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกฝ้ายเพื่อนำมาใช้เป็นเส้นใยในการทอผ้า สำหรับการทอผ้าของชาวภูไท/ผู้ไทย มีเทคนิคการทอหลากหลายอาทิการจก การมัดหมี่ การขีด การควบเส้น เป็นต้น ซึ่งได้ใช้ทอผ้าและเครื่องแต่งกายอันได้แก่ ผ้าแพรวาหรือผ้าเปี่ยง ผ้าขึ้นมัดหมี่ไหม ผ้าขึ้นมัดหมี่ฝ้าย ผ้าขึ้นทิวผ้าจ้อง ผ้าโล่ง ผ้าสีปะโด ผ้าขาวม้า หมอนลายขีด ผ้าห่ม เป็นต้น

ลวดลายผ้าของชาวภูไท/ผู้ไทย ล้วนเป็นมรดกแห่งภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมายาวนานและสร้างสรรค์เพิ่มขึ้นจากธรรมชาติรอบๆ ตัว โดยมีที่มาของลวดลายบนผืนผ้าชาวภูไท/ผู้ไทย ที่ได้ความคิดมาจากดอกไม้ในธรรมชาติ ได้แก่ ลายที่มาจากดอกไม้ ผลไม้ อาทิ ลายดอกจิก ลายขิกหรือขีด (ดอกสลิดหรือดอกขจร) ดอกจาน ดอกผักแว่น ดอกผักกูด ดอกสำน (ชานหรือชาน) ดอกข้าว ดอกพิกุล ดอกสร้อย ดอกหมาก หมากจับ ดอกแก้ว ฯลฯ

ภาพที่ 2-10 รูปแบบการแต่งกายแบบดั้งเดิมในโอกาสเทศกาลงานบุญของชาวผู้ไทย

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2541

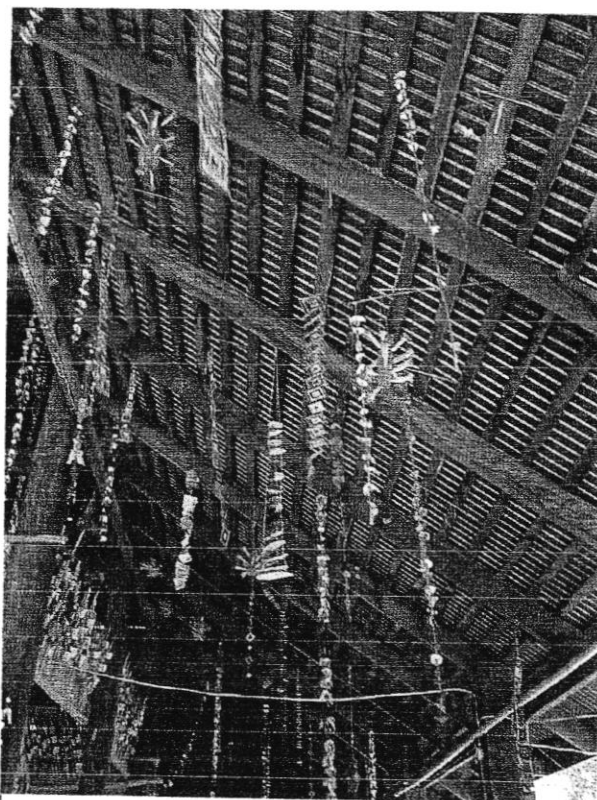
ลวดลายผ้าของชาวภูไท/ผู้ไทย ที่ได้ความคิดมาจากเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ในวิถีชีวิต ได้แก่ ลายหงอนก่อง (ที่จับของฝากล่อง ข้าวเหนียว) ลายขาเป๋ (ไม้ที่ใช้เป๋ไหมดและฝ้าย) ลายชั้นหมากเบ็ง (ชั้นบายศรี) ลายห่วง ลายปราสาท ลายหน้าบัน ลายกุดแจ ฯลฯ

ลวดลายผ้าของชาวภูไท/ผู้ไทย ที่ได้ความคิดมาจากสัตว์ในธรรมชาติและสัตว์ในคติความเชื่อ ได้แก่ ลายนาค ลายสิงห์ ลายแมงงอด (แมลงป่อง) ลายตะขาบ ลายรังผึ้ง ลายแมงมุม ลายเต่า ลายม้า ลายช้าง ลายนก ลายไก่ ลายนกยูงลำแพน ลายกระต่าย เป็นต้น (ปิติ แสงโคตร ,2538: 65-66

และลวดลายผ้าของชาวภูไท/ผู้ไทย ที่ได้ความคิดมาจากคนคือ ลายคน ในวิถีชีวิตชาวภูไท นอกจากการทอผ้าเพื่อใช้สอยเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วชาวภูไทได้มีประเพณีการสร้างสิ่งทอในพระพุทธศาสนา อาทิ ผ้าสบง ผ้าจีวร ยาม ผ้าอาสนะ ผ้าห่อคัมภีร์ หมอน และถุง (ตุ่ง) เป็นต้น

ซึ่งในวิถีชีวิตชาวภูไท/ผู้ไทย มีการสร้างถุงหลากหลายชนิดได้แก่ ถุงลิบก้นชั้นฟ้า ถุงลิบก้นชั้นดิน ถุงดอกหม่อน ถุงดอกไม้ ถุงชัย ถุงทิว เป็นต้น รูปแบบของถุงล้วนเรียบง่ายงดงามใช้เส้นใยฝ้ายมาประดิษฐ์สร้างสรรค์ด้วยพลังแห่งศรัทธา

กิจกรรมในวิถีชีวิตชาวภูไท/ผู้ไทย จึงมีความผูกพันกับเส้นไหมและใยฝ้าย ชาวภูไท/ผู้ไทย ในปัจจุบันมีชื่อเสียงโด่งดังมากในเรื่องการทอผ้าแพรวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์ ชาวภูไทจึงนับว่าเป็นชนในชาติพันธุ์เผ่าไทกลุ่มหนึ่งที่มีมรดกแห่งภูมิปัญญาที่น่าภาคภูมิใจ

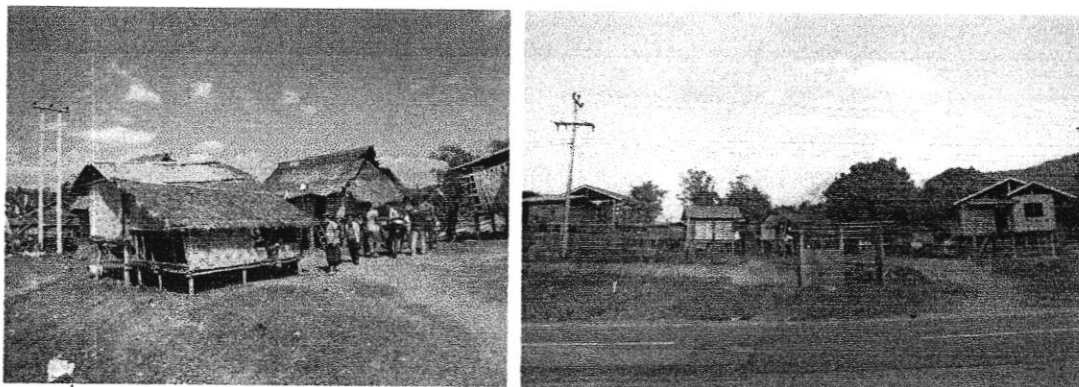

ภาพที่ 2-11 รูปแบบถุง (ตุ่ง) ต่างๆ เอกลักษณ์พื้นถิ่นของชาวภูไท

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2541

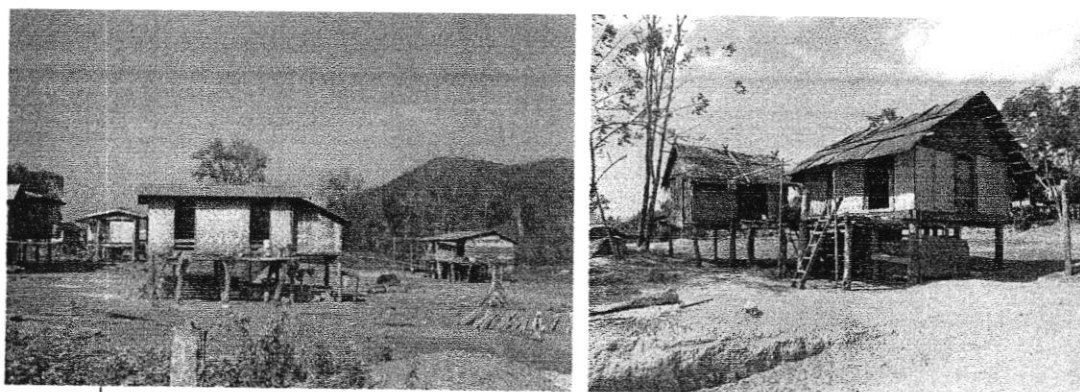
2.4 ประวัติชาวมะกอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

“มะกอง” เป็นชื่อของกลุ่มชนหนึ่งในตระกูลภาษา มอญ-เขมร ชาวมะกองอาศัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) โดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในหลายหมู่บ้านช่วงตอนกลางของประเทศ บริเวณเขตพื้นที่ของแขวงสะหวันเขต อาทิเช่น บ้านวังบ่วงใต้ บ้านวังบ่วงกลาง บ้านวังบ่วงเหนือ บ้านมันจี บ้านชะกิพิน บ้านหนองกบ บ้านอาไถน้อย บ้านอาดอน เป็นต้น

ภาพที่ 2-12 ลักษณะบ้านชาวมะกอง บ้านชะกิพิน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

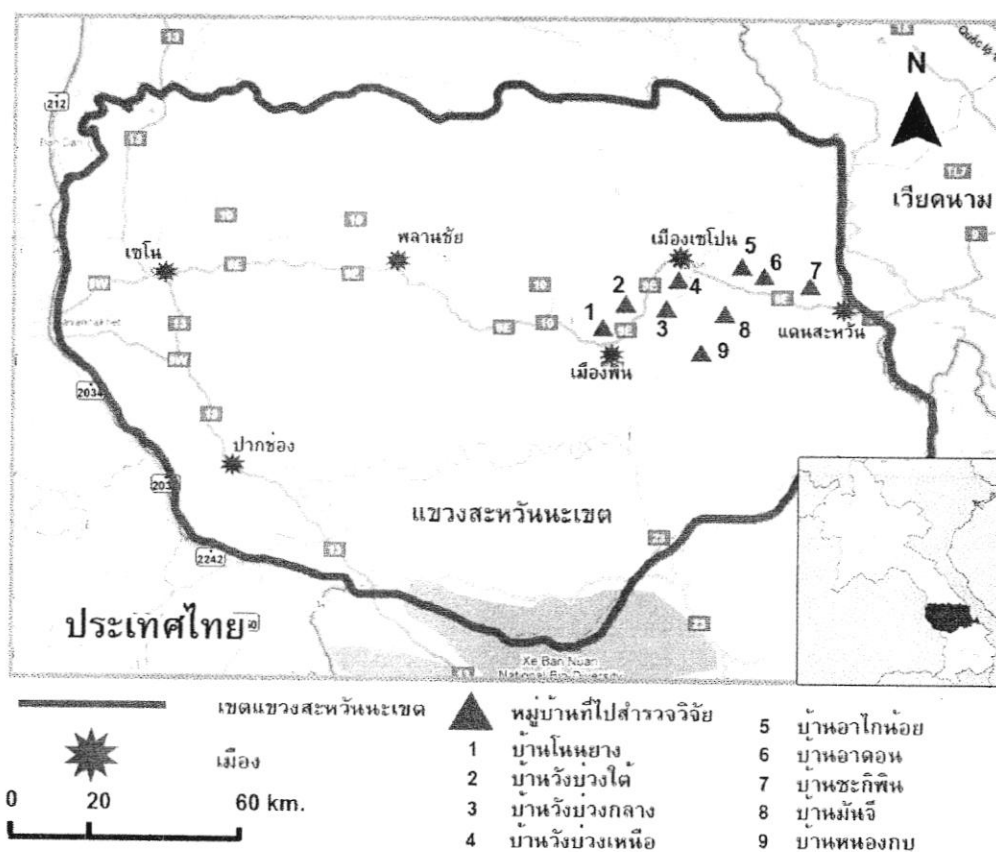

ภาพที่ 2-13 ลักษณะบ้านชาวมะกอง บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) บ้านอาไถน้อย เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 2-14 ลักษณะบ้านชาวมะ
กอง ทำเลที่อยู่อาศัยจะอยู่ใกล้แหล่ง
น้ำ ที่บ้านอาดอน เมืองเซโปน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 2-15 แผนที่แสดงหมู่บ้านที่ไปสำรวจเก็บข้อมูลโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

การเคลื่อนย้ายตั้งถิ่นฐานของชาวมะกอง เราได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า ได้อพยพ
เคลื่อนย้ายมาจากบ้าน ปะตือ ในเขตประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ภูเขา บริเวณตอนกลางของ
ประเทศที่มีพื้นที่ติดต่อกับแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ชาวมะกอง มีภาษาเพียงภาษาพูดเท่านั้น ไม่มีตัวหนังสือเป็นของตนเอง การที่รัฐบาล สปป.
ลาว จัดการเรียนการสอนหนังสือให้กับชาวมะกอง จึงทำให้ปัจจุบันชาวมะกองใช้อักษรไท-ลาว ซึ่ง

รัฐบาลกำหนดให้ และจากการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลชาวมะกอก ในแขวงสะหวันเขตได้พบว่า ทุกหมู่บ้านสามารถรับข่าวสารโทรทัศน์ด้วยจานดาวเทียม ซึ่งสามารถเรียนรู้ภาษาไทยด้วยการดูรายการของประเทศไทย จึงทำให้ชาวมะกอกสามารถพูดภาษาไทยได้ด้วย นับเป็นความเปลี่ยนแปลงทางภาษา และวัฒนธรรมที่ควรบันทึกไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

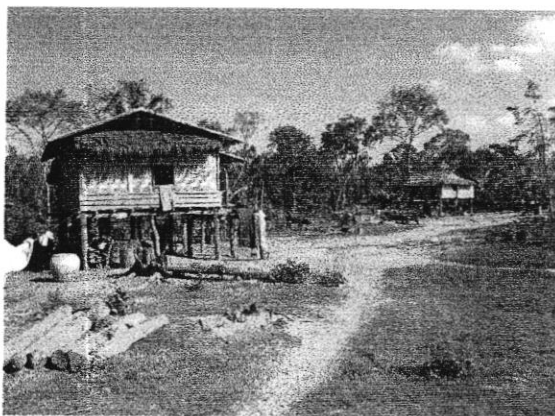
วัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชาวมะกอก ก็มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อยู่ร่วมกันในหมู่บ้านด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ให้ความเคารพนับถือกันเหมือนพี่น้อง มีความโอบอ้อมอารีเป็นสังคมที่อบอุ่น สามัคคีปรองดองกัน อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ โดยขยายครัวเรือนอยู่ใกล้ๆ กัน มีการพึ่งพากันในสังคม ไม่นิยมการเอาวัดเอาเปรียบ มีความสุจริตจริงใจต่อกัน

ภาพที่ 2-16 การดำรงชีวิตของชาวมะกอก ก็มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อยู่ร่วมกันในหมู่บ้านด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ที่บ้านอาไถน้อย เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สติชัย สมานชาติ, 2553

ชาวมะกอกนั้นนับถือผีบรรพบุรุษ คล้ายกับชาวกลุ่มน้อยอื่นๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง โดยให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสของเครือญาติ ให้ความเคารพพี่ ป้า น้า อา อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

รูปแบบบ้านเรือนของชาวมะกอก เป็นบ้านเรือนไม้ มีใต้ถุนสูงเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัว เช่น การทอผ้า การดำข้าว และอื่นๆ คนที่มีฐานะจะปลูกบ้านด้วยไม้หลังใหญ่ ดังเช่น บ้านของหัวหน้าหมู่บ้านวังบ่วง เป็นต้น ส่วนคนฐานะทั่วไปจะปลูกบ้านด้วยไม้ไผ่ มีทั้งแบบตีฝาเรียบ และแบบสานขัดกันเป็นลวดลาย สิ่งสังเกตเห็นคือส่วนหลังคา มีการใช้วัสดุหลากหลายตั้งแต่มุงด้วยหญ้าแฝก มุงด้วยแผ่นไม้ มุงด้วยสังกะสี และที่พิเศษคือ แผ่นเหล็กที่ดัดแปลงจากถังเหล็กมาตีเป็นแผ่นเรียบ เพื่อซ้อนเป็นหลังคา ซึ่งเป็นวัสดุที่เหลือค้ำมาจากช่วงสงครามอินโดจีน

ภาพที่ 2-17 ลักษณะบ้านชาวมะกอกเป็นบ้านเรือนไม้ มีได้ถุนสูงเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัว สถานที่ บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) บ้านหนองกบ เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิริทิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 2-18 การสร้างบ้านเรือนไม้ มีได้ถุนสูงเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรม เช่น การตำข้าว (ซ้าย) การทอผ้า (ขวา) บ้านวังบ่วงใต้ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิริทิชัย สมานชาติ, 2553

ชาวมะกอก ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ยังชีพด้วยการทำไร่ ทำนาเป็นอาชีพหลัก ตั้งแต่ต้นฤดูฝน จนถึงฤดูหนาว โดยยามว่างชาวมะกอกทั้งชายหญิงจะช่วยกันเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน ในวิถีชีวิตคล้ายคำที่ว่า “ยามว่างจากไร่นา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน” โดยเราสังเกตได้ว่าเครื่องจักสานของชาวมะกอกนั้น มีความสวยงามและสะท้อนทักษะเชิงช่างชั้นสูง ดังตัวอย่าง “กะโดก” หรือที่รู้จักกันในภาษาอีสานว่า “พาข้าว” หรือภาคเหนือเรียกว่า “ขันโดก”

ภาพที่ 2- 19 “กะโตก” เครื่องจักสานของชาวมะกอง หรือที่รู้จักกันในภาษาอีสานว่า “พาข้าว”
หรือภาคเหนือเรียกว่า “ขันโตก”

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

การทอผ้าของชาวมะกอง มีกรรมวิธีคล้ายคลึงกับชาวภูไท/ผู้ไทย ใน สปป.ลาว และภูไทย ใน จังหวัดมุกดาหาร จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ น่าจะมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกัน และกันตลอดจนการแลกเปลี่ยนวัสดุเส้นใย เพื่อการผลิต เราได้ข้อสังเกตจากการลงพื้นที่ว่า ชาวมะกองไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่จะหาวัสดุเส้นใยสำเร็จมาจากที่อื่น

รูปแบบการแต่งกาย

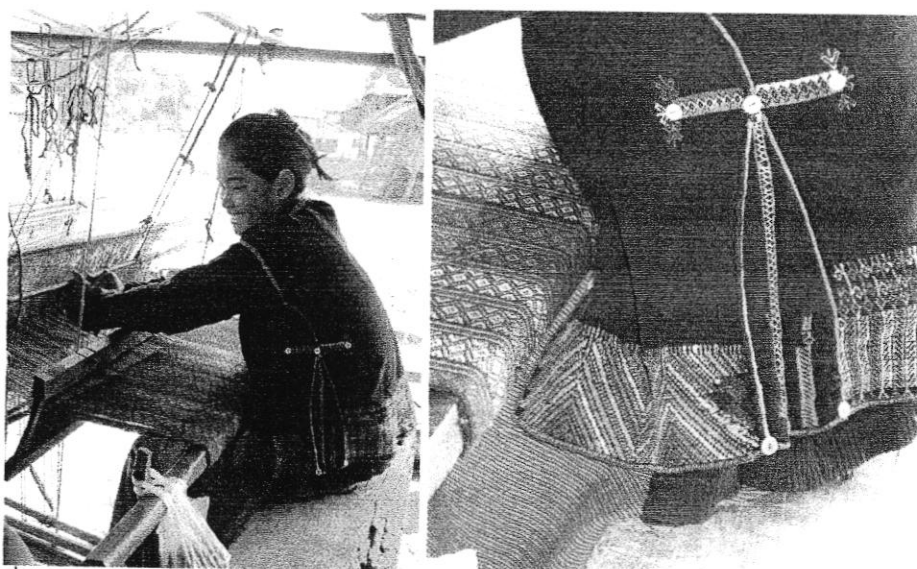
วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวมะกอง ก็มีความคล้ายคลึงกับชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร กล่าวคือวัฒนธรรม “การนุ่งและการห่ม” โดยเฉพาะการนุ่ง “ผ้าซิ่น” ที่ผู้หญิงชาวมะกองยังคงรักษา วัฒนธรรมนี้ไว้ในทุกหมู่บ้าน ที่ได้ไปดำเนินการสำรวจในครั้งนี้ โดยในชีวิตประจำวันจะนิยมนุ่ง “ผ้าซิ่น มุก” ที่ทอเสริมเส้นยืนพิเศษเป็นลวดลายสีเส้นสดใส และในโอกาสพิเศษ เช่น งานแต่งงาน งานบุญบ้าน งานประจำปี จะใช้ผ้าซิ่นที่ทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นลวดลายซับซ้อนสวยงาม เรียกว่า “ผ้าซิ่นจก” ซึ่ง จากการสำรวจตัวอย่างผ้าในคลังสะสมส่วนบุคคล เราพบข้อสังเกตว่าชาวมะกองจะนิยมใช้ “เส้นไหม” ที่ไม่ได้ตีเกลียวหลากสีเส้นมาทอด้วยเทคนิคการ “จก” เป็นลวดลายเต็มส่วนของผืน “ตัวซิ่น” โดยนิยม ทบเส้นใยให้หนาในการทอสอดเสริมเส้นพุ่งพิเศษลงไปบนผืนผ้าฝ้ายสีดำ ซึ่งช่างทอชาวมะกองจะทอ ลวดลายปิดพื้นดำจนเกือบหมด เราจึงมองเห็นแต่ลวดลายสีเส้นสดใส การทอผ้าเทคนิค “จก” นั้น นับว่า เป็นเทคนิคที่ทอยากและใช้เวลาในการทอนาน ใช้ทักษะในการทอค่อนข้างสูง จากการสัมภาษณ์ชาว

มะกองให้ข้อมูลว่า ผู้หญิงชาวมะกองจะมีไว้กันอย่างน้อยคนละผืนเพื่อไว้ใช้ในโอกาสพิเศษ เราจึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานว่า การที่ผู้หญิงนุ่งผ้าชิ้นจกที่สวยงามก็เป็นอวัจนภาษา แสดงถึงฝีมือในการทอผ้าของตน ให้ฝ่ายผู้ชายได้รับรู้ ว่ามีความพร้อมในการเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี สำหรับในช่วงฤดูหนาวผู้หญิงชาวมะกอง จะสวมเสื้อเย็บมือแขนยาวสีดำ เรียกว่า “อาเยอะ” โดยนิยมปักลวดลายสวยงาม มีแถบกระดุม ด้านหน้าติดเรียงเม็ดกระดุม ส่วนด้านข้างช่วงเอวเสื้อ จะเย็บโค้งบานออก ตามลักษณะสะโพกของผู้สวมใส่ และปักลวดลายด้วยเส้นไหมหรือฝ้ายหลากสีสันทึบให้สวยงาม

ภาพที่ 2-20 การแต่งกายพื้นบ้านของชาวมะกอง สวมเสื้อ “อาเยอะ” บ้านชะกิพิน เมืองเซโปน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

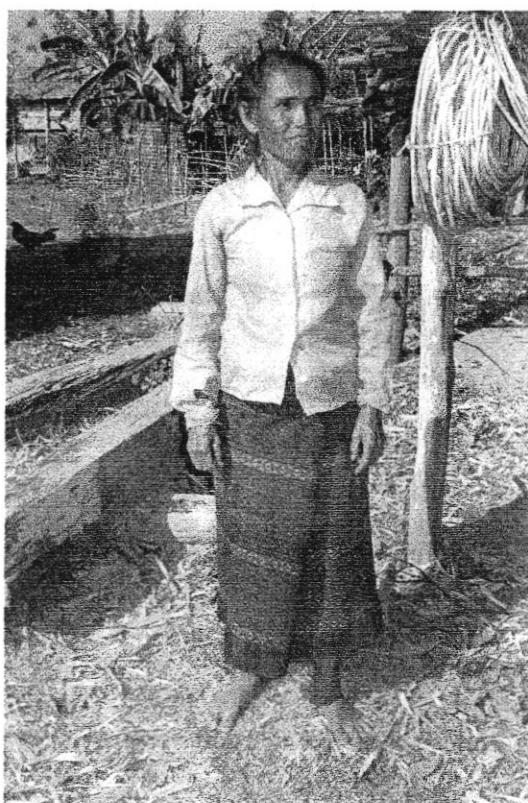
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 2-21 การแต่งกายพื้นบ้านของชาวมะกอง สวมเสื้อ “อาเยอะ” ทอฝ้ายกมุก บ้านมันจี
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ด้วยปัจจุบันมีการติดต่อด้านขายกับสังคมภายนอก ทำให้วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวมะกอกเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะผู้ชายชาวมะกอกนั้นได้ใช้เสื้อผ้าโรงงานอุตสาหกรรม ที่ซื้อจากตลาดทั้งหมด ส่วนผู้หญิงชาวมะกอกยังคงรักษาวัฒนธรรมการนุ่งซิ่นไว้ได้ แต่ส่วนเสื้อ "อาเยอะ" ทำกันน้อยมาก เพราะสามารถซื้อเสื้อผ้าโรงงานมาสวมใส่เช่นกัน ตลอดจนได้รับอิทธิพลจากสื่อโทรทัศน์

ภาพที่ 2-22 การแต่งกายพื้นบ้านของชาวมะกอกที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมการนุ่งซิ่นไว้ได้

บ้านวังป่องเหนือ (ซ้าย) บ้านวังป่องกลาง (ขวา) เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

บทที่ 3

กระบวนการผลิตและอุปกรณ์การทอผ้า

3.1 เส้นใยและสีย้อม

3.1.1 เส้นใยฝ้าย

“ฝ้าย” เป็นไม้พุ่มในสกุล *Gossypium* วงศ์ *Malvaceae* เหน่าปุยหุ้มเมล็ดมาปั่นเป็นเส้นใยทอผ้าได้ ส่วนเมล็ดฝ้ายนำไปสกัดทำน้ำมันได้ ต้นฝ้ายเป็นพืชที่ทนทานต่อความแห้งแล้ง ขึ้นมากในภูมิภาคที่อากาศร้อน

คำว่า ฝ้าย หรือ Cotton มาจากภาษาอาหรับว่า Kotu หลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับฝ้ายคือผ้าฝ้ายอายุประมาณ 5,000 ปีก่อนคริสตกาล พบที่ประเทศเม็กซิโก ส่วนในทวีปเอเชีย นั้น พบหลักฐานอายุประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาลที่บริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศปากีสถาน ในประเทศไทยพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นแนวดินเผาที่ใช้ปั่นฝ้ายสมัยก่อนประวัติศาสตร์อายุประมาณ 3,000 ปีที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

พันธุ์ฝ้ายพื้นเมืองที่ปลูกกันโดยทั่วไปในประเทศไทยแยกตามสีของปุยฝ้ายออกเป็น 2 ชนิด คือ พันธุ์สีดุน ปุยฝ้ายมีสีดุนคือสีน้ำตาลอ่อน ๆ และพันธุ์สีขาวมีปุยฝ้ายสีขาว

ฤดูกาลปลูกฝ้ายในประเทศไทย คือประมาณช่วงเดือนพฤษภาคม เพื่อให้ต้นฝ้ายได้รับน้ำฝน ในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคมได้เต็มที่ในฤดูฝน เมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูหนาวฝ้ายจะแก่และแตกปุยราวเดือนพฤศจิกายนหรือเดือนธันวาคม ซึ่งนับเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมเพราะอากาศในฤดูหนาวจะแห้ง มีความชื้นน้อย ช่วยให้ปุยฝ้ายแห้งดีขึ้น ปุยฝ้ายที่นำมาทำเส้นใยนี้เป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายจากดอกฝ้าย เมื่อดอกฝ้ายผสมเกสรแล้วเติบโตเป็นลูกฝ้ายหรือเรียกกันทั่วไปว่า สมอฝ้าย เมื่อต้นฝ้ายแก่เต็มที่สมอฝ้ายจะแตกออกเป็นปุยฝ้าย เก็บปุยฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นใยฝ้าย กลุ่มวัฒนธรรมในภาคอีสานที่นิยมใช้เส้นใยฝ้ายทอผ้ามักปลูกฝ้ายเองและปั่นเส้นใยมาทอผ้าเพื่อเป็นทั้งเครื่องนุ่งห่ม เเคะสิ่งทอและสิ่งทอในพระพุทธศาสนา กลุ่มชนเหล่านี้ ได้แก่ ไทย-ลาว ไทย-ดำในจังหวัดเลย ภูไทหรือผู้ไทย จังหวัดมุกดาหารและจังหวัดกาฬสินธุ์ ตลอดจนชาวภู่อ และชาวไร่ เป็นต้น

3.1.2 การผลิตเส้นใยฝ้าย

กระบวนการผลิตและอุปกรณ์ในการผลิตเส้นใยฝ้ายนั้นเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมายาวนาน พัฒนามาจนเหมาะสมกับวิถีชีวิตคนไทยในสังคมเกษตรกรรม การผลิตเส้นใยฝ้ายมีกระบวนการตามลำดับ ดังนี้

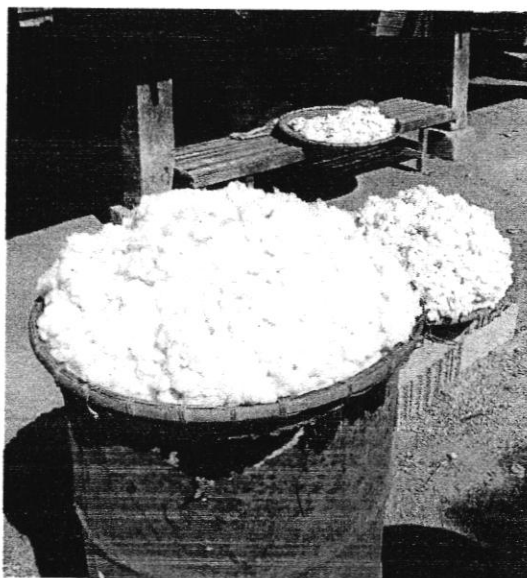
3.1.2.1 การเก็บปุยฝ้าย

เมื่อสมอฝ้ายแก่แตกเป็นปุยและแห้งเต็มที่ในช่วงฤดูหนาว ชาวบ้านจะช่วยกันเก็บใส่ถุงย่าม ตะกร้า หรือกระบุง คัดเลือกเฉพาะปุยฝ้ายที่แก่เต็มที่ ดึงปุยฝ้ายออกจากกลีบสมอ ระวังไม่ให้

เศษใบไม้ติดปนมาด้วย โดยคัดเลือกเก็บปุ๋ยฝ้ายที่สะอาด ไม่ขึ้นหรือมีเชื้อรา มิฉะนั้นปุ๋ยฝ้ายจะเสียหายทั้งกระบุง ต่อจากนั้นจะนำปุ๋ยฝ้ายมาเทใส่กระด้ง เพื่อตรวจคัดเศษใบไม้หรือกลีบสมอที่หัก ร่วงปนมากับปุ๋ยฝ้ายออก ให้เหลือแต่ปุ๋ยฝ้ายที่สะอาด

3.1.2.2 การตากปุ๋ยฝ้าย

เพื่อให้ปุ๋ยฝ้ายแห้งสนิทและป้องกันเชื้อรา จึงต้องตากปุ๋ยฝ้าย โดยใส่ปุ๋ยฝ้ายในกระด้ง ขนาดใหญ่เกลี่ยให้พอเหมาะ ไม่ซ้อนทับกันหนาจนแสงแดดส่องไม่ถึงทั่วถึง จะต้องหมั่นพลิกปุ๋ยฝ้ายเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ถูกแดดทั่วถึงกันจนแห้งสนิทดีและฟู

ภาพที่ 3-1 การผึ่งปุ๋ยฝ้าย ตากแดด บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

3.1.2.3 การคัดแยกเมล็ดออกจากปุ๋ยฝ้าย

ปุ๋ยฝ้ายที่สะอาดและแห้งสนิทนั้น ยังมีเมล็ดฝ้ายอยู่ข้างในจึงต้องคัดแยกเมล็ดออกจากปุ๋ยฝ้าย โดยใช้เครื่องมือที่เรียกตามภาษาถิ่นอีสานว่า “อ้าวฝ้าย”

เครื่องมือนี้ทำจากไม้เนื้อแข็ง โดยมีโครงสร้างประกอบด้วยส่วนฐานเป็นแผ่นไม้กระดานหนาพอประมาณต่อกันคล้ายรูปอักษร T ในภาษาอังกฤษ ในส่วนหัวของอักษร T จะมีหลักไม้ทรงสี่เหลี่ยมหลักไม้หนึ่งในบางท้องถิ่นอาจกะสลักตกแต่งสวยงามเป็นยอดแหลมหรืออาจเป็นยอดมนเกลี้ยงเรียบ ๆ หลักไม้สูงประมาณ 14-16 นิ้วเท่ากันทั้งสองด้าน เพื่อเป็นหลักของพื้นเฟือง ซึ่งเป็นไม้ 2 ท่อนขนานกัน ส่วนด้านซ้ายทำเป็นเกลียวฟันเฟืองด้วยการบากไม้ให้เป็นร่องสัมพันธ์กัน ใช้ไขมันสัตว์ เช่น ไขมันวัว ไขมันควาย เป็นน้ำมันหล่อลื่น ส่วนช่วงตรงกลางระหว่างหลักนั้น เป็นไม้ทรงกลมเกลี้ยงขนานชิดกัน ไม้ฟันเฟืองนี้ส่วนด้านขวามือจะยาวไม่เท่ากัน ท่อนบนจะสั้นกว่า ส่วนท่อนล่างจะยาวกว่าและต่อไม้เป็นที่จับหมุนเพื่อให้ฟันเฟืองหมุนเคลื่อนไป

วิธีการ “อ้าวฝ้าย” นั้น จะทำโดยการนำปุ๋ยฝ้ายที่ตากแห้งสะอาดดีแล้วมา ใช้มือหนึ่งจับที่จับค้อย ๆ หมุนฟันเฟืองไปอย่างต่อเนื่อง อีกมือจับปุ๋ยฝ้ายที่เตรียมไว้ใส่เข้าไประหว่างไม้กลมเกลี้ยงขนานชิดกัน ซึ่งมีฟันเฟืองอยู่ด้านนอก ส่วนที่เป็นปุ๋ยฝ้ายจะถูกหนีบลอดข้ามไปหล่นลงตะกร้าหรือกระบุงที่เตรียมไว้ ส่วนเมล็ดก็จะร่วงลงพื้น ทำต่อเนื่องไปจนหมด

ภาพที่ 3-2 การ “อ้าวฝ้าย” หรือการคัดแยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย บ้านโนนยาง เมืองพิน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

3.1.2.4 การดีดฝ้าย

นำปุยฝ้ายที่คัดแยกเมล็ดออกหมดแล้วมาดีด โดยใช้กมดีดฝ้าย ซึ่งทำจากซี่ไม้ไผ่ เหลาให้ปลายเรียวทั้งสองข้าง ใช้เชือกผูกที่ปลายทั้งสองข้างเพื่อมัดซี่ไม่ให้โค้งเข้าหากันคล้ายกับคันธนู อุปกรณ์คู่กันคือ ปล้องไม้ไผ่ขนาดเล็กยาวประมาณ 6-8 นิ้ว เรียกว่า “ก้อดีด” และกระบุงขนาดใหญ่ พิเศษ ทรงปากกว้างพอประมาณ ขอบปากกระบุงด้านหนึ่งมัดท่อนไม้ขนาดประมาณ 4 x 6 นิ้ว ไว้เพื่อเวลาดีดฝ้ายปากกระบุงจะได้ยกหนุนสูงขึ้นจากพื้นกระบุงขนาดใหญ่นี้เรียกเป็นภาษาท้องถิ่นอีสานต่างๆ กันว่า “กะเพียด”

วิธีการดีดฝ้าย นำปุยฝ้ายมาใส่กะเพียด แล้วเอามือหนึ่งจับกมดีดฝ้าย ถือด้านที่เป็นคันธนูไว้ให้เส้นเชือกผูกปุยฝ้าย แล้วใช้อีกมือจับปล้องไม้ไผ่ขนาดเล็กดีดเส้นเชือกต่อเนื่องไป เพื่อให้ปุยฝ้ายกระจายตัวเป็นปุยละเอียด หมั่นคนปุยฝ้ายให้เชือกดีดถูกจนทั่วสม่ำเสมอเป็นปุยละเอียดเหมือนกันทั้งหมด การดีดฝ้ายแต่ละครั้งจะไม่ใส่ฝ้ายมากนัก จะดีดฝ้ายให้เพียงพอเฉพาะการนำมาม้วนฝ้ายหรือล้อฝ้ายเท่านั้น ไม่ควรดีดฝ้ายทั้งค้างไว้เพราะปุยฝ้ายจะคืนตัวจับกันเป็นก้อนเหมือนเดิม

3.1.2.5 การลื้อฝ้ายหรือม้วนฝ้าย

การลื้อฝ้ายหรือม้วนฝ้าย จะใช้ “แป้นลื้อฝ้าย” และ “ไม้ลื้อ” เป็นอุปกรณ์

แป้นลื้อฝ้าย ทำจากไม้เนื้อแข็ง เป็นแผ่นไม้หนาประมาณ 1 นิ้ว รูปทรงส่วนใหญ่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 8×10 นิ้ว โดยด้านกว้างด้านหนึ่งจะมีที่จับ

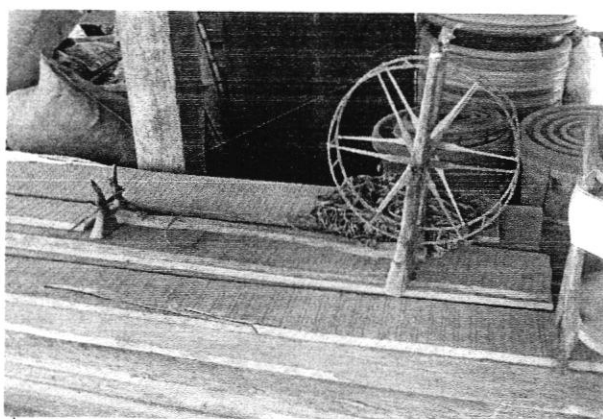
ไม้ลื้อฝ้าย ทำจากไม้เนื้อแข็ง รูปทรงคล้ายตะเกียบ บางท้องถิ่นจะแกะสลักด้ามเป็นหยักเหลี่ยมสวยงาม

วิธีการม้วนฝ้ายหรือลื้อฝ้าย คือ นำปุยฝ้ายที่ติดเป็นปุยละเอียดแล้ว วางลงบนแป้นลื้อฝ้าย ให้กระจายสม่ำเสมอ กระจายขนาดให้ใหญ่กว่าฝ่ามือเพียงเล็กน้อย แล้ววางไม้ลื้อฝ้ายไว้บนส่วนปุยฝ้าย จากนั้นให้เอาฝ่ามือถูปุยฝ้ายให้ม้วนขนานเข้าไปกับไม้ลื้อฝ้าย โดยรักษาน้ำหนักมือให้พอเหมาะ เพื่อไม่ให้ม้วนฝ้ายแน่นหรือหลวมเกินไป แล้วดึงไม้ลื้อฝ้ายออกจะได้ฝ้ายเป็นม้วนหลอดกลมยาวประมาณ 8 - 9 นิ้ว การม้วนฝ้ายหรือลื้อฝ้ายนี้จะต้องทำจนหมดปุยฝ้ายที่ติดไว้

3.1.2.6 การปั่นฝ้ายเป็นเส้นใยฝ้าย

การปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นใยฝ้ายใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “กงปั่นฝ้าย” หรือ “หลาปั่นฝ้าย”

“กงปั่นฝ้าย” หรือ “หลาปั่นฝ้าย” ส่วนโครงสร้างทำจากไม้เนื้อแข็ง ส่วนวงล้อนั้นประกอบจากซี่ไม้ไผ่ โครงสร้างส่วนฐานประกอบจากท่อนไม้คล้ายตัวอักษร T โดยส่วนหัวมีเสาหลัก 2 ข้าง เข้าต่อเป็นเดือยทะลุฐาน ข้างหนึ่งสั้นกว่าเพื่อให้เอียงเข้าหาด้านผู้ปั่น ส่วนเสาหลักที่ทะลุฐานขึ้นไปจะยาวเท่ากัน โดยส่วนกึ่งกลางจะเจาะทะลุใส่แกนของวงล้อปั่นฝ้าย วงล้อนี้จะทำด้วยซี่ไม้ไผ่มัดประกอบกันด้วยเส้นเชือก มีลักษณะคล้ายวงล้อจักรยาน ที่แกนกลางวงล้อนี้จะต่อยาวออกมาเป็นที่จับสำหรับหมุนปั่นฝ้าย ส่วนฐานอีกด้านหนึ่งเข้าเดียวกับไม้อีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งมีหลักเดี่ยว ๆ ขึ้นไปเป็นแกนใส่เหล็ก ด้านหนึ่งยื่นเป็นปลายแหลมเข้าหาด้านผู้ปั่นฝ้าย เหล็กปลายแหลมนี้เรียกว่า ไน ซึ่งหมุนโดยแรงเหวี่ยงของเส้นเชือกที่ผูกโยงรอบวงล้อมาหาแกนของเหล็กไน เมื่อหมุนวงล้อเหล็กไนก็หมุนไปด้วย

ภาพที่ 3-3 กงปั่นฝ้ายชาวผู้ไทย บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

วิธีการปั่นฝ้ายหรือเข็นฝ้าย เอาปลายม้วนฝ้ายจ่อไว้ที่โน ส่วนมืออีกข้างจับที่หมุนให้วงล้อหมุน ส่วนในก็จะหมุนตาม ทำให้แรงเหวี่ยงติเกลียวม้วนฝ้ายที่จ่อไว้ เมื่อดึงม้วนฝ้ายเข้าออกก็จะเป็นเส้นฝ้าย เมื่อผ่อนมือย้อนกลับ เส้นฝ้ายก็จะม้วนอยู่กับเหล็กในเมื่อใกล้จะหมดม้วนฝ้ายก็เอาม้วนฝ้ายอันใหม่ทำต่อเนื่องกับม้วนฝ้ายอันเดิมให้เป็นเส้นฝ้ายเส้นเดียวกัน จนเส้นฝ้ายเต็มเหล็กใน จึงค่อย ๆ คลายเส้นใยฝ้ายจากเหล็กในใส่ไม้เปียฝ้ายหรือไม้เปฝ้าย

3.1.2.7 การเปียฝ้าย

การเปียฝ้าย เป็นขั้นตอนที่ทำเพื่อพันพักด้ายที่ปั่นเป็นเส้นใยฝ้ายแล้ว เพื่อทำเป็นปอยหรือใจฝ้าย โดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “ไม้เปีย” ซึ่งทำจากไม้เนื้อแข็ง โครงสร้างไม้เปียแบบนี้ ส่วนไม้ที่เข้าเดือยปิดหัวปิดท้ายหรือส่วนบนส่วนล่างจะไขว้สลับทิศกัน

วิธีการเปียฝ้าย คือ นำใยฝ้ายที่ม้วนไว้กับเหล็กในมาคลายออก เกี่ยวนิ้วหัวแม่เท้า ที่วางขนานกับโน เพื่อพักฝ้ายก่อนโยงขึ้นมาพันกับไม้เปีย โดยใช้มือข้างหนึ่งกำไม้เปียตรงกลางแกน แล้วใช้มืออีกข้างหนึ่งจับเส้นใยฝ้ายพันกับไม้เปีย ให้หนาพอประมาณโดยรักษา น้ำหนักมือให้พอดี เพื่อไม่ให้เส้นใยฝ้ายตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป เมื่อได้เส้นใยฝ้ายจนได้ปริมาณที่ต้องการ ก็จะคลายออกมาพันเป็นปอย หรือใจด้าย เพื่อเก็บเส้นใยฝ้ายไม่ให้พันกันยุ่ง และมีระเบียบพร้อมที่จะนำไปทอผ้า เส้นใยฝ้ายที่สำเร็จเป็นปอยหรือใจฝ้ายนี้ หากนำไปทอโดยไม่ย้อมควรชุบน้ำข้าวเพื่อให้เส้นใยฝ้ายแข็งแรงและไม่เป็นขน ส่วนเส้นใยฝ้ายที่จะนำไปย้อมสีต้องนำไปต้มฟอก เพื่อด่างไขมันออกเสียก่อนจึงจะย้อมสีต่อไป

3.1.2.8 การรวักฝ้าย

หลังจากย้อมสีเส้นใยฝ้ายหรือนำไปชุบน้ำข้าวและผึ่งให้แห้งส่วนเส้นใยฝ้ายที่จะใช้เป็น เส้นด้ายยืน จะต้องนำมาพักด้ายโดยใช้อุปกรณ์ 3 อย่างคือ 1. มะกั๊ก 2. หางเหิน 3. ระวิง

1. มะกั๊ก ทำจากไม้ไผ่สานคล้ายชะลอมทรงสูงขนาดเล็ก ส่วนขอบปากจะสานให้บานออกเล็กน้อย

2. หางเหิน ทำจากไม้เนื้อแข็ง รูปทรงคล้ายเก้าอี้เตี้ยสามขา มีท่อนไม้เล็กกลมยาวยื่นออกไปคล้ายหาง สำหรับไว้เสียบมะกั๊ก

3. ระวิงหรือโก่งกว้าง ส่วนเสาหลักทำจากไม้เนื้อแข็ง มีไม้ไผ่เป็นคาน เสียบไม้ไผ่ที่ไขว้กันเป็น 6 แฉก ฟากละอัน โยงต่อกันด้วยเส้นเชือก

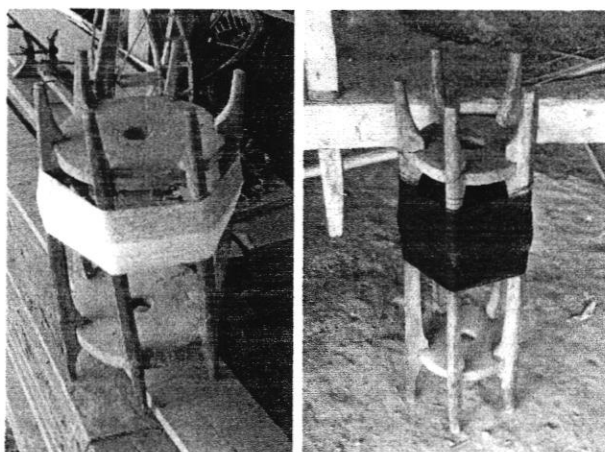
วิธีการรวักฝ้าย คือใส่ปอยหรือใจฝ้ายในระวิง แล้วดึงมาพันใส่มะกั๊กที่เสียบอยู่กับหางเหิน จนได้เส้นฝ้ายตามปริมาณที่ต้องการ ก็จะเปลี่ยนมะกั๊กอันใหม่ไปเรื่อย ๆ

3.1.2.9 การคันฝ้ายหรือจัดด้ายเส้นยืน

การคันฝ้ายแบบเดิมจะใช้ “หลักคัน” หรือ “หลักวน” โดยดึงด้ายจากมะกั๊กมาเดินเครื่องจัดเส้นด้ายยืนเรียงบนหลักคัน จนได้จำนวนเส้นด้ายยืนครบ ถ้าเป็นผ้าหน้ากว้างจะต้องเดินเป็นร้อย ๆ รอบ ต่อมาได้พัฒนาจากด้ายที่พักในมะกั๊กเปลี่ยนเป็นพักในหลอดด้ายจำนวนมากใส่ไว้ใน

หลัก ตั้งหลอดด้ายที่เรียกว่า “โฮง” ทำให้จำนวนเส้นด้ายยืนแต่ละรอบมีจำนวนมากขึ้น ไม่ต้องเดินคันเครื่องเส้นด้ายยืนนานมากเท่าเดิม

ส่วนเส้นด้ายพุ่งจะกรอใส่หลอดด้าย โดยใช้หลาหรือกงปั่นฝ้าย ใส่แกนหลอดที่เหล็กไน แล้วกรอเส้นใยฝ้ายจากกระวังมาใส่หลอดเพื่อนำไปใส่กระสวยที่จะนำไปทอเป็นผืนผ้าต่อไป

ภาพที่ 3-4 อักฝ้าย ชาวภูไท/ผู้ไทย (ซ้าย) บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาวและอักฝ้ายชาวมะกอง (ขวา) บ้านหนองกบ เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

3.1.2 สีย้อม

การย้อมสีธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดกันมายาวนาน วิธีการย้อมสีเส้นใยหรือย้อมผ้าผืนเป็นการพัฒนาการที่ได้ผ่านวันเวลาแห่งประสบการณ์ของการเรียนรู้จากธรรมชาติ ช่วยสร้างสีสันอันหลากหลายให้เส้นใยและเพื่อตอบสนองความสมบูรณ์ของจินตนาการเรื่องสีสันของลวดลายบนผืนผ้าในอดีตไม่มีสีย้อมวิทยาศาสตร์หรือสีสำเร็จรูป สีสันต่างๆ จึงมาจากธรรมชาติรอบตัว เช่น ส่วนต่างๆ ของพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ช่างทอผ้าค้นคว้าทดลองต่อเนื่องกันมาจนเป็นมาตรฐานความรู้

ในส่วนของชาวผู้ไทยและชาวมะกอง ในแขวงสะหวันเขต สปป.ลาวนั้น ได้มีการใช้สีย้อมธรรมชาติจากส่วนของพืช ได้แก่ ฮ่อม คราม

3.1.2.1 สีนํ้าเงิน จากต้นครามและฮ่อม

“คราม” เป็นไม้พุ่มชนิด *Indigofera tinctoria* Linn. ในวงศ์ Leguminosae มีใบขนาดเล็กคล้ายใบมะขาม ต้นครามที่ใช้ทำสีย้อมเป็นพันธุ์ครามบ้าน ไม่นิยมใช้พันธุ์ครามป่า

ต้นครามบ้าน มีลำต้นสูงประมาณ 1-1.5 เมตร ใช้ย้อมได้เมื่อต้นมีอายุประมาณ 3 เดือน ต้นครามจะออกดอกแสดงว่าแก่ได้ที่จะทำสีย้อมผ้าได้

วิธีย้อม ให้คัดเลือกต้นครามที่มีอายุแก่ได้ที่ นำมาม้วนและมัดเป็นพ่อนๆ แช่น้ำทิ้งไว้ในหม้อหรือภาชนะที่เตรียมไว้ประมาณ 2-3 วัน จนใบครามเปื่อยจึงแก้มัดดอก รูดใบครามเก็บไว้แล้วเอาลำต้น

ทั้งไป นำปูนขาวใส่ในอัตราส่วนที่พอเหมาะ กับน้ำที่แฉวม จะเกิดฟองในน้ำย้อม รอให้เนื้อคราม ตกตะกอนและฟองดับ จึงกรองเอาตะกอนหยาบทิ้ง เหลือน้ำครามละเอียดหมักไว้เพื่อใช้ย้อมต่อไป

เมื่อจะย้อมก็ตักน้ำย้อมที่หมักไว้ใส่หม้อดิน แล้วเติมน้ำด่างซึ่งได้มาจากน้ำขี้เถ้าต้นมะขาม ลูก มะกรูดผ่าซีก มะขามเปียก เหล้าขาวและน้ำตาลอ้อย แล้วนำเส้นใยลงย้อมเย็นในหม้อน้ำย้อม จุ่มและ บิดนวดเส้นใยจนเส้นใยดูดซึมสีได้ทั่วถึง หมักแช่เอาไว้ประมาณหนึ่งคืน แล้วนำขึ้นล้างน้ำ ผึ่งให้แห้ง ถ้าต้องการสีน้ำเงินเข้มจะต้องย้อมทับเป็นสิบ ๆ ครั้ง ส่วนใหญ่นิยมใช้สีครามย้อมเส้นใยมากกว่าเส้นใย ไหม

สีน้ำเงินหรือสีครามธรรมชาติ สดงามกว่าสีย้อมด้วยสารเคมี ส่วนบางท้องถิ่นจะเรียกว่า “สี ห้อม” หรือ “ฮ้อม” แต่สีห้อมมาจากต้นห้อมหรือฮ้อม ไม่ใช่ต้นคราม ต้นห้อมหรือฮ้อมเป็นไม้ล้มลุกชนิด *Baphicacanthus cusia* Brem. ในวงศ์ *Acanthaceae* ใบกลมรีปลายใบแหลมรอบขอบไม่มีหยักแหลม เล็กๆ สีย้อมจากต้นห้อมหรือฮ้อมจะคล้ายกันกับสีคราม และมีวิธีการย้อมที่ใกล้เคียงกัน

ภาพที่ 3-5 ต้นฮ้อม บ้านโพนไทร เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย)

และต้นคราม บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิริทิชัย สมานชาติ, 2553

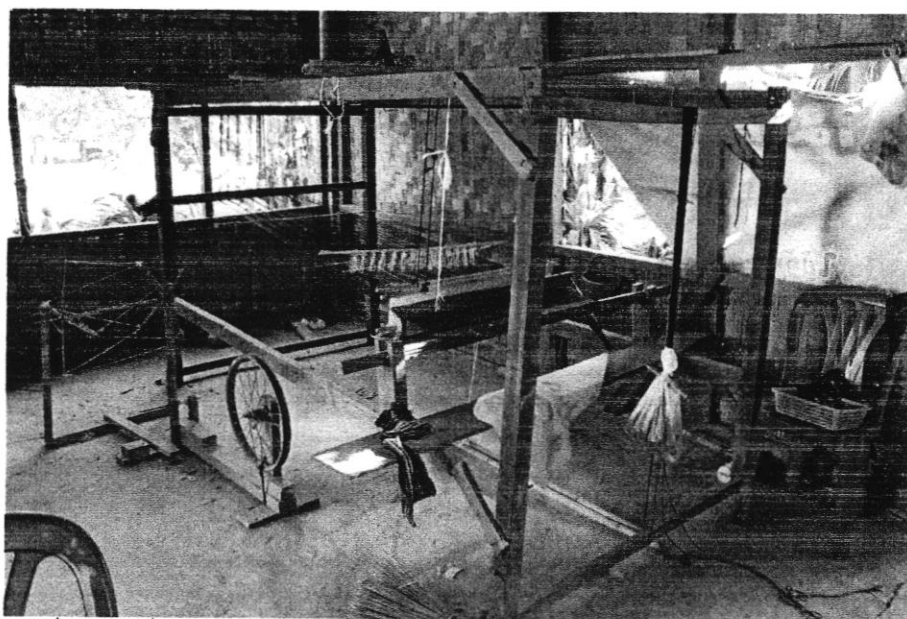
3.2 เครื่องทอผ้าและอุปกรณ์

3.2.1 เครื่องทอผ้าแบบชาตัง

ส่วนประกอบของเครื่องทอผ้าแบบชาตัง

เครื่องทอผ้าแบบชาตังเป็นรูปแบบที่ใช้กันทั่วไป เหมาะสมกับวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรม ที่ตั้งถิ่นฐานทำกินแน่นอน นิยมทำจากไม้เนื้อแข็งซึ่งเป็นวัสดุในท้องถิ่นและหาได้ง่าย ส่วนประกอบที่สำคัญของเครื่องทอผ้าแบบชาตัง

1. เสาหลักชาตังหูก เป็นเสาทรงสี่เหลี่ยม ขนาดสูงเท่ากันมี 4 ต้น
2. ไม้คานหูก เป็นคานไม้พาดเชื่อมต่อระหว่างเสาหลักทั้ง 4 ต้น เครือเส้นด้ายยืนพาดบนไม้คาน ด้านหน้าแล้วโยงมาผูกไม้คานด้านหลังดึงเส้นยืนให้ตึง
3. ไม้รองนั่ง เป็นแผ่นไม้ที่พาดไว้บนคานไม้ด้านล่างด้านคนทอ เพื่อให้คนทอนั่งและวางอุปกรณ์การทอ เช่น ตะกร้าใส่ด้าย
4. ไม้ม้วนผ้า เป็นไม้ท่อนสี่เหลี่ยม ที่ปลายทั้งสองข้างเสียบเข้าเดือยที่หลักไม้ด้านใกล้ผู้ทอเพื่อม้วนเก็บผ้าที่ทอเสร็จเรียบร้อยเอาไว้
5. ไม้หาบหูก เป็นไม้ไผ่กระบอกขนาดกลางยาวพาดคานไม้ เพื่อให้ผูกเชือกโยงฟืมและใช้ผูกโยงพวงตะกอหรือเขาเอาไว้ ไม้หาบหูกนี้หากเสาหลักสูง บางท้องถิ่นก็จะ ผูกห้อยต่ำลงมาจากคานไม้ อีกทีหนึ่ง
6. ไม้เหยียบหูก เป็นไม้ไผ่ลำขนาดเล็ก ยาวประมาณ 1 เมตร ผูกโยงกับตะกอหรือเขาสำหรับเหยียบ เพื่อบังคับการสลับขึ้นลงของเครือเส้นด้ายยืน โดยปกติจะมี 2 อันสำหรับการทอแบบสองตะกอ แต่ถ้าเป็นการทอผ้าแบบสามตะกอก็จะมี 3 อัน และถ้าเป็นการทอผ้ายกดอกพื้นฐาน 4-8 ตะกอ จำนวนไม้เหยียบหูกก็จะมีจำนวนเท่ากับจำนวนตะกอที่ใช้ในการทอผ้า นั้น
7. ตะกอหรือเขา เป็นแผงเส้นด้ายที่ถักเกี่ยวเครือเส้นด้ายยืนเอาไว้ โดยใช้ไม้ไผ่ 2 ที่ เป็นคาน โดยปกติถ้าเป็นผ้าทอแบบสองตะกอก็จะมีตะกอหรือเขา 2 อัน ซึ่งจะคัดเก็บเครือเส้นด้ายยืนสลับกันเส้นต่อเส้น เพื่อยกเส้นด้ายยืนขึ้นลง ให้กระสวยเส้นด้ายพุ่งผ่านไปสานทอขัดเพื่อให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า
8. ฟืม (พินหวี) เป็นอุปกรณ์การทอที่สำคัญ อยู่หน้าตะกอหรือเขาที่ใช้กระทบเส้นด้ายพุ่งให้สานทอกับเส้นด้ายยืนเป็นผืนผ้า หน้าฟืมจะมีทั้งขนาดยาวและขนาดสั้น ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการทอผ้าว่าต้องการจะทอผ้าหน้ากว้างหรือผ้าหน้าแคบ สามารถถอดเปลี่ยนได้

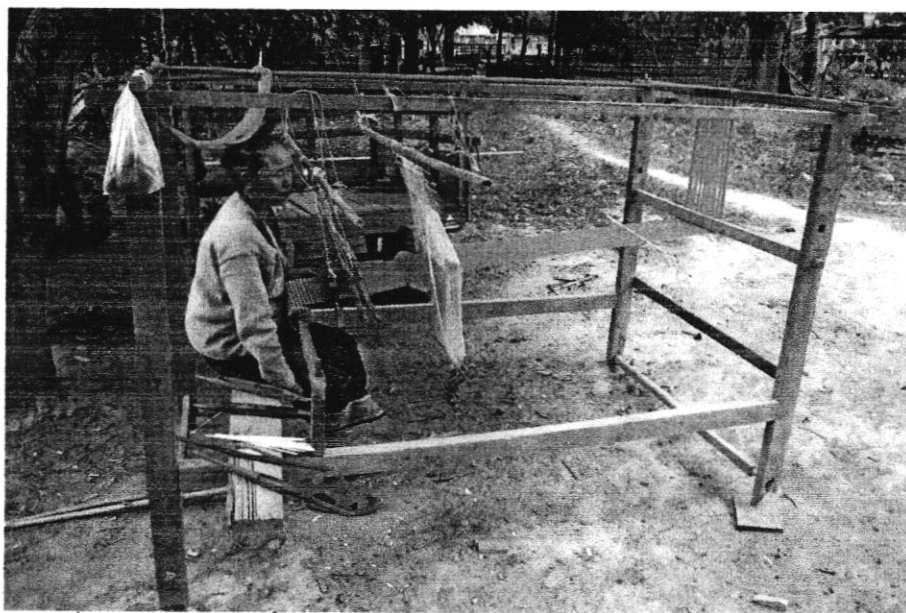
ภาพที่ 3-6 เครื่องทอผ้าแบบชาต้ง ชาวภูไท เมืองเซโปน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมนานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-7 เครื่องทอผ้าแบบชาต้ง ชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมนานชาติ, 2553

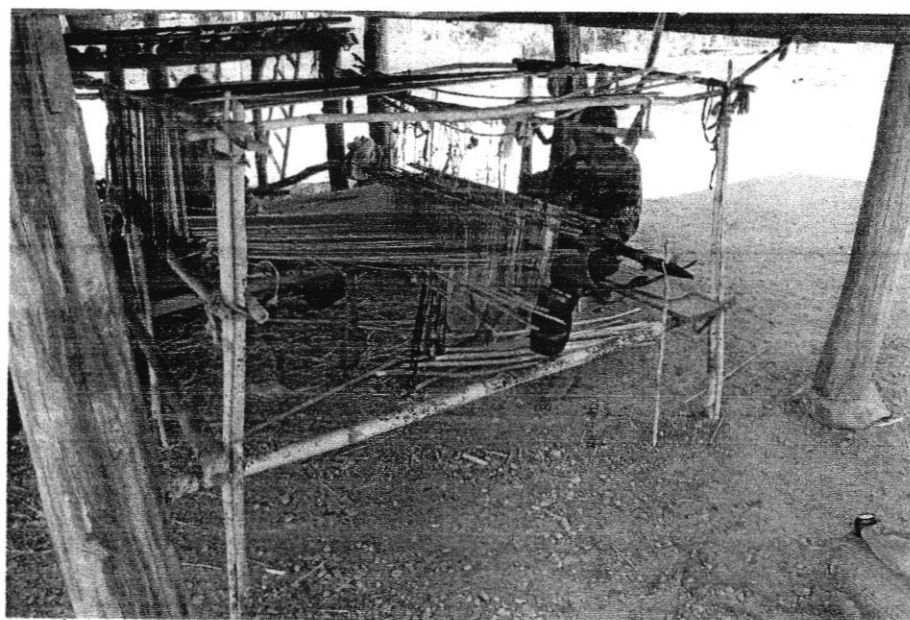
ภาพที่ 3-8 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวภูไท บ้านโพนไทร เมืองเซโปน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิริธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-9 เครื่องทอผ้าแบบชาตั่ง ชาวมะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิริธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-10 เครื่องทอผ้าแบบชาตัง ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิริชัย สมานชาติ, 2553

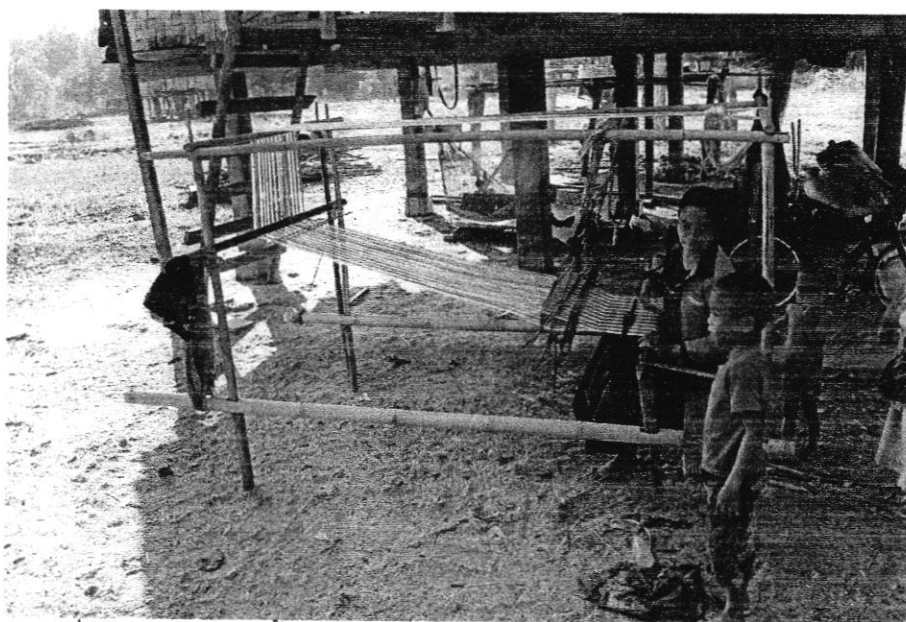
ภาพที่ 3-11 เครื่องทอผ้าใช้ไม้ไผ่แบบชาตัง ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิริชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-12 เครื่องทอผ้าแบบชาต้ง ชาวมะกอง บ้านวังป่องกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-13 เครื่องทอผ้าแบบชาต้ง ชาวมะกอง บ้านวังป่องใต้ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-14 เครื่องทอผ้าแบบชาตัง ชาวมะกอง บ้านอาดอน เมืองเซโปน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิริทิชัย สมานชาติ, 2553

3.2.2 อุปกรณ์การทอผ้า

พื้ม (พื้นหวี) เป็นอุปกรณ์ในการกระทบเส้นด้ายพุ่งกับเส้นด้ายยืน ประกอบด้วยโครงซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง ส่วนพื้นหวีเดิมทำจากซี่ไม้ไผ่แต่ปัจจุบันนิยมใช้ซี่เหล็ก

ไม้ค้ำ เป็นอุปกรณ์ค้ำแยกเส้นยืนออกจากกันเพื่อทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษได้ง่ายขึ้น ผู้ทอใช้ไม้ค้ำในการทอขัดและจก บางท้องถิ่นเรียกว่า ไม้ค้ำขัด (ไม้ดาบ) เป็นแผ่นไม้บางเรียบส่มำเสมอกันตลอดปลายสองข้างเจียนให้โค้งแหลม

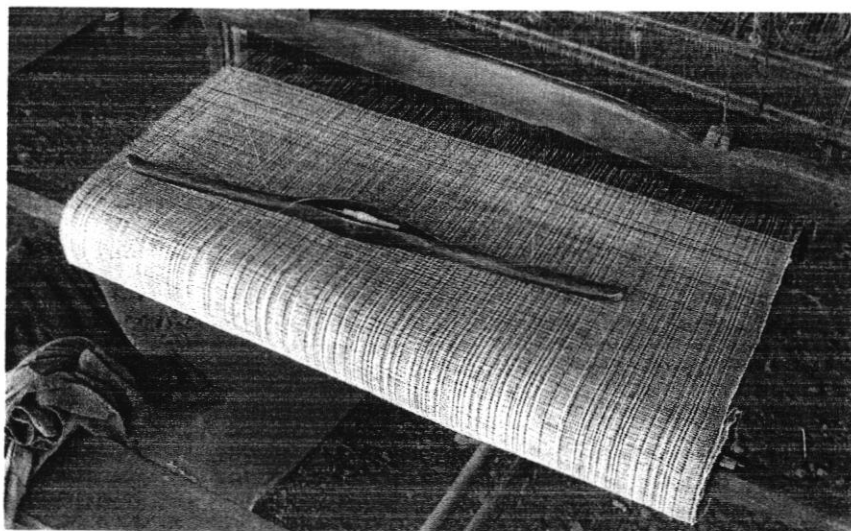
ผั่งหรือธนู ทำจากซี่ไม้ไผ่ตัดโค้ง ที่ปลายทั้งสองด้านหุ้มเหล็กปลายแหลมเพื่อเสียบยึดกับริมผืนผ้าช่วยขยายหน้าผ้าไว้ให้เท่ากันตลอด เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยซึ่งกำกับขนาดหน้าผ้าให้ส่มำเสมอ โดยผู้ทอจะขยับเลื่อนผั่งหรือธนูตามขอบหรือริมผ้าที่ทอเสร็จไปเรื่อย ๆ

แปรงหวีหรือเครื่องเส้นด้ายยืนหรือแปรงหวีหูก มีทั้งทำจากเส้นใยต้นตาลหรือขนหมูป่า เป็นอุปกรณ์ในการหวีเครื่องเส้นด้ายยืน เพื่อจัดระเบียบเส้นใยให้พันกันยุ่งขณะทอผ้า แต่ให้เรียงตัวเป็นระเบียบ โดยเฉพาะการทอไหมจะทอได้สะดวกขึ้น

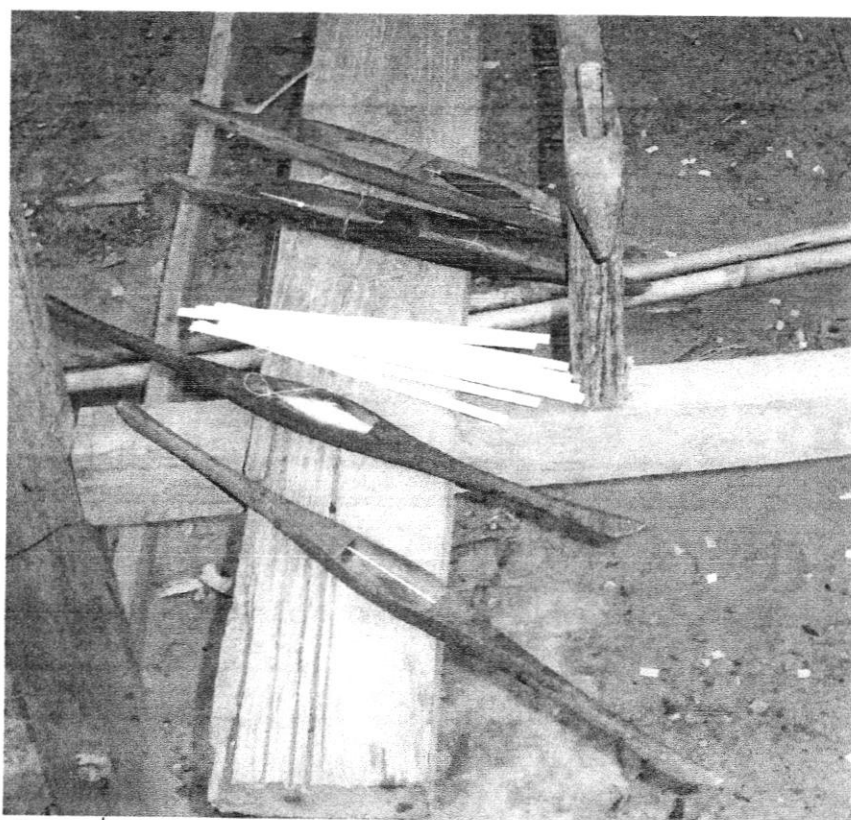
กระสวย เป็นอุปกรณ์ใส่เส้นด้ายพุ่ง มีหลายลักษณะ ได้แก่

1) กระสวยแบบเรือ 1 หลอด หรือแกนเดียว ทำจากไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ 12-14 นิ้ว หากไม่ให้เป็นรูปคล้ายลำเรือ ตรงกลางของกระสวยจะบากเป็นร่องลึก 1 ช่อง ไว้สำหรับใส่หลอดด้ายเส้นพุ่งเพียงหลอดเดียว ใช้ทอผ้าเนื้อบาง

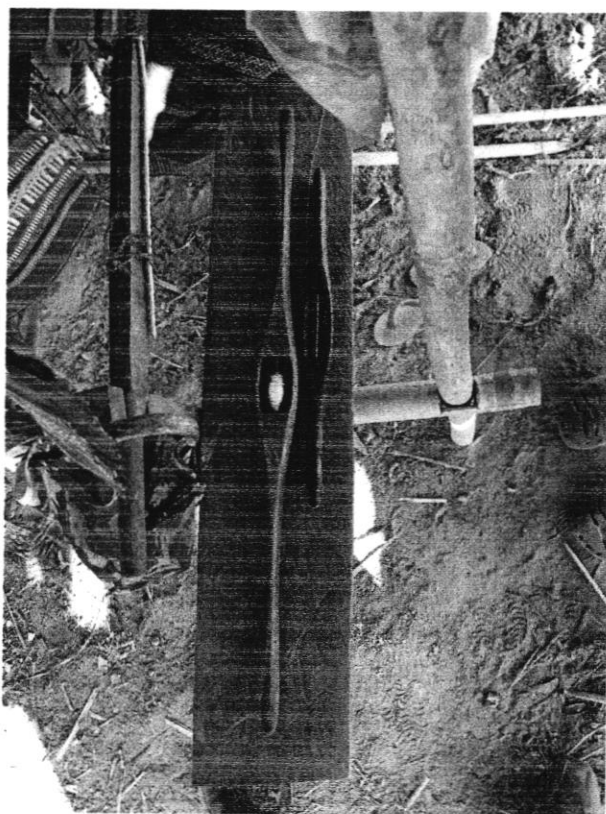
2) กระสวยแบบเรือ 2 หลอด หรือแกนคู่ ทำจากไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ 14-16 นิ้ว ถ้าไม่ให้ เป็นรูปคล้ายลำเรือ ช่วงกลางแบ่งเขาะบากเป็นร่องลึก 2 ช่อง ไว้สำหรับใส่หลอดด้ายเส้นพุ่ง 2 หลอด เพื่อใช้ทอผ้าเนื้อหนา

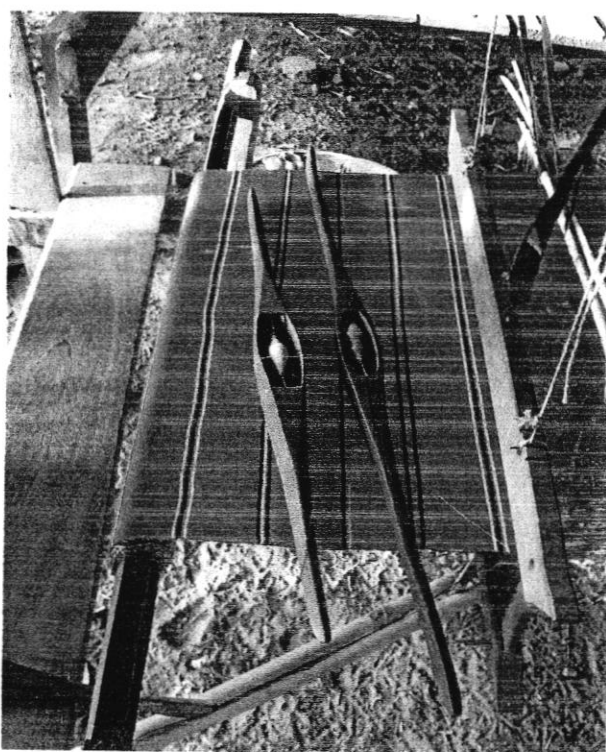
ภาพที่ 3-15 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

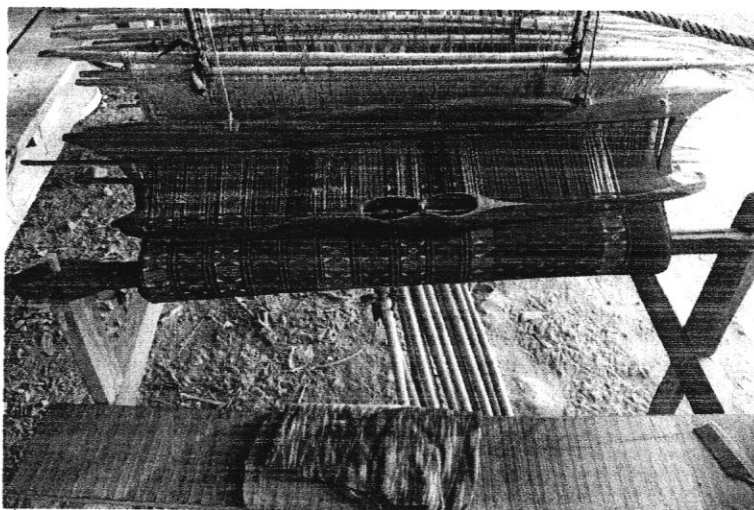
ภาพที่ 3-16 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด (ล่าง) และแบบ 2 หลอด (บน)
ชาวภูไท บ้านโพนไพร เมืองเซโปน เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-17 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิริทิชัย สมานชาติ, 2553

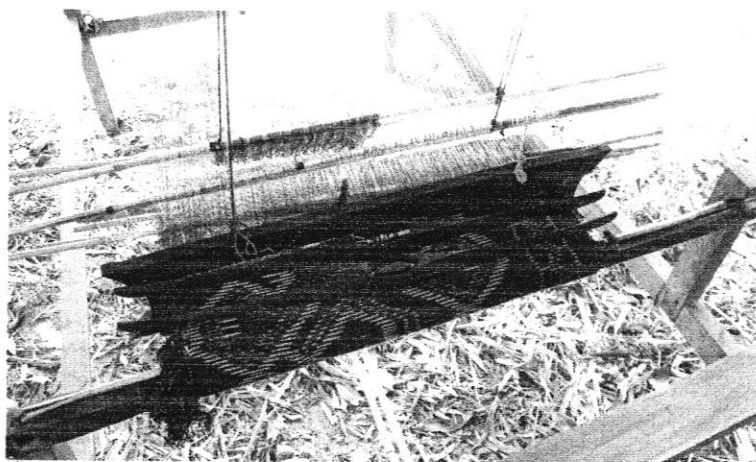

ภาพที่ 3-18 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านวังป่วงเหนือ
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิริทิชัย สมานชาติ, 2553

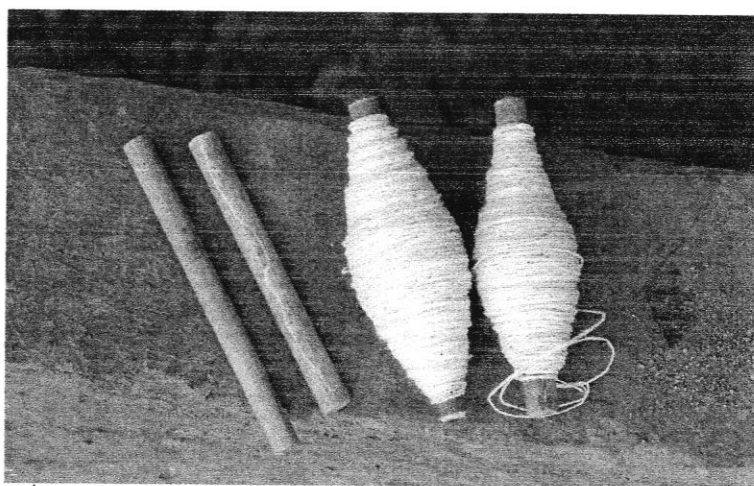
ภาพที่ 3-19 กระสวยแบบเรือ 2 หลอด ชาวมะกอง บ้านวังปวงเหนือ เมืองพิน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

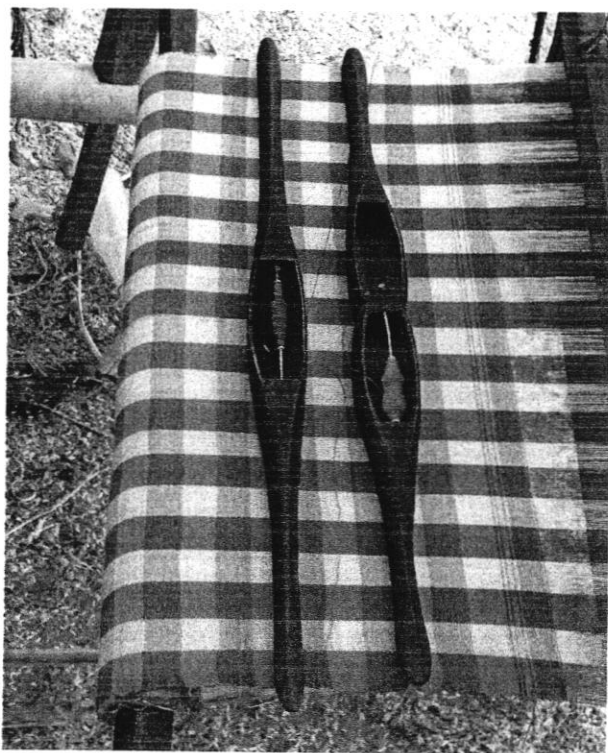
ภาพที่ 3-20 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านวังปวงกลาง เมืองพิน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

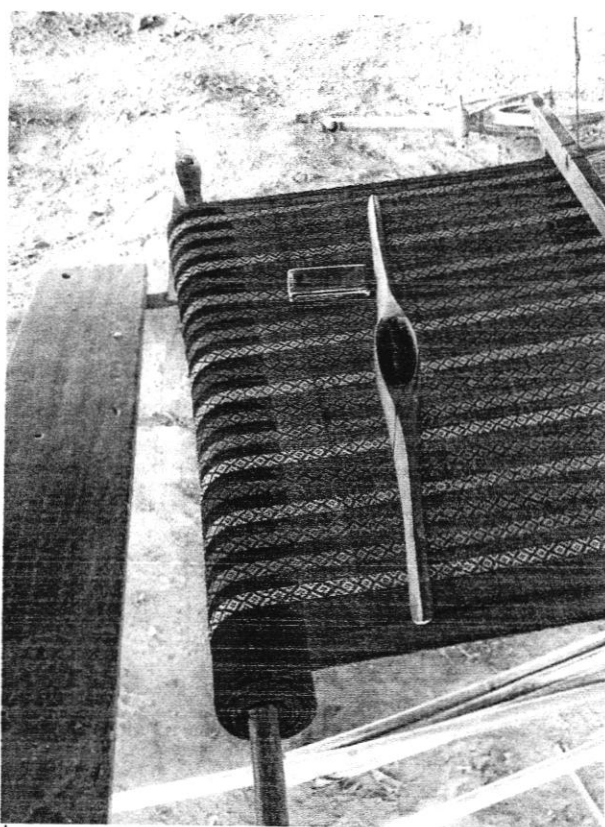

ภาพที่ 3-21 หลอดฝ้าย บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-22 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด (ซ้าย) และแบบ 2 หลอด (ขวา)
 ชาวมะกอง บ้านวังบัวใต้ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
 ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-23 กระสวยแบบเรือ 1 หลอด ชาวมะกอง บ้านหนองกบ
 เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
 ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3- 24 “ตังกอ” (ตะกอ) ชาวมะกอก บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงพะนันทเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

3.3 เทคนิคการทอผ้า

3.3.1 เทคนิคการทอ “มัดหมี่”

ผ้ามัดหมี่ คือ ผ้าที่ทอจากด้ายหรือไหมที่ถูกมัดแล้วย้อมโดยการคิดผูกให้เป็นลวดลายแล้วย้อมสีก่อนทอ ผ้ามัดหมี่มีทั้งทอด้วยด้ายและไหม (จิรา จงกล, 2525: 282) ในปัจจุบัน นอกจากจะนิยมทอด้วยเส้นใยฝ้าย และเส้นใยไหม ซึ่งเป็นเส้นใยธรรมชาติ แล้วยังทอจากเส้นใยวิทยาศาสตร์ เช่น เส้นใยโพรเท็กด้วย

ลักษณะเฉพาะของผ้ามัดหมี่ คือ รอยซึมของสีที่วิ่งไปตามบริเวณของลวดลายที่ถูกมัด และการเหลื่อมล้ำในตำแหน่งของเส้นด้าย เมื่อถูกนำขึ้นที่หรือในขณะที่ทอซึ่งจะทำให้เกิดลักษณะลายที่คลาดเคลื่อนต่างจากผ้าทอชนิดอื่น ๆ การใช้ความแม่นยำในการมัดย้อมและการขึ้นด้ายบนที่ตลอดจนการทอจะช่วยลดความคลาดเคลื่อนนี้ลง หรืออาจใช้ลักษณะเหลื่อมล้ำนี้เป็นส่วนหนึ่งในการออกแบบ ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่ (เยาวนิช ทองพานุสัจจะ และคณะ, 2526 : 1)

การออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่ เป็นการสร้างสรรค์ลวดลายจากช่วงจังหวะการมัดเส้นใยไหมหรือเส้นใยฝ้ายเป็นเปลาะ ๆ ด้วยเส้นเชือก แต่เดิมจะใช้เชือกกล้วยซึ่งหาได้ง่ายเพราะทำได้เองจากกาบกล้วย ส่วนในปัจจุบันนิยมใช้เส้นเชือกฟางพลาสติกแทน การมัดด้วยเส้นเชือกนี้ทำให้สีซึมผ่านเข้าไปบริเวณที่ถูกมัดไม่ได้ เมื่อนำเส้นใยไปย้อมสีแล้วแกะเชือกออก จึงเกิดเป็นจังหวะลวดลายตามช่วงของการมัดเส้นเชือก ลวดลายมัดหมี่จะคมชัดสวยงามหากมัดให้แน่นในแต่ละจุด ถ้าไม่แน่นสีจะซึมเลอะ อีก

ทั้งในขั้นตอนการย้อมสี ต้องตีและทุบเส้นใยเพื่อให้สีซึมทั่วถึงกัน ปมเชือกทุกจุดจึงต้องมัดให้แน่น บางท้องถิ่นนิยมลวดลายมัดหมี่หลาย ๆ สีก็ต่อมดโอบสี ย้อมสีหลาย ๆ ครั้ง

ภาพที่ 3-25 การทอผ้าเทคนิค “มัดหมี่” ชาวมะกอง บ้านวังป่องกลาง
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-26 การทอผ้าเทคนิค “มัดหมี่” ชาวมะกอง บ้านวังป่องเหนือ
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

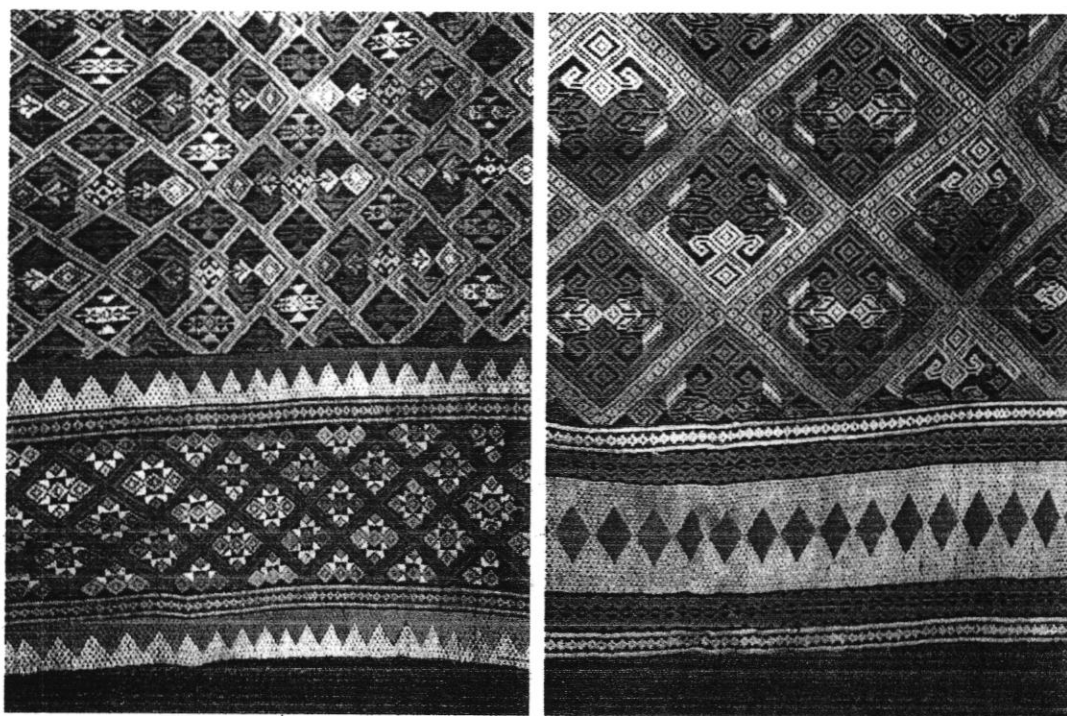

ภาพที่ 3-27 หญิงชาวมะกองถือขึ้นหมี่ บ้านวังม่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

3.3.2 เทคนิคการทอ “จก”

คำว่า จก นั้นในภาษาไทยท้องถิ่นหมายถึง การควัก ล้วง ขุด ค่อย ลักษณะของกระบวนการทอผ้าจก คือจะต้องใช้การควัก ล้วง ดึง เส้น-ด้าย-พุ่งพิเศษขึ้นลง-เพื่อสร้างลวดลาย ชื่อของผ้าจึงอาจเรียกกริยาท่าทางของการทอผ้าชนิดนี้ก็ได้

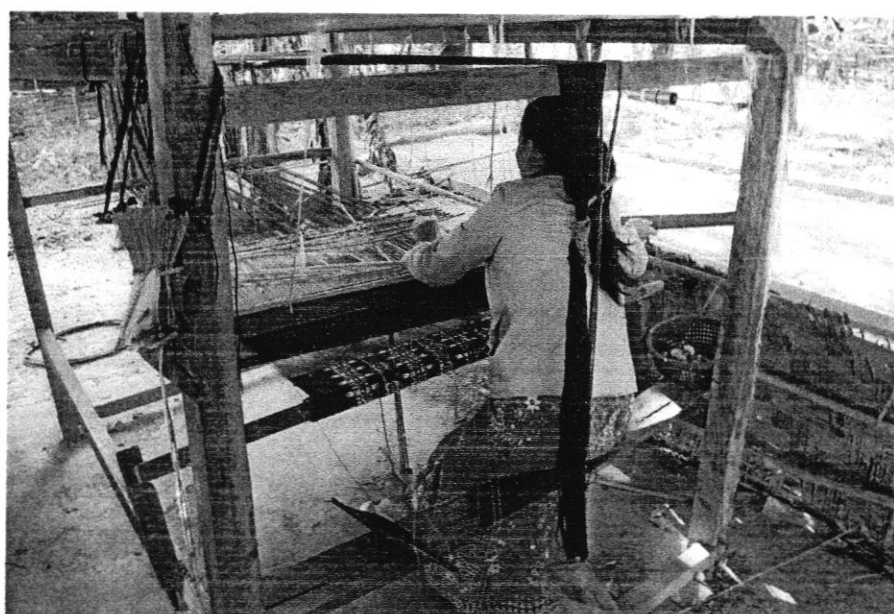
จก เป็นเทคนิคการทำลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกัน ตลอดหน้ากว้างของผ้า โดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมียกหรือจกด้ายเส้นยืนขึ้น แห่ลวดสอดใส่ด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และ แพทริเซีย ซีสแมน 2530 : 25) จึงสามารถออกแบบลวดลายและสีเส้นของผ้าจกได้ซับซ้อน และเพิ่มสีเส้นในลวดลายได้หลากหลายตลอดหน้ากว้างของผ้า แตกต่างจากผ้าลายขีดที่มีข้อจำกัดในการเพิ่มสีเส้นของเส้นพุ่งพิเศษตลอดหน้ากว้างของผ้าได้เพียงสีเดียว

ภาพที่ 3-28 ผ้าจกชาวมะกอก ใช้ไหมหลากสีส้นจกบนพื้นฝ้ายสีดำ

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

วิธีการจกแต่ละแห่งอาจจะไม่เหมือนกัน บางแห่งทอจกลายทางด้านหน้าผ้าโดยใช้ชนเม่นนับเส้นยืน และควักเส้นไหมพุ่งขึ้น เพื่อให้เกิดลวดลายหรือดึงด้ายจากข้างล่างสอดสลับไปตามความต้องการ ซึ่งการควักเส้นไหมนั้น ถ้าเป็นผู้ที่มีความชำนาญจะทำได้รวดเร็ว คล้ายอาการ จก ของงู ดังนั้น คำว่า จก จึงอาจเพี้ยนมาจากคำว่า จก ก็ได้ (เพียวร์ อุ่นศิริ และคณะ, 2531 : 18) ส่วนการทอจกของชาวภูไทหรือผู้ไทย จะใช้นิ้วก้อยเป็นดั่งอุปกรณ์ ในการควักลวงเส้นไหม เพื่อเสริมเส้นพุ่งพิเศษในการสร้างลวดลายบนผ้าแพรวา ผ้าแพรมน และผ้าตุ้ม

ภาพที่ 3- 29 การทอผ้าเทคนิค “จก” ชาวผู้ไทย เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

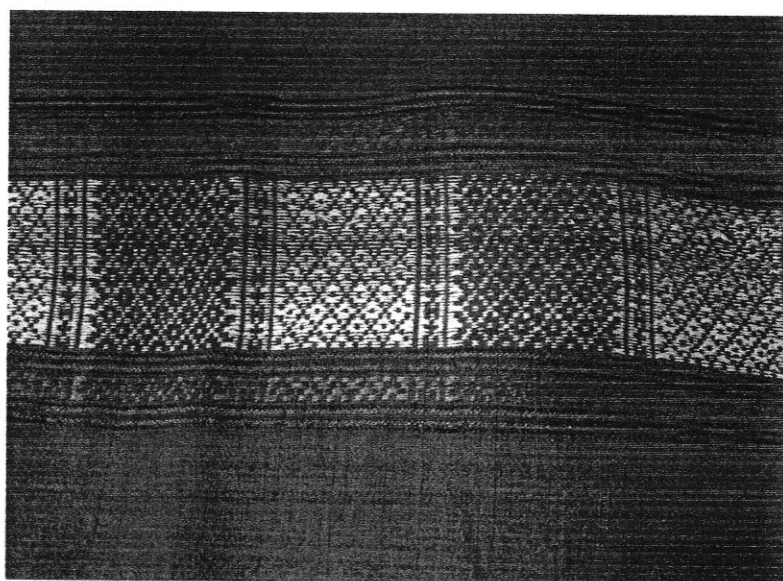
3.3.3 เทคนิคการทอ “ขิด”

คำว่า ขิด เป็นภาษาพื้นบ้านของภาคอีสาน มาจากคำว่า สะกิด หมายถึงการจัดซ้อนขึ้น การสะกิดขึ้น (เพียงจิตต์ มาประจง และ เพียวร์ อุ่นศิริ, 2529 : 1)

คำว่า ผ้าขิด จึงเป็นการเรียกขานชื่อผ้าตามกระบวนการทอคือผู้ทอใช้ไม้เก็บขิดสะกิดซ้อนเครื่องเส้นยืนขึ้น เป็นจังหวะตามลวดลายตลอดหน้าผ้า และพุ่งกระสวยสอดเส้นพุ่งพิเศษและเส้นพุ่งเข้าไปตลอดแนวเครื่องเส้นยืนที่ถูกจัดซ้อนขึ้น นั้น ช่วงจังหวะของความถี่ห่างที่เครื่องเส้นยืนถูกกำหนดไว้ด้วยไม้เก็บขิดจึงเกิดเป็นลวดลายขิดขึ้น วิธีการทอผ้าแบบ ขิด จึงเป็นรูปแบบการทอผ้าที่สร้างลวดลายขณะทอผ้าบนกี่ (หูก)

ภาพที่ 3-30 การทอผ้าแพรวขิด ชาวมะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-31 ตัวอย่างผ้าตุ้ม เทคนิคขิด ลายตาไก่ของชาวภูไท สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

3.3.4 เทคนิคการทอ “ยกมุก”

เทคนิคการทอ ยกมุก หรือเพิ่มเส้นด้ายยืนพิเศษเข้าไปในผืนผ้า เป็นที่นิยมในหมู่ชาวมะกอง ในการทอผ้าขึ้นมุก ใช้นั่งในวิถีชีวิตประจำวัน ผ้าชนิดนี้ทอด้วยพืมหากว้าง โดยทอจนได้ความกว้าง แล้วนำมาเย็บหรือเพลาะต่อกันเป็นผืนขึ้นตะเข็บเดียว ให้เหมาะกับการใช้สอย มักทอลวดลายเล็กละเอียดแต่ไม่ซับซ้อนมากนัก ส่วนโครงสีดั้งเดิมของผ้าขึ้นมุก คือสีชมพู สีแดงอมส้ม สีเขียว สีเขียวเป็นยืนพิเศษ สีขาวเป็นลวดลายตกแต่ง ในอดีตใช้เส้นใยไหม ส่วนเส้นยืนและเส้นพุ่งใช้เส้นใยฝ้ายดำ ผ้าขึ้นมุกของชาวมะกอง จึงเป็นความงามของเส้นใยไหมบนผืนผ้าฝ้ายสีดำ

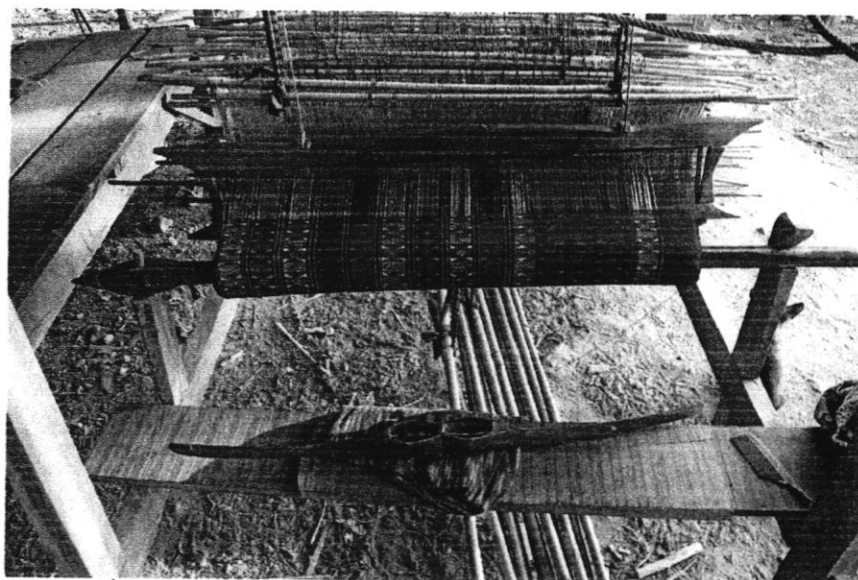
ภาพที่ 3-32 การทอขึ้นมุก มะกอง บ้านวังบัวกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-33 การทอผ้ามุกเก่า มะกอง บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-34 การทอผ้า เทคนิค “ยกมูข” ชาวมะกอง บ้านวังม่วงเหนือ

เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-35 การทอผ้ามูก มะกอง บ้านอาดอน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 3-36 การทอผ้ามุกแปด มะกอง บ้านอาดอน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

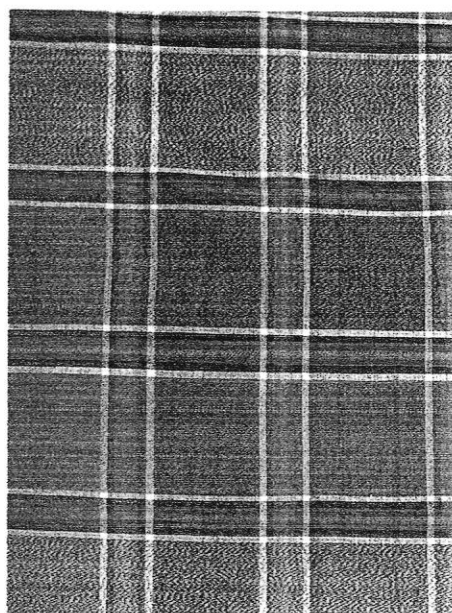
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

3.3.5 เทคนิคการทอ “ควบเส้น”

การควบเส้น เป็นวิธีการที่สร้างลวดลายและเชื่อมกันของเส้นใยในผืนผ้าด้วยขั้นตอนก่อนการทอ โดยนำเส้นใยไหมหรือเส้นใยฝ้ายสองสี ที่มีน้ำหนักสีอ่อนแก่แตกต่างกัน เช่น สีเขียวกับสีดำ สีขาวกับสีเขียว สีแดงกับสีเหลือง มาปั่นตีเกลียวรวมเป็นเส้นเดียวกัน มีทั้งการปั่นตีเกลียวซ้ายและการปั่นตีเกลียวขวา เส้นด้ายที่ตีเกลียวแล้วนี้ใช้เป็นเส้นพุ่งหรือเส้นยืนก็ได้

การทอผ้าควบเส้นจะใช้เทคนิคการทอขั้ดธรรมดา เมื่อทอเสร็จเป็นผืน เนื้อผ้าจะมีลักษณะสีเชื่อมล้ากันเป็นมันวาว มองดูคล้ายขนหางกระรอก จึงเรียกว่า ผ้าหางกระรอก

เข็น เป็นศัพท์ที่กลุ่มภูไทหรือผู้ไทยทั้งที่อยู่จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทยและแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว ใช้เรียกการควบเส้นไหมจะทอเป็นผ้าโล่งตาตาราง และผ้าโจงกระเบน ฯลฯ

ภาพที่ 3-37 ผ้าโล่ง เทคนิคควบเส้น ชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2545

3.3.5 เทคนิคการทอ “ทอขัด”

ผ้าขาวม้าหรือผ้าชะม้า

ผ้าขาวม้าส่วนใหญ่ ใช้วิธีการทอที่สร้างลวด-ลายพื้นฐานจากการทอสลัแบนวรีวสีทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืนเกิดเป็นลายตาตารางด้วยเทคนิคทอขัดแบบธรรมดา โดยมักทอสลัหลายสี มีการเว้นส่วนเชิงไว้เป็นชายผ้า ส่วนเส้นยืนที่นิยมใช้ทอมีทั้งเส้นใยฝ้าย และเส้นใยไหม

ผ้าขาวม้ามีการทอทั้งกลุ่มชาวภูไทและกลุ่มชาวมะกอง เพื่อใช้สอยเป็นผ้าห่ม ผ้าคาดเอว และใช้ประโยชน์อื่นๆ ในชีวิตประจำวัน มีความแตกต่างกันเพียงสีสันทัน จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว พบว่า ช่างทอชาวมะกอง บ้านวังบ่วงใต้ เมืองพิน ยังทอผ้าขาวม้าตาตาราง เรียกว่า “ผ้าแพร” หมายถึงผ้าผืนที่ใช้ประโยชน์แบบผ้าขาวม้า ส่วนชาวภูไท จังหวัดมุกดาหารก็จะเรียกผ้าขาวม้าใหม่ว่า “ผ้าแพร” เช่นกัน

ภาพที่ 3-38 การทอผ้าแพร ชาวมะกอง บ้านวังบ่วงใต้ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย)

และผ้าขาวม้า ชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ผ้าลายเม็ดขี้งา หรือ ลายตาเมลิคดา

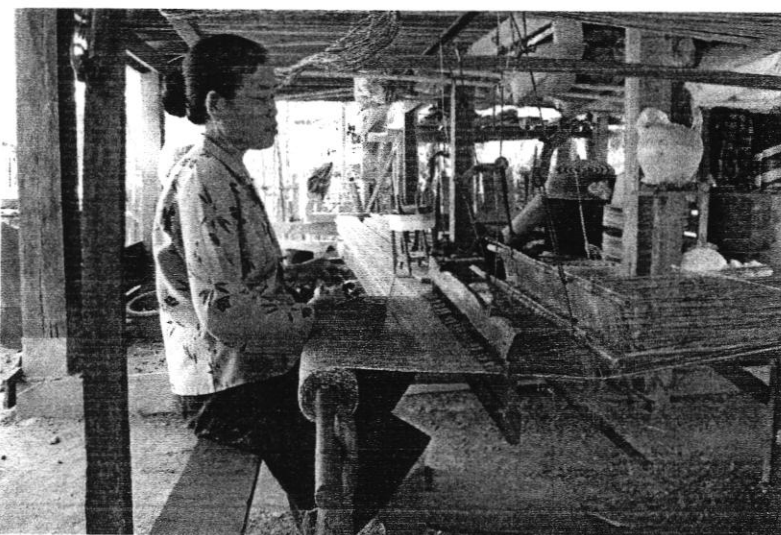
เป็นผ้าทอลวดลายดั้งเดิมของกลุ่มวัฒนธรรมภูไทหรือผู้ไทย ในจังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยทอไว้เย็บย้อม เรียกว่า ย้อมลายเม็ดขี้งา ในปัจจุบันนิยมทอเป็นผ้าฝ้ายอเนกประสงค์ คือ ใช้ทำหมอน และทำกระเป๋าตลอดจนใช้สอยในครัวเรือน ฯลฯ

การทอผ้าลายเม็ดขี้งาเป็นเทคนิคทอขัด มีรูปแบบการทอที่นิยมกัน 3 รูปแบบ คือ

- 1) ใช้เส้นยืนสีดำสลับสีขาว เส้นต่อเส้น ส่วนเส้นพุ่งจะใช้สีดำ
- 2) ใช้เส้นยืนสีดำสลับสีขาวเส้นต่อเส้น ส่วนเส้นพุ่งจะใช้สีขาว

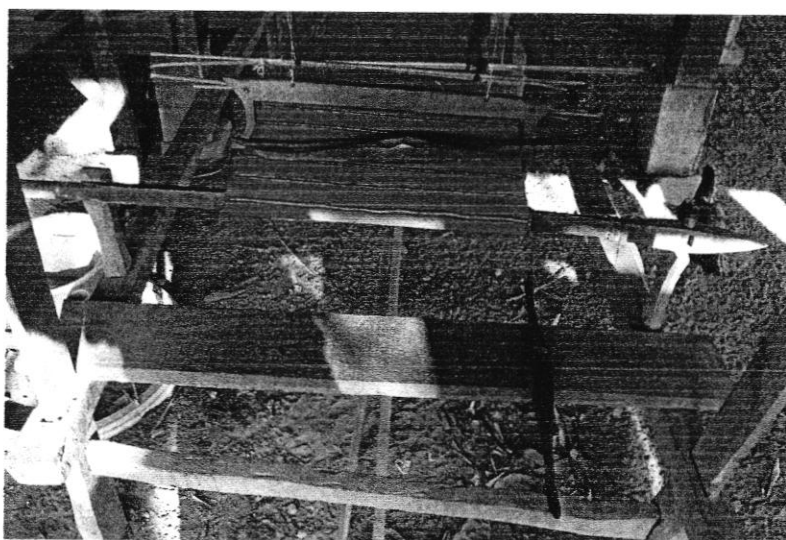
3) ใช้เส้นยืนสีดำ ส่วนเส้นพุ่งจะใช้สีดำสลับสีขาวเส้นต่อเส้น

ลวดลายผ้าลายเม็ดช้างจึงมีสีดำและขาว กระจายทั่วทั้งผืน เมื่อมองดูไกล ๆ จะคล้ายเม็ดงาสีดำ ชาวบ้านจึงนิยมเรียกชื่อเป็นภาษาถิ่นอีสานว่า ลายเม็ดช้าง ส่วนชาวภูไท ในแขวงสะหวันเขต จะใช้เทคนิคนี้ทอผ้าแยง ที่ใช้เป็นผืนผ้ารองซับในผ้าหม่นนอน

ภาพที่ 3-39 การทอผ้าแยง ผู้ไทย บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

สำหรับเทคนิคการทอขัดของชาวมะกอง พบว่าใช้ทอส่วนหัวขึ้นเป็นลายริ้วสีดำ บนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3-40 การทอหัวขึ้น มะกอง บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

บทที่ 4

การออกแบบลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวภูไทและชาวมะกอง

4.1 ลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวภูไท

4.1.1 ผ้าซิ่นทิว

ผ้าซิ่นทิวหรือผ้าซิ่นก่วยมีการทอในกลุ่มวัฒนธรรม 2 กลุ่ม ภูไทหรือผู้ไทย ในจังหวัดมุกดาหาร เรียกผ้าชนิดนี้ว่า ผ้าซิ่นทิว

ผ้าซิ่นทิว เป็นผ้าซิ่นไหมลายขวางลำตัว ลวดลายเป็นริ้วสีน้ำเงินหรือสีดำสลับสีแดง ลวดลายนี้เกิดจากการตั้งเครื่องเส้นยืนสีน้ำเงินหรือสีดำและสีแดงสลับกันไป ทอสานด้วยเส้นพุ่งสีแดงตลอดทั้งผืน เมื่อนำมาเย็บเป็นผ้าซิ่นตะเข็บเดียว จึงเป็นลายขวางลำตัว

ในปัจจุบันคนไทยในภาคอีสาน เช่น อุบลราชธานี ในการสร้างลวดลายผ้าซิ่นทิวหรือผ้าซิ่นก่วยไปผสมผสานกับการทอผ้ามัดหมี่เส้นพุ่ง โดยใช้เครื่องเส้นยืนแบบผ้าซิ่นทิวหรือซิ่นก่วย ส่วนเส้นพุ่งเป็นมัดหมี่ เรียกผ้ามัดหมี่ชนิดนี้ว่า หมี่เครื่องก่วย

ภาพที่ 4-1 ยายมอนแก้ว ช่างทอผ้าอาวโศ ชาวภูไท บ้านคำพอก อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

นุ่งซิ่นทิว พาดผ้าแพรวาขีด

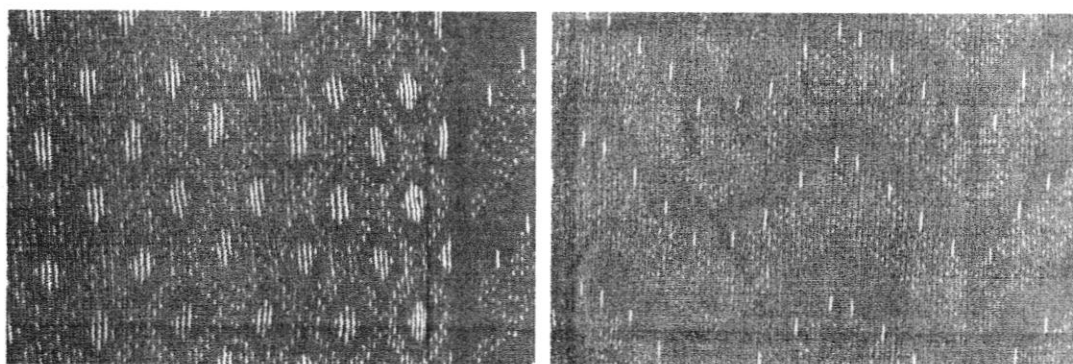
ที่มา: สิทธิชัย สมนานชาติ, 2541

4.1.2 ผ้าขึ้นมัดหมี่

ผ้ามัดหมี่ของกลุ่มวัฒนธรรมภูไทหรือผู้ไทยจำแนกตามลักษณะการใช้สอยผ้ามัดหมี่ออกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

ผ้ามัดหมี่ฝ้าย นิยมย้อมด้วยสีคราม (Indigo) เป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนจะย้อมด้วยสีดำจากมะเกลือ การมัดย้อมจะย้อมเพียงสีเดียวจึงเป็นผ้ามัดหมี่ที่สวยงามแบบเรียบง่าย ใช้สอยเป็นผ้าขึ้นในชีวิตประจำวัน การใช้สอยในรูปแบบวัฒนธรรมเดิมจะมีการต่อหัวขึ้น และตีนขึ้น

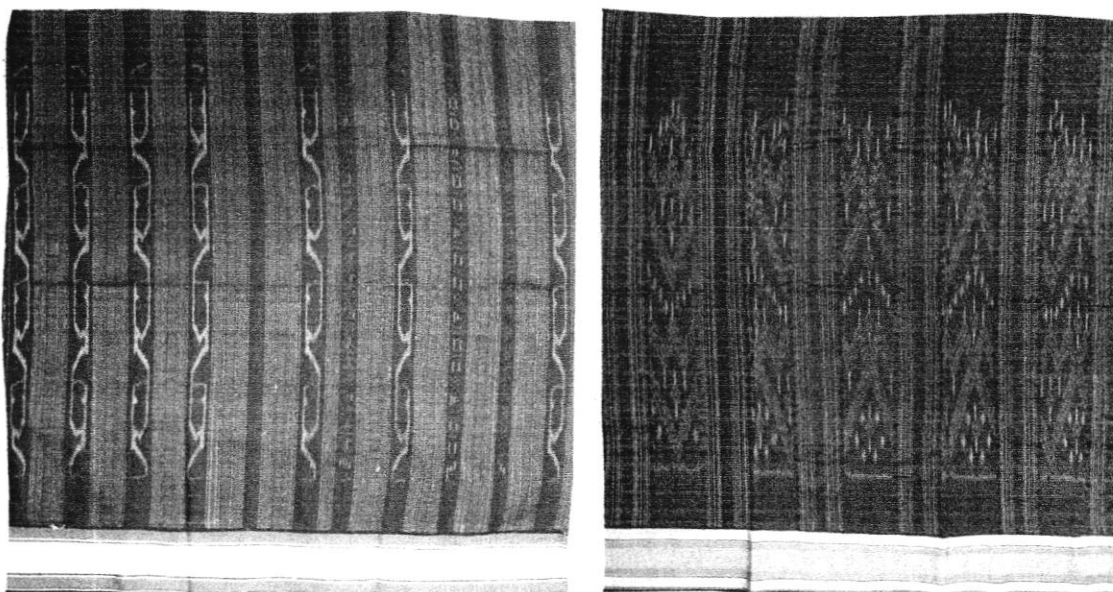
ผ้ามัดหมี่ไหม เป็นผ้ามัดหมี่ที่ชาวภูไท หรือผู้ไทย ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคอีสาน ทอขึ้นเพื่อเป็นผ้าขึ้นที่ใช้ในโอกาสพิเศษตามประเพณี อาทิ งานกินดอง (แต่งงาน) งานบุญเวรส และงานบุญสำคัญ ๆ มีเอกลักษณ์พิเศษที่น่าสังเกตคือโครงสร้างของผ้ามัดหมี่ไหมในจังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย และเมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว จะดูค่อนข้างสดใส ผ้ามัดหมี่ไหมของชาวภูไทหรือผู้ไทยมีการทอทั้งลวดลายแบบหมี่รวด/หมี่โลด และแบบหมี่คั่น เดิมจะมีการต่อหัวขึ้นและตีนขึ้นด้วย

ภาพที่ 4-2 หมี่ลายตุ้ม (ซ้าย) และหมี่ลายขนาคใต้เข้ (ขวา)

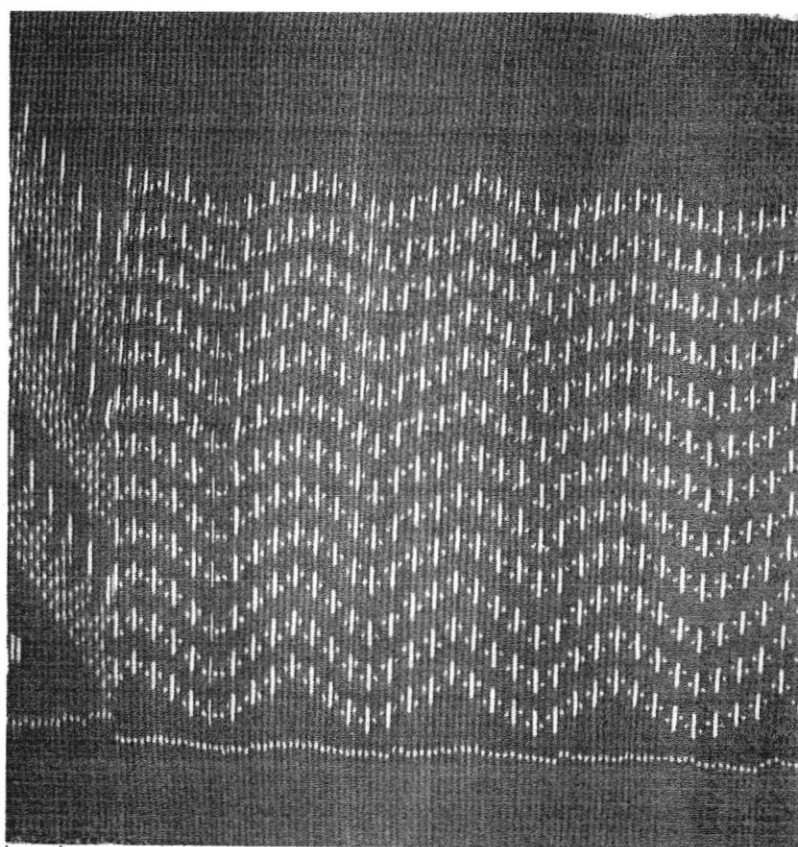
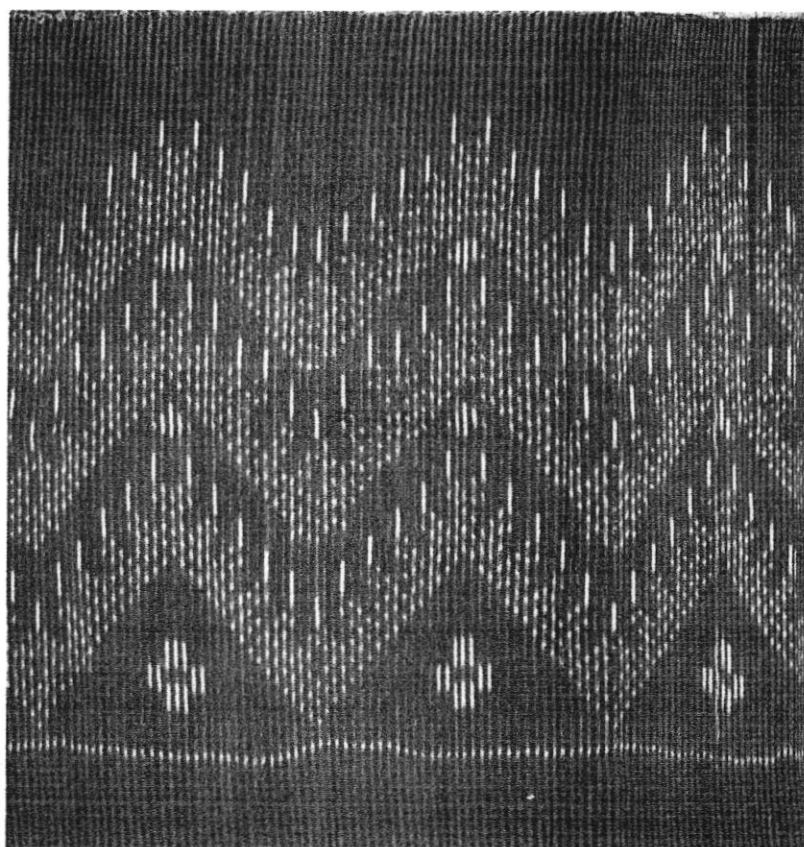
บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-3 ผ้าขึ้นหมี่คั่น ของชาวภูไท บ้านโพนไพร เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-4 ผ้าขึ้นหมี่ลวดย้อมฮ่อม ของชาวภูไท บ้านโพธิ์ไทร เมืองเซโปน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

4.1.3 ผ้าแพรวาขิด

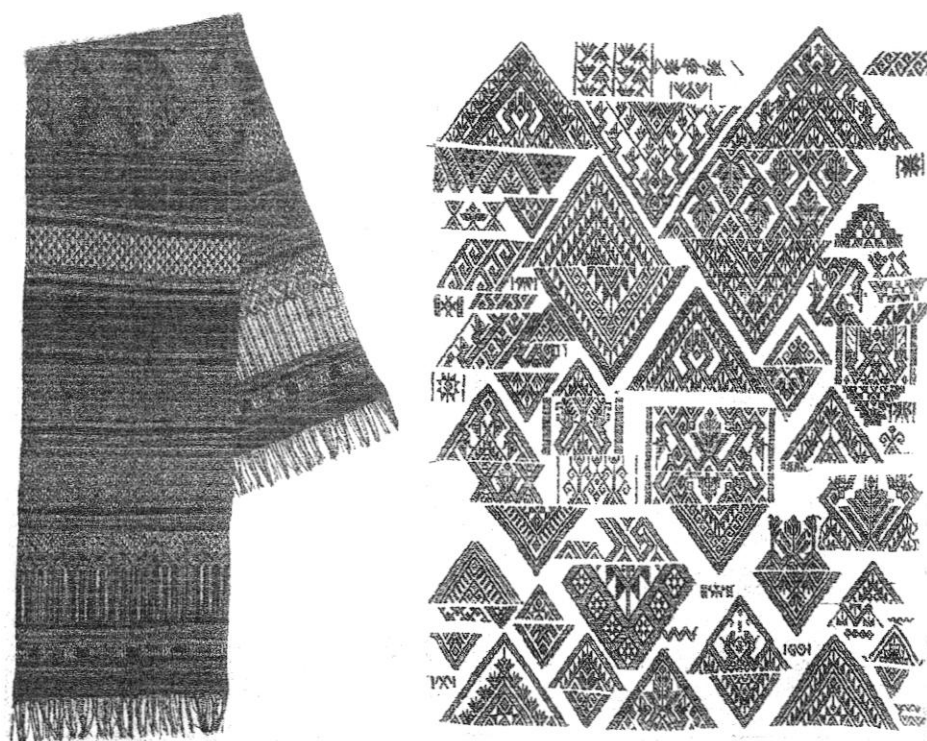
การทอผ้าขิด เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่คนไทยได้สืบทอดกันมานาน และแพร่หลายในทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน ซึ่งทอผ้าขิดมากกว่าท้องถิ่นอื่น ๆ

คำว่า **ขิด** เป็นภาษาพื้นบ้านของภาคอีสาน มาจากคำว่า **สะกิด** หมายถึงการจัดซ่อนขึ้น การสะกิดขึ้น (เพียงจิตต์ มาประจง และ เพียร อนุศิริ, 2529 : 1)

คำว่า **ผ้าขิด** จึงเป็นการเรียกขานชื่อผ้าตามกระบวนการทอคือผู้ทอใช้ไม้เก็บขิดสะกิดซ่อนเครื่องเส้นยืนขึ้น เป็นจังหวะตามลวดลายตลอดหน้าผ้า และพุ่งกระสวยสอดเส้นพุ่งพิเศษและเส้นพุ่งเข้าไปตลอดแนวเครื่องเส้นยืนที่ถูกจัดซ่อนขึ้น นั้น ช่วงจังหวะของความถี่ห่างที่เครื่องเส้นยืนถูกกำหนดไว้ด้วยไม้เก็บขิดจึงเกิดเป็นลวดลายขิดขึ้น วิธีการทอผ้าแบบ **ขิด** จึงเป็นรูปแบบการทอผ้าที่สร้างลวดลายขณะทอผ้าบนกี่ (ทูก)

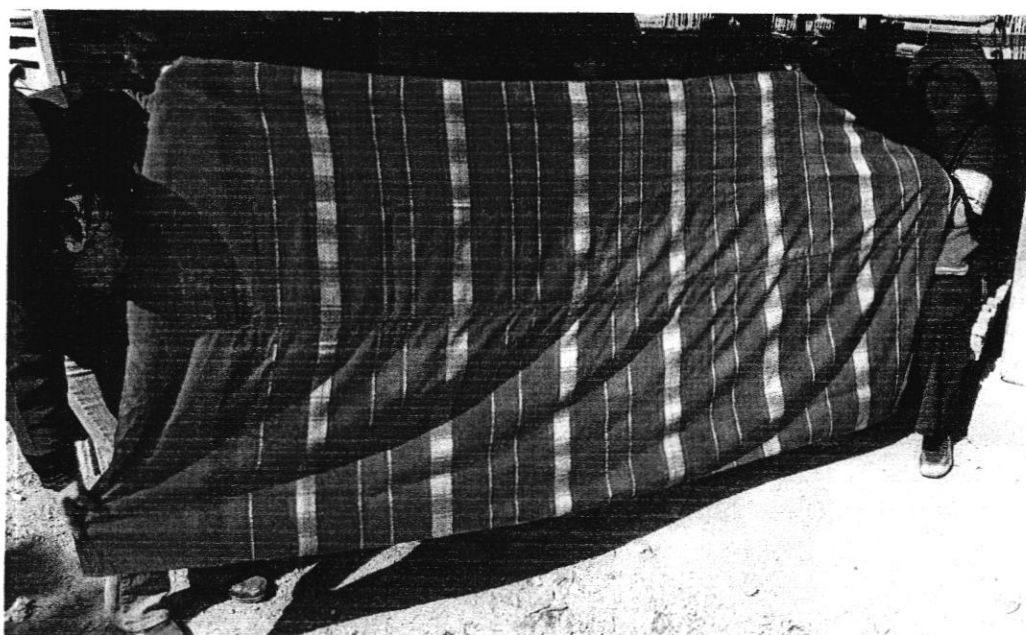
กลุ่มนี้ใช้วิธีการทอผ้าแบบขิดค่อนข้างมาก โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณจังหวัดมุกดาหาร ทอผ้าไหมด้วยวิธีขิดงดงามมาก แตกต่างจากผ้าทอที่เรียกว่าแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่ใช้วิธีจกผสมอยู่ด้วย

ชาวภูไทหรือผู้ไทยเรียนรู้ลวดลายโดยศึกษาจาก **ผ้าแฮ้ว** ซึ่งเปรียบเหมือนครุ ผ้าแฮ้วรวมแม่ลายสำคัญ ๆ ไว้ในผืนผ้าเดียวกัน เป็นต้นแบบลายแก่ผู้หัดทอและผู้ทอที่ใช้วิธีผสมลวดลายต่าง ๆ ในผืนเดียวกัน นับเป็นภูมิปัญญาที่ชาญฉลาดของคนไทยในภาคอีสาน เป็นการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ทอรุ่นหลัง

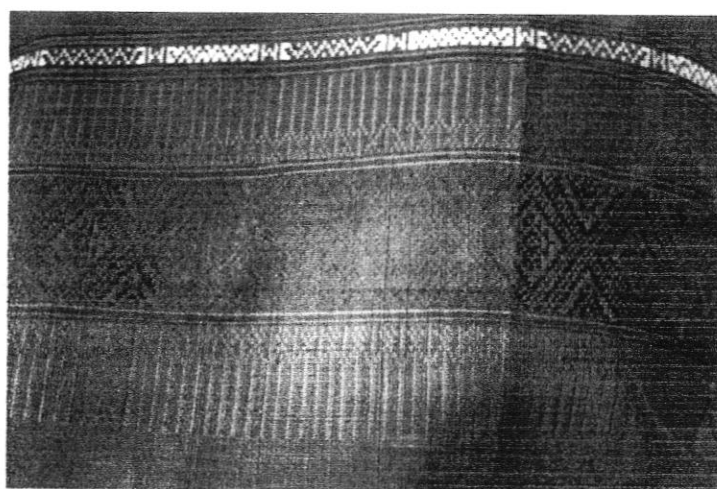
ภาพที่ 4-5 ผ้าแพรวาขิด จังหวัดมุกดาหารใช้เป็นผ้าสไบที่ใช้พาดเฉียงไหล่ไปงานบุญสำคัญๆ และในอดีตใช้เป็นผ้าสไบเจ้าสาว

ที่มา: สิทธิชัย สมนานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-6 ผ้าตุ้ม โบราณของชาวภูไท บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-7 ผ้าตุ้ม ขิดลายดอกกระโบน เข่งลายหัน บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

4.1.4 ผ้าเข็นและผ้าโสร่งเทคนิค “ควบเส้น”

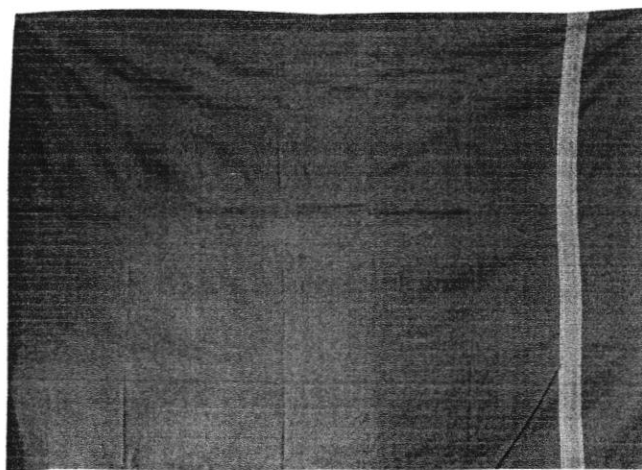
การทอผ้าควบเส้น เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่สืบทอดต่อกันมานานทั่วทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน ผ้าควบเส้น นั้นเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ผ้าหางกระรอก ซึ่งในอดีตนิยมทอเพื่อใช้เป็น ผ้าโจงกระเบน

การควบเส้น เป็นวิธีการที่สร้างลวดลายและเหลือมกันของเส้นใยในผืนผ้าด้วยขั้นตอนก่อนการทอ โดยนำเส้นใยไหมหรือเส้นใยฝ้ายสองสี ที่มีน้ำหนักสีอ่อนแก่แตกต่างกัน เช่น สีเขียวกับสีดำ สีขาวกับสีเขียว สีแดงกับสีเหลือง มาปั่นตีเกลียวรวมเป็นเส้นเดียวกัน มีทั้งการปั่นตีเกลียวซ้ายและการปั่นตีเกลียวขวา เส้นด้ายที่ตีเกลียวแล้วนี้ใช้เป็นเส้นพุ่งหรือเส้นยืนก็ได้

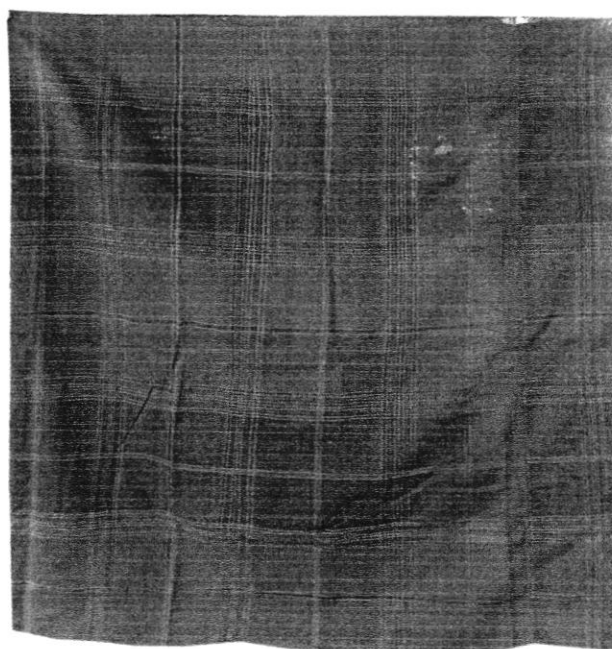
การทอผ้าควบเส้นจะใช้เทคนิคการทอขัดธรรมดา เมื่อทอเสร็จเป็นผืน เนื้อผ้าจะมีลักษณะดี เหลื่อมล้ำกันเป็นมันวาว มองดูคล้ายขนหางกระรอก จึงเรียกว่า ผ้าหางกระรอก

เทคนิคควบเส้นในแต่ละท้องถิ่น มีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปตามภาษาของกลุ่มวัฒนธรรมดังนี้

เขิน เป็นศัพท์ที่กลุ่มภูไทหรือผู้ไทยและกลุ่มไทลาว จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทยและแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว ใช้เรียกการควบเส้นไหมจะทอเป็นผ้าโล่งตาตาราง และผ้าโจงกระเบน ฯลฯ

ภาพที่ 4-8 ผ้าเขิน บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-9 ผ้าโล่ง หางกระรอกบ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว
ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

4.2 ลวดลายและสีเส้นผ้าทอของชาวมะกอง

4.2.1 ผ้าซิ่นจก

ชาวมะกองมีความสามารถในการทอผ้าด้วยเทคนิค “จก” โดยนิยมใช้เส้นใยไหมที่ยังไม่ได้ตีเกลียวมาทอขึ้นเพื่อสอดสานเสริมเส้นพุ่งพิเศษสร้างลวดลายบนผืนผ้าฝ้ายสีดำ ส่วนเส้นไหมหลากสีเส้นจะทอเสริมเป็นเส้นพุ่งพิเศษโดยใช้ “ดั่งกอ” (ตะกอ) เป็นอุปกรณ์ช่วยยกเส้นยืนตามจังหวะลวดลาย ช่วยให้ช่างทอรู้จังหวะช่วงที่จะสอดเสริมเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปในผืนผ้า จากการลงพื้นที่ศึกษาลำรวจ “ผ้าซิ่นจก” ของชาวมะกอง ในแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว พบว่าในปัจจุบันเส้นใยไหมมีราคาแพง และหาซื้อยาก ช่างทอชาวมะกองจึงใช้เส้นด้ายอุตสาหกรรม แทนเส้นไหมที่เคยใช้มาแต่เดิม แต่ยังคงรักษาเทคนิคการทอเส้นใย ที่ใช้ทอเส้นพุ่งพิเศษ เพื่อให้เนื้อผ้าส่วนลวดลายนั้นนุ่มนวลขึ้นมาจากผืนผ้า

จากการศึกษาตัวอย่างผ้าเราพบว่า “ผ้าซิ่นจก” ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วนด้วยกันคือ ส่วนหัวซิ่น ส่วนตัวซิ่น ส่วนตีนซิ่น โดยส่วนตัวซิ่นและตีนซิ่นนั้น ช่างทอช่างทอชาวมะกองจะทอเป็นผืนเดียวกันจะวางโครงสร้างลวดลายแยกเป็นส่วนๆ

ภาพที่ 4-10 นางอายาม บ้านชะกิพิน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย)
“ผ้าซิ่นจก” ของชาวมะกอง ศึกษาจากตัวอย่างผ้าโบราณในคลังสะสมส่วนบุคคล (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

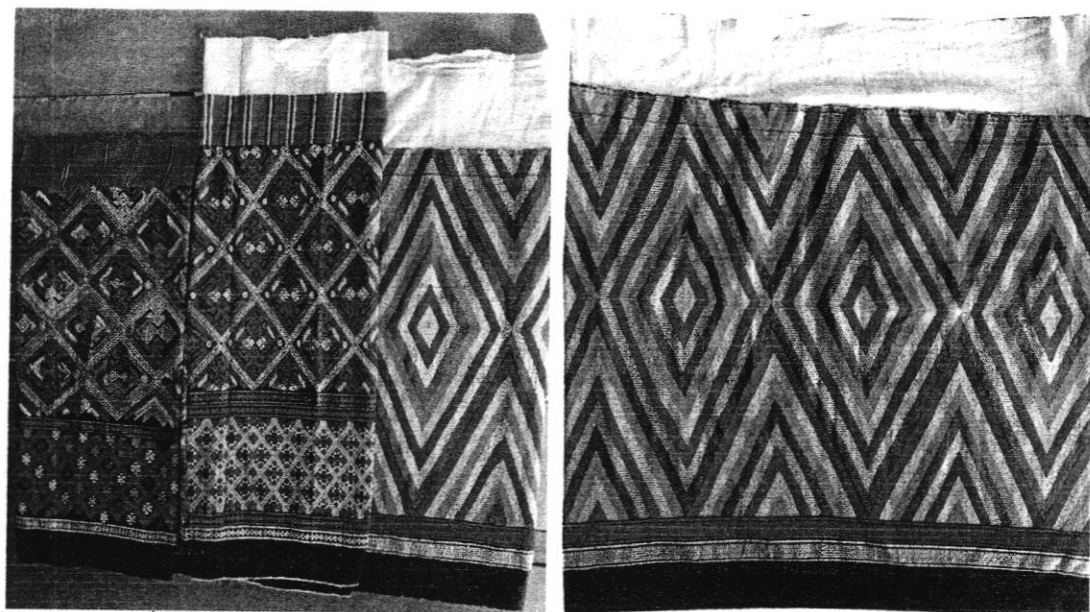
ภาพที่ 4-11 “ผ้าซิ่นจก” ของชาวมะกอง ศึกษาจากตัวอย่างผ้าโบราณในคลังสะสมส่วนบุคคล

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

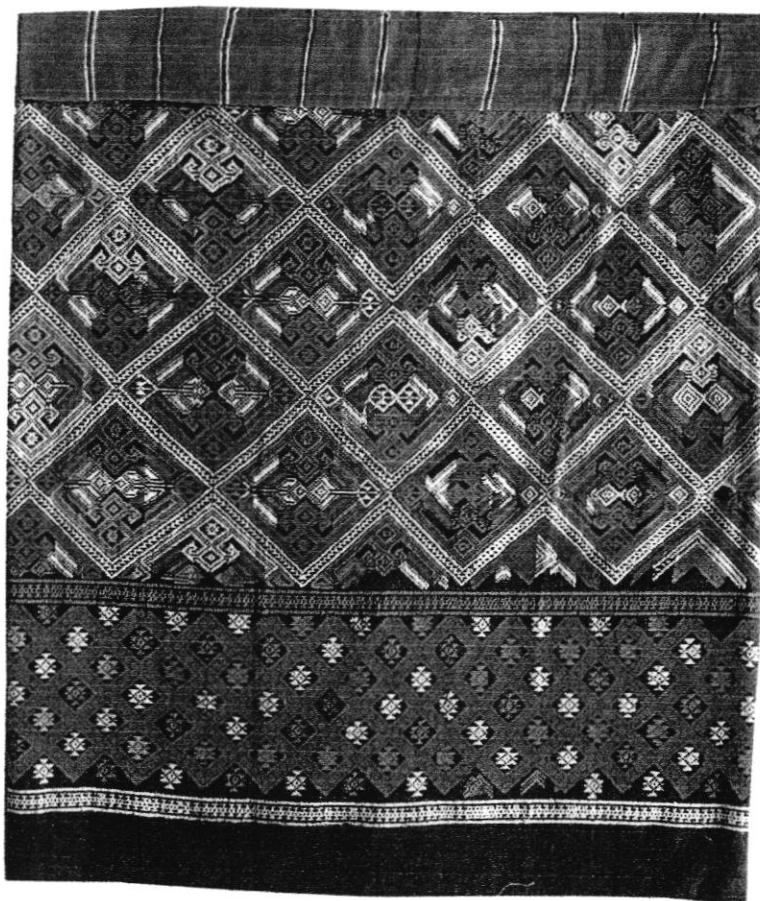
ภาพที่ 4-12 ผ้าซิ่นจก นางอากม บ้านมันจี เมืองเซโปน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) และผ้าซิ่นจก บ้านวังบัวเหนือ เมืองพิน แขวงสหัสวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-13 ผ้าซิ่นจก บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย)
และผ้าซิ่นจกลดลายขนาดใหญ่ บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-14 ผ้าซิ่นจก บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

4.2.2 ผ้าซิ่นมุก

ความเชี่ยวชาญการทอผ้าเทคนิค “ยกมุก” หรือการเสริมเส้นยืนพิเศษนั้น ชาวมะกองนับว่าเป็นผู้มีความสามารถสูงมาก สำหรับเทคนิคนี้ เนื่องจากหลักฐานผ้าได้แสดงให้เห็นว่า ชาวมะกองได้คิดสร้างสรรค์ลวดลายการทอผ้าเทคนิคนี้ ไว้หลายลวดลาย จนกลายเป็นชื่อผ้าซิ่นมุก ประเภทต่างๆ ได้แก่ 1) ผ้าซิ่นมุกสาม 2) ผ้าซิ่นมุกห้า 3) ผ้าซิ่นมุกเจ็ด 4) ผ้าซิ่นมุกแปด 5) ผ้าซิ่นมุกเก้า เป็นต้น ผ้าซิ่นมุกนั้น ชาวมะกองใช้นำในชีวิตประจำวัน ดังหลักฐานภาพถ่ายจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว สันนิษฐานว่า “ผ้าซิ่นมุก” น่าจะได้รับความนิยมในหมู่ชุมชนชาวมะกองและชนเผ่าที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน เพราะพบว่า ช่างทอทุกหมู่บ้านจะทอผ้าชนิดนี้ จากการศึกษาการทอผ้าเทคนิค “ยกมุก” ของชาวมะกองนั้นเราพบว่า ช่างทอจะใช้เส้นยืน 2 ชุด โดยมีไม้ม้วนเครือด้ายเส้นยืนแยกกันคนละระดับ โดยสีเส้นของลวดลายผ้า นั้น นิยมใช้สีเหลือง, สีชมพู, สีเขียว, สีฟ้าและสีขาว บนพื้นสีดำ สำหรับส่วนตัวซิ่น แต่สำหรับส่วนหัวซิ่นก็จะนิยมทอเป็นลวดลายขิดเล็กๆ หรือลวดลายริ้วสีเหลืองดำ บนพื้นสีแดงโดยจะต่อกับผ้าฝ้ายขาวที่อยู่ส่วนบนสุดของเอวซิ่น

ภาพที่ 4-15 หญิงชาวมะกองนุ่ง “ผ้าซิ่นมุก” บ้านอาไถน้อย เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย)และ ผ้าซิ่นมุก บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-16 ยายแยงถือผ้าซิ่นมุก บ้านชะกิพิน เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ซ้าย) และ
ผ้าซิ่นมุก บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-17 ผ้าซิ่นมุก บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

4.2.3 ผ้าขึ้นหมี่

การทอผ้ามัดหมี่ ของชาวมะกองนั้น สันนิษฐานว่า น่าจะได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าเทคนิคนี้ ผ่านทางชาวภูไท โดยการแต่งงานข้ามชนเผ่า ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ที่บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต เราก็พบว่าผู้ที่ทอผ้ามัดหมี่ได้ ก็เป็นลูกสะใภ้ที่มีเชื้อสายภูไท ส่วนลูกสาวที่เป็นชาวมะกองแท้ๆ ไม่สามารถทอผ้ามัดหมี่ได้ แต่นิยมทอ “ผ้าขึ้นมุก” หรือ “ผ้าขึ้นจกมากกว่า” สำหรับการทอ “ผ้าขึ้นหมี่” ที่เราพบนั้นยังคงรักษาวัฒนธรรมเดิมในการทอผ้ามัดหมี่หน้าแคบ เพื่อนับมาต่อส่วนตีนขึ้นและส่วนหัวขึ้นตามรูปแบบของวัฒนธรรมภูไท โดยมีทั้งการใช้สีครามธรรมชาติ ในการย้อมเส้นใย และการใช้สีเคมีที่นำเข้ามาจากประเทศจีน มาใช้ย้อมเช่นกัน สิ่งที่สังเกตพบคือ การย้อมสีผ้ามัดหมี่ของชาวมะกองนั้น จะใช้สีเพียงสีเดียว หรือสองสีเท่านั้น ไม่มีการใช้สีที่ซับซ้อน ส่วนลวดลายผ้า นั้น ก็นิยมลวดลายที่คล้ายกับชาวภูไท เช่น ลายนาค เป็นต้น

ภาพที่ 4-18 ลูกสะใภ้ครอบครัวชาวมะกอง เชื้อสายชาวภูไท ทอขึ้นหมี่ (ซ้าย) และ ผ้าขึ้นหมี่ บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, 2553

ภาพที่ 4-19 ชินหมี่โบราณ สีม่วง ตันตระกุลชาวมะกอง บ้านวังบ่วงเหนือ (ซ้าย) และ ผ้าชินหมี่สีเขียว
บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมนชาติ, 2553

ภาพที่ 4-20 หญิงชาวมะกองถือผ้าชินหมี่ตีนจก บ้านวังบ่วงกลาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต (ซ้าย)
และผ้าชินหมี่สีคราม บ้านวังบ่วงเหนือ เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว (ขวา)

ที่มา: สิทธิชัย สมนชาติ, 2553

บทที่ 5

สรุปผลการดำเนินงาน

การดำเนินโครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขงของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย และชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้มีผลสัมฤทธิ์การดำเนินงานตามแผนงานและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ทุกประการ โดยมีความสอดคล้องกับมาตรการและนโยบายที่มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีกำหนดไว้ดังนี้

5.1 ความสอดคล้องกับมาตรการ

1. เป็นการส่งเสริมการศึกษาและการจัดกิจกรรมที่เน้นการสืบสานวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชุมชนในเขตลุ่มน้ำโขง โดยมีกระบวนการที่รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอและมีการเผยแพร่โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน
2. เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและพัฒนากระบวนการฐานข้อมูลด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเนื่องจากเป็นการศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ
3. เป็นการศึกษาศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของภูมิภาคลุ่มน้ำโขงไว้ ทำให้เกิดการเรียนรู้และรักษาไว้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลก

5.2 ความสอดคล้องกับนโยบาย

การศึกษารวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ สอดคล้องกับนโยบายที่มุ่งเน้นการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ภูมิปัญญาด้านต่างๆ จากแหล่งข้อมูลความรู้ทางวัฒนธรรม ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เพื่อประโยชน์แก่การอนุรักษ์และฟื้นฟู

5.3 ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ

ความสำเร็จของโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมนี้นั้นสามารถพิจารณาได้จาก

1. มีผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติการลงพื้นที่รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ทั้งของชาวภูไท ในจังหวัดมุกดาหาร และของชาวภูไทและชาวมะกอง ใน สปป.ลาว
2. มีการบูรณาการการจัดนิทรรศการเข้ากับโครงการสัมมนานานาชาติ และมีผู้เข้าชมนิทรรศการเกินกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้

5.4 ตัวบ่งชี้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

โครงการได้มีการดำเนินการสัมฤทธิ์ผลตามตัวบ่งชี้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีคือ

1. มีการบูรณาการกับพันธกิจอื่น คือ การเรียนการสอนในสาขาออกแบบสิ่งทอและแฟชั่น ที่จะได้นำองค์ความรู้ด้านเทคนิคการทอผ้าไปใช้
2. มีการจัดนิทรรศการเผยแพร่โดยมีการบูรณาการ ร่วมกับโครงการสัมมนานานาชาติ และมีผู้สนใจเข้าร่วมชมนิทรรศการเกินกว่าที่กำหนดไว้
3. มีผลผลิตของโครงการเชิงวิชาการ คือ ผลงานเชิงบทความและวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชาวภูไทในจังหวัดมุกดาหาร ชาวภูไทและ ชาวมะกอง ในแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว ตามที่เขียนไว้ในบทที่ 2 บทที่ 3 และบทที่ 4

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า โครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขงของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย และชาวภูไทและชาวมะกอง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ที่ใช้กระบวนการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ในพื้นที่ และมีการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการทอผ้าของชุมชนในเขตลุ่มน้ำโขง และมีการบูรณาการกับการเรียนการสอน เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น มีการจัดเผยแพร่นิทรรศการสิ่งทอในงานสัมมนานานาชาติ และสามารถปฏิบัติงานตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ครบถ้วนทุกประการ

บรรณานุกรม

- ข้อมูลทั่วไปแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว.<http://www.thaisavannakhet.com/savannakhet/th/data-service/sub-savannakhet/sawannaket/index.php>. สืบค้นเมื่อ ตุลาคม 2553.
- ข้อมูลทั่วไปจังหวัดมุกดาหาร. [www.mukdahan.go.th/yuttasart/plane2553_2556\).pdf](http://www.mukdahan.go.th/yuttasart/plane2553_2556).pdf). สืบค้นเมื่อ ตุลาคม 2553.
- จิรา จงกล. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 5 ศิลปวัตถุกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2525.
- จิราภรณ์ อรัณยะนาถ. การศึกษาผ้าจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2536.
- ชนิดา ตั้งถาวรศิริกุล. ลวดลายผ้า: สื่อสัญลักษณ์ของลาวเวียง (จันท). สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย 2538.
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. ผ้าไทยลายอีสาน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2534.
- ธาดา สุทธิธรรม. รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2549.
- ธวัช ปุณโณทก.อีสาน: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ.อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532.
- บังอร ปิยะพันธ์. ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง. "ภูมิปัญญาไทยสานทอเส้นใยสู่ผืนผ้า" ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่น กรุงเทพฯ: หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย, สำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, 2542.
- ปิติ แสงโคตร. ความเชื่อในเรื่องลวดลายและการใช้ผ้าของชาวมุสลิม ศึกษากรณี จังหวัดมุกดาหาร. มุกดาหาร: รายงานการวิจัย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร โรงเรียนมุกดาหาร การศึกษา การศาสนาและวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร, 2539.
- เพียงจิตต์ มาประจง และคณะ. ผ้าทอลายขิด. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, 2529.
- เพียว อุ่นศิริ และคณะ. ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยที่ควรอนุรักษ์ ประเภทสิ่งทอ. กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์เนื่องในปีหัตถกรรมไทย 2531-2532 คณะอนุกรรมการอนุรักษ์หัตถกรรมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, 2531.

แพทรีเซีย ซีส์แมน แนนหนา และคณะ. "สายใยแห่งวัฒนธรรมไทยในศิลปะบนผืนผ้า" ผ้าเอเซีย :

มรดกร่วมทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ, 2536.

มหาสิลา วีระวงส์. **ประวัติศาสตร์ลาว.** กรุงเทพฯ: มติชน, 2540.

เยาวนิจ ทองพาหุสัจจะ และคณะ. **ผ้ามัดหมี่.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย
กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, 2526.

ลำไพ ทองบุญณ. **ความสำคัญของการทำพื้หมทผ้ากับวิถีชีวิตของชาวบ้านเขื่อง ตำบล
บ้านเขื่อง อำเภอรัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด.** ปรญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2537.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ และคณะ. **ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม.** กรุงเทพฯ: บรรษัท
เงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย อมรินทร์, 2530.

วิมลพรรณ ปิตวัชชัย. **ผ้าอีสาน.** ขอนแก่น: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น พิมณศ,
2516.

วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์. **ภาษาผู้ไทย.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520.

วรรณ วุฒทะกุล และ ยรรวรัตน์ พันธุ์ยุรา. **ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทย:** กรุงเทพฯ. สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ครุสภาลาดพร้าว, 2537.

วิลาวัลย์ วีรานูวัตต์. **มัดหมี่ไหมไทยสายใยชนบท.** กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2533.

ลธิชัย สมานชาติ. **ผ้าไทย สายใยแห่งภูมิปัญญาสู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติองค์การการค้าของครุสภา, 2545.

ลธิชัย สมานชาติ. "วัฒนธรรมเผ่าไท ตอน...ผู้ไท ชนผู้สร้างสรรคศิลป์บนผืนไหมและใยฝ้าย"
นิตยสาร SILK. ฉบับที่ 27 หน้า 70-75, เมษายน 2541.

ลธิชัย สมานชาติ. "เล่าขานตำนานผ้าไทย ตอน ผ้าแพรวา" **นิตยสาร SILK.** ฉบับที่ 27 หน้า 76,
เมษายน 2541.

สุรจิตต์ จันทร์สาขา. **พงศาวดารเมืองมุกดาหาร** กรุงเทพฯ : ธนากรพิมพ์, 2530.

สุวรรณ สถาอานันท์และเนืองน้อย บุญเนตร. **คำ : ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย.** กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ສັມພາບ

นายแก้ว ลาดภักดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านอนุสรณ์ญา เมืองพิน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางปิ่น บุตยะดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมนานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวง
สะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางสี บุตุสะดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวง
สะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนกันยายน 2553

นางกัน (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านวังม่วงกลาง
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางอาตี๋ (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านวังม่วงกลาง
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนกันยายน 2553

นางตาเอ็ก (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านวังม่วงกลาง
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางมะแพง (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านวังบ่วงใต้
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนกันยายน 2553

นางกวน (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมนชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านวังบ่วง(เหนือ)
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางสมลี (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านวังบง(เหนือ)
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางนาง (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้านวังบ่วง(เหนือ)
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางตุ้ย (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านวังบ่วง(เหนือ)
เมืองพิน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางบุญปัน (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านโพนไทร
เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางแยง (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านชะกิพิน เมือง
เซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางอายาม (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านชะกิพิน
เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางอาไ้ (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านอาดอน เมือง
เซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางเงิน (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านอาดอน เมือง
เซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางมัน (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านอาไ้น้อย
เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางสาว มอน (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านหนองกบ
เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางอาบก (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านมันจี เมืองเซ
โปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางสาวเปียน (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านมันจี
เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางมิ (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านมันจี เมืองเซโปน
แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางสาวบัวไพร (ไม่มีนามสกุล) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านมันจี
เมืองเซโปน แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว เมื่อเดือนธันวาคม 2553

นางมอนแก้ว จันทสาริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านคำพอก อำเภอ
หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย เมื่อเดือนมกราคม 2554

นางเต็ง ก่องเวหา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านคำพอก อำเภอหนอง
สูง จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย เมื่อเดือนมกราคม 2554

นายสุโอ จันทสาริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านคำพอก อำเภอ
หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย เมื่อเดือนมกราคม 2554

นางสาว จันทสาริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านคำพอก อำเภอ
หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2554

นางคุณมา ปัทม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านโนนยาง อำเภอ
หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2554

นายทองนุ่น บุรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านแวง อำเภอหนองสูง
จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2554

นางลำแก้ว ร่องไชย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านกุดหว้า อำเภอกุฉิ
นารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ประเทศไทย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2554

นางคำสอน สระทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สิทธิชัย สมานชาติ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านโพน อำเภอคำ
ม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ประเทศไทย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2554

ภาคผนวก

เอกสารที่เกี่ยวข้องในงานโครงการ

แบบเสนอโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ประจำปีงบประมาณ 2554

ชื่อโครงการ : การสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย
ไทย และชาวภูไท-มกอก แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ลักษณะของโครงการ : เป็น โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม :-

- ☒ ลักษณะการสำรวจ ศึกษา และวิจัยเพื่อการรวบรวมข้อมูล
 - ☐ ลักษณะการศึกษาจากสิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น
 - ☒ ลักษณะการเผยแพร่ เช่น การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ประชุม และสัมมนา
- โดยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ :
- ☐ การกิน
 - ☐ การอยู่อาศัย
 - ☐ การรักษาพยาบาล
 - ☒ ความเชื่อและศาสนา
 - ☒ อื่น ๆ (โปรดระบุ) ภูมิปัญญาการทอผ้า

ความสอดคล้องกับกลยุทธ์

☒ 4.1 ส่งเสริมการศึกษาและการจัดกิจกรรมที่เน้นการสืบทอดและสืบสานวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับ
การดำเนินชีวิตของชุมชนในอีสานใต้และอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงโดยมีกระบวนการที่ต่อเนื่องจนเกิดการสร้าง
องค์ความรู้และมีการเผยแพร่ โดยให้นักศึกษา และบุคลากรมีส่วนร่วมด้วยชุมชน

☒ 4.2 การวิจัยและพัฒนากระบวนการข้อมูลด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

☒ 4.3 การสร้างเสริมความแข็งแกร่งของกลุ่มกิจกรรมและบุคลากรด้านศิลปะและวัฒนธรรม

ความสอดคล้องกับมาตรการ

☒ 1. จัดให้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของชาวอีสานใต้และอนุภูมิภาค
ลุ่มแม่น้ำโขงเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญระดับสูง

☐ 2. มีการวางแผนนโยบายและแผนงานระยะยาวร่วมกันระหว่างหน่วยงานระดับมหาวิทยาลัยและคณะ
เพื่อให้เกิดการบูรณาการทำงานที่มีเป้าหมายเดียวกัน

☒ 3. เพิ่มสัดส่วนการจัดสรรงบประมาณด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม
นักศึกษาและชุมชนสัมพันธ์ให้มากขึ้น

☒ 4. ส่งเสริมการวิจัยเพื่อทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

☒ 5. จัดทำฐานข้อมูลและเผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชุมชนในภูมิภาค
ลุ่มน้ำโขง

☒ 6. ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรในมหาวิทยาลัยด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชุมชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ความสอดคล้องกับตัวบ่งชี้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

- ☒ นักศึกษามีส่วนร่วมในกิจกรรมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
- ☒ มีผลงานหรือชิ้นงานการพัฒนาองค์ความรู้และสร้างมาตรฐานศิลปวัฒนธรรม
- ☒ มีการบูรณาการกับ
 - ☒ การเรียนการสอน
 - ☒ การวิจัย
 - ☐ การบริการวิชาการ
- ☒ มีการสร้างสรรค์นวัตกรรมหรือองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยในเรื่องใหม่ไปสู่สากล

หัวหน้าโครงการ : ดร.สิทธิชัย สมานชาติ

ผู้ร่วมรับผิดชอบ : รศ. วิจิต คลังบุญครอง, นายชาติรี เมืองแก้ว, นายอิศรา ทองทิพย์

นายกฤษฎา นุตันรัมย์, นางสาวสุวิษา ผิวทอง และนางสาวนภารัตน์ หารจันทร์

หลักการและเหตุผล

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลัก ในภูมิภาคอินโดจีน ลุ่มสมบูรณด้วยทรัพยากร และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม หนึ่งในมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาที่เราสามารถเห็นได้โดดเด่นในลุ่มแม่น้ำโขงคือภูมิปัญญาในการทอผ้า การออกแบบลวดลาย การจัดองค์ประกอบสีสัน เทคนิคการทอ องค์ความรู้ในการย้อมสี ซึ่งแต่ละกลุ่มชนจะมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว มีคุณค่าสูงทางวัฒนธรรม เป็นอวัจนภาษาแสดงถึงที่มาของกลุ่มชน

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นใน สปป. ลาว เราสามารถสังเกตเห็นว่าวิถีชีวิตและการแต่งกายของผู้คนในกลุ่มน้ำโขงเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แม้กระทั่งกับชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีมรดกถึงทอที่งดงามอย่างเช่น ชาวภูไท-มะกอง ที่มีทำเลที่ตั้งในแขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อสิบปีก่อนเรายังสามารถเห็นผู้คนแต่งกายตามแบบดั้งเดิมของชนเผ่า แต่ปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงมาใช้เสื้อผ้าสำเร็จรูปในท้องตลาด ช่างทอที่ยังคงสืบทอดการทอผ้าล้วนสูงอายุ จึงจำเป็นต้องรับศึกษาและเก็บข้อมูลอย่างเร่งด่วนก่อนช่างทออาวุโสเหล่านี้จะจากโลกนี้ไป เพื่อสร้างฐานข้อมูลทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในภูมิภาคนี้

นอกจากนี้เรายังพบว่าตัวอย่างผ้าโบราณของชาวภูไท-มะกองแบบเอกลักษณ์ดั้งเดิมนั้น ส่วนใหญ่ถูกซื้อขายออกจากพื้นที่โดยนักสะสมและนักวิชาการต่างประเทศ โชคดีว่าผ้าส่วนหนึ่งได้เก็บรักษาไว้ในคลังสะสมส่วนบุคคลในประเทศไทย ที่จังหวัดเชียงใหม่และกรุงเทพฯ การสร้างฐานองค์ความรู้เรื่องลวดลายผ้า จึงจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากการเดินทางไปศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบ อีกทั้งเพื่อนำข้อมูลมาบูรณาการกับหลักสูตรการเรียนการสอนด้านสิ่งทอและแฟชั่น

ข้อมูลประเด็นต่างๆเหล่านี้ ล้วนเป็นเรื่องที่ยังไม่มีการศึกษารวบรวมผ้าทอของชาวภูไท-มะกองมาก่อน จึงเห็นความจำเป็นควรค่าแก่การสำรวจและศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่จะใช้ต่อยอดในการวิจัยภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ และเป็นฐานข้อมูลศิลปวัฒนธรรมของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในการเป็นศูนย์กลางความรู้ของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง ของชาวไท-มก่ง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และหลักฐานผ้าโบราณของชาวไท-มก่ง ในประเทศไทย
2. เพื่อรวบรวมเป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
3. เพื่อเป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านการพัฒนาชุมชน

เป้าหมายเชิงพื้นที่

หมู่บ้านชาวไท-มก่ง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และแหล่งคลังสะสมผ้าโบราณของชาวไท-มก่งในประเทศไทย

แผนการปฏิบัติการ (ขั้นตอนหรือวิธีการดำเนินงานโครงการฯ)

กิจกรรม	2553			2554									รวมเงิน (บาท)
	ไตรมาสที่ 1			ไตรมาสที่ 2			ไตรมาสที่ 3			ไตรมาสที่ 4			
	ค.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
กิจกรรม/วิธีการ													
1. ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารแผนที่ และวางแผนการสำรวจ	↔												
2. ดำเนินการสำรวจภาคสนามในชุมชนเป้าหมาย	↔			↔		↔							
3. จัดทำรายงาน บทความทางวิชาการ นิตยสาร และสัมมนาวิชาการเพื่อเผยแพร่ความรู้										↔↔			
แผนเงิน (บอกจำนวนเงินที่มีแผนจะใช้ในแต่ละไตรมาส)	8,680			47,200			47,200			39,120			142,200

1. ระยะเวลาดำเนินงาน

แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

- 1.1 ช่วงรวบรวมเอกสารและเตรียมการ ในเดือนตุลาคม จำนวน 20 วัน
- 1.2 ช่วงดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม ในเดือนตุลาคม-เมษายน 2554 จำนวน 10-14 วัน (เฉลี่ยชุมชนละ 5-7 วัน 2 ชุมชน)
- 1.3 ช่วงสรุปผลและเขียนรายงาน จำนวน 30 วัน

2. วิธีการในการดำเนินโครงการ ใช้วิธีการสำรวจภาคสนามเป็นสำคัญ โดยอาศัยเครื่องมือบันทึกข้อมูล โดยแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ภาพถ่าย เก็บหลักฐานขั้นตอนการทอดผ้า อุปกรณ์การทอด และตัวอย่างผ้า โดยมีวิธีการดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

2.1 ศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร

2.2 ประสานงานเพื่อไปเก็บข้อมูลส่วนราชการ (เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงแผนที่และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง) และสัมภาษณ์ช่างทอดผ้าอาวโสในชุมชน/ นักสะสมผ้าโบราณ/ ปราชญ์/ ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งทอในกลุ่มน้ำใจ

2.3 ออกแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ซึ่งจะครอบคลุมข้อมูลการสัมภาษณ์ช่างทอดผ้าอาวโสในชุมชน/ นักสะสมผ้าโบราณ/ ปราชญ์/ ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งทอในกลุ่มน้ำใจแบบเจาะจง และประชาชนในท้องถิ่นแบบไม่เจาะจง แต่มีเกณฑ์คัดเลือกให้เป็นตัวแทนของผู้มีความรู้ด้านสิ่งทอและที่เกี่ยวข้อง

2.4 การสำรวจภาคสนามใน 2 หลัก (1 ชุมชนในประเทศไทย และ 1 ชุมชนใน สปป. ลาว)

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสารร่วมกับภาคสนาม

2.6 การสรุปผลและจัดทำรายงานผลการดำเนินงาน

2.7 การนำเสนอข้อมูลในวารสารระดับชาติหรือท้องถิ่น

การเผยแพร่ข้อมูล

1. มีการเผยแพร่ข้อมูลของ โครงการ ในวารสารระดับชาติหรือท้องถิ่น
2. จัดนิทรรศการ และสัมมนาวิชาการ ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ร่วมกับโรงเรียนในเครือข่ายมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผลที่คาดว่าจะได้รับในการดำเนินโครงการฯ :

1. ประชาชนมีได้รับความรู้ และตระหนักถึงภูมิปัญญาด้านสิ่งทอและรักษาวัฒนธรรมเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน
2. ได้ข้อมูลเพื่อเป็นฐานความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีมีจำนวนผลงานด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการวิจัยที่ได้รับการเผยแพร่เพิ่มขึ้น

ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ

ด้านปริมาณ : จำนวนชุมชนที่ได้รับการศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ไม่น้อยกว่า 2 แห่ง

ด้านคุณภาพ :

1. มีการเผยแพร่ข้อมูลของ โครงการ ในวารสารระดับชาติหรือท้องถิ่น
2. มีเยาวชน นักเรียนใน โรงเรียนเครือข่ายของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เข้าร่วมการเผยแพร่ผลงานในรูปแบบนิทรรศการ และการสัมมนา อย่างน้อย 100 คน

งบประมาณ (แยกตามหมวดค่าใช้จ่าย)

งบประมาณที่เสนอขอ (โดยบอกรายละเอียดอัตราต่อหน่วย)

1.1 หมวดค่าตอบแทน รวม 39,120 บาท

- ค่าปฏิบัติงานนอกเวลาราชการวันราชการ 4 คน* 200 บาท * 30 วัน 24,000 บาท
- ค่าปฏิบัติงานนอกเวลาราชการวันหยุดราชการ 4 คน* 420 บาท * 9 วัน 15,120 บาท

1.2 ค่าใช้สอย รวม 94,400 บาท

- ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปราชการ 69,400 บาท
- ค่าจ้างเหมาจัดทำนิตยสาร 20,000 บาท
- ค่าจ้างเหมาจัดทำพิมพ์รายงาน 5,000 บาท

1.3 ค่าวัสดุ รวม 8,680 บาท

- ค่าวัสดุทั่วไป 8,680 บาท

รวมงบประมาณที่เสนอขอ 142,200 บาท (หนึ่งแสนสี่หมื่นสองพันบาทถ้วน)

หมายเหตุ ถัวจ่ายทุกรายการ

การรายงานผล

รายงานผลทุก 3 เดือน ตามระบบที่กองส่งเสริมการวิจัย กำหนด และรายงานฉบับสมบูรณ์เมื่อสิ้นสุดโครงการ

ลงชื่อ ผู้เสนอโครงการ
(ดร.สิทธิชัย สมานชาติ)
วันที่ 20 เดือนกันยายน พ.ศ. 2553

ลงชื่อ ผู้เห็นชอบ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย ลิขิต
(รองคณบดีฝ่ายวิจัยและพัฒนา)

ลงชื่อ ผู้อนุมัติโครงการ
(รศ.ดร.สราวุธ ตรีพนธ์พัฒน์)
รักษาราชการแทนผู้อำนวยการบดีมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

แบบสอบถามในการวิจัย

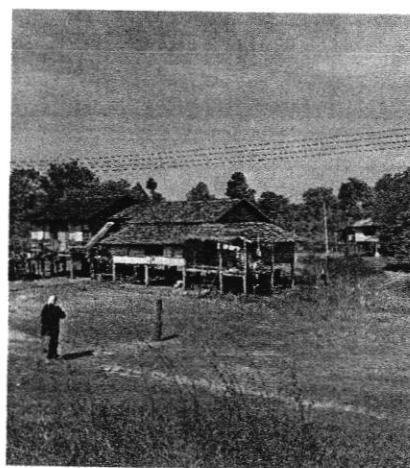
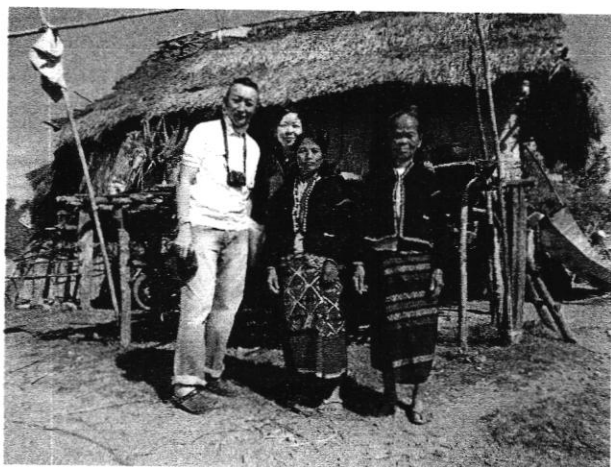
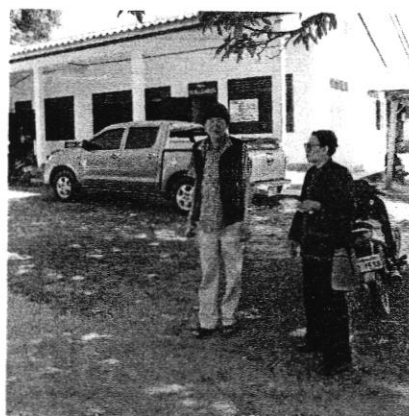
โครงการทำนุฯ ปิงปประมาณ ๒๕๕๔

เรื่อง การสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไทจังหวัดมุกดาหารและชาวภูไท-มะ
กอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

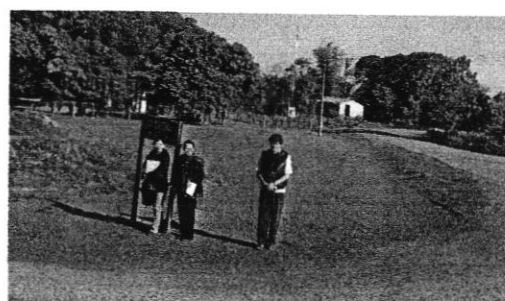
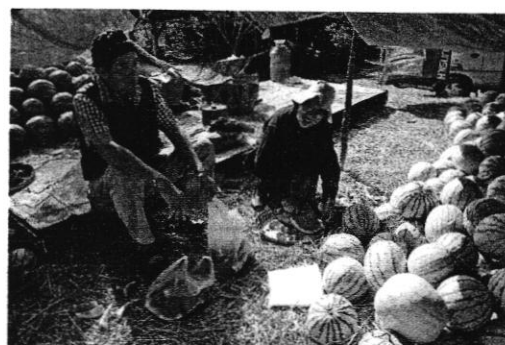
[illegible]

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่เก็บข้อมูล

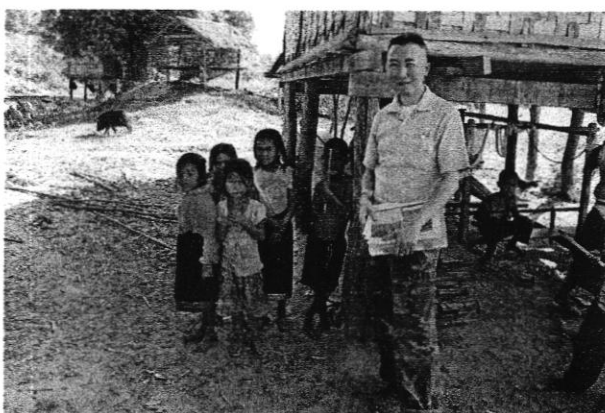
ภาพกิจกรรมลงพื้นที่เก็บข้อมูล แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่เก็บข้อมูล แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่เก็บข้อมูล แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่ จังหวัดมุกดาหารและจังหวัดกาฬสินธุ์

